

VIGILIA

1996 / 10

Anno 1956

Karátson Gábor, M. Kiss Sándor, Rónay László,
Tabódy István és Tirts Tamás írása

SULYOK ELEMÉR: Az „Úr szolgája” „szenvedő Messiás”

MÁRAI SÁNDOR: Keresztkérdés

Beszélgetés Almási Jánossal

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Csillagórák	721
SULYOK ELEMÉR:	Az „Úr szolgája” „szenvedő Messiás”	722

ANNO 1956

KARÁTSZON GÁBOR:	Évfordulón	731
M. KISS SÁNDOR:	„Tényállás” (A mosonmagyaróvári sortűzről)	737
RÓNAY LÁSZLÓ:	1956 október-november	748
TABÓDY ISTVÁN:	A központi szeminárium a forradalom napjaiban	762
TIRTS TAMÁS:	Egy évforduló margójára	767

SZÉPÍRÁS

MÁRAI SÁNDOR:	Keresztkérdés (<i>hangjáték</i>)	771
ORAVECZ IMRE:	Szajla (<i>vers</i>)	782
TOMAS TRANSTRÖMER:	Októberi vázlat (<i>vers; Jász Attila fordítása</i>)	783
KIPKE TAMÁS:	(ötvenhat) (<i>regényrészlet</i>)	784

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

M. KISS SÁNDOR:	Almásai Jánossal	788
-----------------	------------------	-----

SZEMLÉ

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	795
---	-----

Csillagórák

Kölcsey Ferenc himnuszában a magyar nép zivataros századaiból fordult Istenhez segítségért. Megrendítő eredményre jutunk, ha összehasonlítást készítünk arról, történelmünkben mennyi idő telt el napfényesen, mennyi zivatarosan; mennyi volt a békének, a fejlődésnek boldogulást hozó időszaka, s mennyi a kívülről reánk szakadt katasztrófáké vagy éppen a belső romlásé. Amikor az angolok öntudatosan emlegetik, hogy őket utoljára 1066-ban szállták meg idegen hódítók, akkor közép-európai, vagy éppen magyar történelmi tudásunkkal szívesen visszavágnánk: élnének csak itt, Európa szívében, a népek országútjának kereszteződésében, akkor bizonyára ők is tudnák, mit jelent az idegen hódítás s mit a felszabadulás az elnyomó hatalmaktól.

Hiszen történelmünk nemcsak az idegen megszállásoké, hanem a függetlenségi harcoké is. Többségük kudarccal végződött. Mégis — s ez jellemző a nemzet történelmére — éppen ezekben a szabadságharcokban, az idegen hódítók elleni összefogásban bontakoztak ki az ország népének legszebb értékei: az összefogás, az önzetlenség, sőt az áldozatkészség. E korok hősokeket adtak és szenteket, akik valóban „életüket s vérüket” áldozták a hazáért. De a kiemelkedő személyiségeknél is fontosabb talán az, hogy az ország egésze múlta felül ilyenkor önmagát, s vált képessé rendkívüli teljesítményekre. A nemzet egyetlen emberként állt ilyenkor talpra, s adott példát hazaszeretettől, emberségből, kitartásból, hűségből.

Ha történelmünkre gondolunk, fontos, hogy ne csak a fényes és gazdag, fölfelé ívelő korszakokra emlékezzünk, hanem a fölkelések s elbukások csillagóráira is. A végvári harcok, Rákóczi szabadságharca, 1948-49 és 1956, ha csak villanásokra is, de felragyogtatták mindazt az értéket, amire az ember képes, akkor is, ha magyar.

Nem az akkori hősokeknek — nekünk fontos az, hogy emléküket híven és hitelesen őrizzuk és továbbadjuk. Az utókor mindig hajlamos arra, hogy saját kénye-kedve szerint alakítsa történelmi emlékezetét. Pedig minden későbbi nemzedék felelős e csillagórákért, történelemben továbbélő sorsukért. Felelős azért, hogy ne hamisítsa meg az akkor történeteket, ne sajátítsa ki magának, hanem nyitott szívvel, előítéletektől mentesen hallgassa meg neki szóló üzenetét.

Lapunk is megemlékezik az 1956-os forradalom négy évtizedes fordulójáról. Jól tudjuk, összeállításunk mennyire töredékes. Ahogy fájdalmasan töredékes és nemegyszer torzult '56 emléke is. Talán csak arra jó, hogy figyelmünket ráirányítsa az akkor történetekre, majd tágasabban: a nemzet csillagóráira. S hogy ráébredszem felelősségünkre múltunkkal szemben: hitelesen őrizzuk-e emlékét, jól gazdálkodunk-e örökségünkkel.

Az „Úr szolgája” „szenvedő Messiás”

SULYOK ELEMÉR

(Iz 53. fejezet)

Született 1941-ben Mátészalkán. 1960-tól a pannonhalmi bencés apátság szerzetese. 1965-től 1971-ig az ELTE Bölcsészkarán magyart és angolt, valamint a Hittudományi Akadémián teológiát hallgatott. 1971 óta a pannonhalmi Szent Gellért Hittudományi Főiskola és Gimnázium tanára. Legutóbbi írását 1992. 12. számunkban közzöltük.

¹Snaith, N.H.: *Isaiah* 40—66, Supplements to *Vetus Testamentum*, XIV, E.J. Brill, 1977, Leiden, 147.

Másodizajás (Iz 40-55) — N. H. Snaith a szókincs, gondolkodás- és szemléletmód alapján ide sorolja Harmadizajás (Iz 56-66) 60-62 fejezeit is¹ — irodalmi összetétele mindmáig vita tárgya. Lazán egymás mellé sorakozó prófétai dalokból áll, amelyek legtöbbször közös gondolati háttér kapcsolja egybe: Izrael várja a babiloni fogságból való szabadulást, Jahve az egyetlen igaz Isten, a pogány istenek semmik. Az Úr a történelem irányítója, amint ő volt a világ megteremtője is. Izrael népét választotta ki, hogy fölségéről az egész világ előtt tanúságot tegyen. Izrael bűnei miatt elvesztette nemzeti létét, de a fogságban levezekelt bűneiért Jahve nagyot fog tenni vele, visszavezeti hazájába, új, boldog nemzeti létet ad neki. S a többi népek ebből megismerik Jahve hatalmát, őt ismerik el Istenüknek, és a zsidó nép vezetése alatt élvezik Jahve uralmának békéjét és boldogságát.

Külön említést érdemel négy szakasz, melyeket B. Duhm óta² Jahve (Úr) szolgájáról szóló dalokként szokás emlegetni: 42, 1-4; 49, 1-6; 50, 4-11; 52, 13-53, 12. Sokan ezeket más szerzőknek vagy az eredeti szerző később betoldott szakaszainak tulajdonítják. Nézetünk szerint az erre felsorakoztatott érvek nem meggyőzőek. Kétségtelen azonban, hogy különösen az első, második és negyedik szöveg több átalakításon ment át.

Készítetek utat a pusztában

²*Die Theologie der Propheten*, 1875; *Das Buch Jesaja übersetzt und erklärt*, 1892.

Vajon a bevezető sorokban említett teológiai gondolatok közül melyik áll Másodizajás ige hirdetésének homlokerében? A vélemények e tekintetben is megoszlanak. N. H. Snaith szerint Másodizajás egysíkú gondolkodó („a one track mind”), működését egyetlen ügyre összpontosítja: a hazatérésre. Mélyérzésű patrióta. Várva várja, hogy a földből kiálló formátlan gyökérből hajtás fakadjon, hogy a csontmező feltámadjon (vö. Ez 37.f.), hogy a Babilonba elhurcoltak életre keljenek és uralkodjanak a világon. Gondolatvilágának középpontjában az Úr szolgája áll, aki azoknak a képviselője, akik Jojakinnal, a fiatal királlyal kényszerültek száműzetésbe Kr.e. 597-ben. A szolga fogalma később kitágul, és minden Babilonba deportált judeai megismerítője lesz.³

³Snaith, N. H.: im. 137.

Másodizajás teológiai többszólamúságából természetesen adódik, hogy sokan — nem tagadva a visszatérés témáját — más szólamot részesítenek előnyben. Például azt, hogy a szabadulás nemcsak zsidóknak szól, hanem minden nemzetnek, és szívesebben beszélnek univerzalizmusról, mint partikularizmusról. Ismét mások viszont arra gondolnak, az *Úr szolgájának eszméje* a próféta legegységesebb teológiai teljesítménye — függetlenül attól, hogy a 16 (19) fejezetnyi szöveg tőle származik-e vagy valamelyik elődjétől, netán utódjától. Véleményükre erősen hatott a keresztény egzegézis, mely szerint Iz 53 Jézus Krisztus szenvedésében és halálában teljesedett be. Csupán a teljesség kedvéért említhetjük: újabban több zsidó, de néhány keresztény egzegéta is úgy beszél „könyvünk” *monoteizmusáról*, illetve *humanitarianizmusáról* (cedakot) mint egy világvallás és kultúra alapjáról.

Visszatérés, univerzalizmus, szolga-eszme, monoteizmus (humanitarizmus) motívumainak együttese — szerintünk — nem hangzavart kelt, hanem harmóniába illeszkedik. Ám arra a kérdésre, közülük vajon melyik a fő dallam, már nehezebb válaszolni. N. H. Snaith állítja, hogy a hazatérés. A prófétának nem állt szándékában, hogy szisztematikusan kifejtse a szolga tanát, miként az sem, hogy tanulmányt írjon a monoteizmusról, noha kétségtelenül igaz: ő fejezte ki a legtisztábban az izraelita egyistenhitet. De Izrael egy Istenéhez való ragaszkodása nem más, mint a visszatérésbe vetett bizalma. Ezért ragyogtatja fel népe előtt Isten méltóságát valamint szuverenitását, melyhez képest a babiloni istenek „semmik”. S ebből adódik, hogy a hazatérés nem bizonyítja Isten kivételes hatalmát. Éppen fordítva: az egyetlen Isten páratlan ereje kezeskedik az „új exodus”-ért. A próféta a küszöbön álló „második honfoglalás” hirdetésével kezdi „könyvét”, és vele is fejezi be. S mindaz, amiről eközben szót ejt — szorosabban vagy lazábban —, e gondolatkörhöz kapcsolódik.

Másodizajás azonban nemcsak beszél a visszatérésről, hanem hiszi is azonnali megvalósulását. Sugárzik belőle az életerő. Nem tud többé várakozni. A próféták különben is a közelgő nagy események előestéjén szoktak megszólalni; a krízis (ítélet) idején, mely arra ösztökéli őket, hogy Isten sugallta igéket hirdessenek és cselekedjenek. Kétségtelen, szavaik minden korban időszerűek, de elsősorban saját kortársaikat akarták megszólítani. Ugyanakkor nagyobb igazságokat mondanak ki, mint amire gondolnak. Vagyis sebtében dolgoznak. S e sietség talán éppen Másodizajásra a legjellemzőbb. Akárcsak az apokalipszisek írói, ő is úgy gondolja: „rögvest, de inkább még előbb”.⁴

⁴Snaith, N. H.: im. 147-50.

A fogoly hamarosan kiszabadul

Iz 53 jobb megértése érdekében érdemes néhány pillantást vetnünk a közvetlen szövegkörnyezetre. Iz 51,1-8 szerint Jahve az egy Ábrahám utódait is megszokasította. Ha megígéri a zsidó nép helyre-

állítását a fogság után, azt is meg tudja tenni. Végrehajtja tervét, s ebben senki sem akadályozhatja meg. A szakaszt követő három versben (9-11) lírai visszhangját halljuk az Úr iménti kijelentésének, majd 51,12-55;13 Babilon hatalmának végét jelenti be. Eddig Izrael itta az Úr haragjának kelyhét, most ellenségei. Jeruzsálemet nem tiporják többé a pogányok; Jahve megmutatja, hogy ő a világ királya, helyreállítja Siont régi fényességében, hazagyűjti Izraelt. Amilyen dicsőtelen volt mostanáig Jahve szolgája, olyan dicső lesz most, úgyhogy mindenki csodálkozni fog rajta. Szenvedéseivel boldogságot szerzett. Türelmesen viselte szenvedését, gátlás nélkül halálra adták, most nagyobbá és dicsőbbé teszi, mint valaha is volt. Az 52, 1-12-ben Sion megdicsőüléséről és a zsidó népnek a fogságból való hazatéréséről van szó. Az 52,13 minden külön magyarázat nélkül Jahve szolgájának megdicsőüléséről beszél. Jahve szolgája Másodizajás alapszövegében eddig többször szerepelt külön bemutatás nélkül, de kérdés: kicsoda ez a szolga?

Az Úr szolgája a próféta

H. M. Orlinsky, kiváló zsidó egzegéta szerint

1. sem az 'ebed Adonai (YHWH), az „Úr szolgája”, sem az ('ebed) „szolga” más formája mint terminus technicus nem volt használatos Másodizajásban, sőt a *Bibliában* sem — kivéve a Mózeszt jelölő 'ebed Adonai/ha-Elohim nyilvánvaló esetét. Az 'ebed Adonai/„az Úr szolgája” először keresztény körökben vált szakki-fejezéssé, miután Jézus földi életútja véget ért, és életének s halálának jelentőségét értelmezni kezdték. Következésképp a kifejezésnek nincs különös jelentősége Másodizajás egzegézisében.

2. A „szenvedő szolga” és a „helyettesítő szenvedés” fogalmának — valószínűleg mindkettő pogány, hellenista forrásból származik — nincs helye a héber *Biblia* történeti kialakulásának elemzésében. Csak miután a helyettesítő szenvedés Jézus nevéhez kötődött, került sor e két fogalomnak a héber *Biblia* passzusaiba való beleolvasásába, eis-egzegézisét, kivált Iz 53. fejezetének értelmezésébe.

3. Indokolatlan volna Másodizajás 'ebed szakaszait a ránk hagyományozott héber szöveg kontextusából kiragadni. Senki sem gondolt volna ilyesmire, ha korábban nem kényszerítik bele az Úr szolgájának keresztény fogalmát a héber szövegbe. Bármilyen problémát jelentenek az ún. 'ebed szakaszok a tudomány számára, nem különböznek azoktól a szövegrészeketől, melyeket a „nem 'ebed” textusok kínálnak az elfogulatlan és érdeklődő szakember számára.

⁵Orlinsky, H. M.: *The So-Called „Servant of the Lord” and „Suffering Servant” in Second Isaiah*, in: *Supplements to vetus Testamentum*, E.J. Brill, 1977, Leiden, 118.

4. Mind a négy ún. 'ebed szakaszban — bár az 'ebed a négy közül csak kettőben fordul elő — a próféta a központi személyiség.⁵

A zsidó és keresztény hermeneutika különbözősége persze még nem jelenti, hogy H. M. Orlinsky minden kollégája ugyanígy értelmezi Másodizajás Úr szolgája énekeit. Hiszen a zsidó egzegézis, akárcsak a keresztény íráselemzés, nagy változatosságról tesz tanúságot. Mindkét „táborban” szép számmal akadnak, akik hermeneutikai felfogásuktól függően hagyományosabb, netán öku-menikusabb következtetésekre jutnak, míg mások radikálisabb felismerésekre tesznek szert.

A szolga: egyén vagy kollektivitás?

⁶Kozma Zsolt: *Alkalmas és alkalmatlan időben*, Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása, 1933, 145.

„Az egész Ószövetség fókuszában áll Iz 53. részének a leírása. Sűriti mindazt a szenvedést, mellőzöttséget, utálatot, amelyben Mózes, Jeremiás és főképpen Jób részesült. Itt megvan Jób ártatlan és félreértett szenvedése, mindaz a meg nem értés, amely Jeremiást körülvette, Ábrahám közbenjárása Szodomáért, Mózes ajánlkozása: bocsásd meg a nép bűneit, ha pedig nem teszed, törülj ki engem könyvedből (2Móz 32,32!)”⁶

⁷North, C. R.: *The Suffering Servant in Deutero-Isaiah*. Oxford University Press, 1956, London.

Az Úr szolgájának kiblenléte máig is *crux interpretum*. A különböző kísérleteket, melyek azonosítását tűzték ki célul, C. N. North a következőképpen összegzi: 1. Másodizajás ismeretlen kortársa, 2. Másodizajás, 3. egy csoport (Izrael, az eszményi Izrael, a maradék vagy a próféták), 4. egy várva várt dávidi Messiás.⁷

E tekintetben még mindig C. Cullmann kiegyensúlyozott véleménye a legmértvadóbb. „Azok a kifejezések — írja —, melyeket a próféta használ az Ebed alakjának leírására, precízek s mégis rejtelmesek. Elég pontosan látjuk, miben áll munkája, hallunk részleteket sorsáról. Viszont alapjában véve nem tudjuk, kicsoda ez a »Jahve szolgája«. A próféta nem mondja meg sem azt, hogy mikor, sem azt, hogy milyen körülmények között jelenik meg...”

Isten szolgája az Ószövetségben

Redukáljuk a problémát erre a kérdésre: az „Isten Szolgája” az Ótestamentumban individuális személyiség vagy kollektivitás? A kérdésre nem könnyű válaszolni. Az Ebed-Jahve-dalokban oly lokusz is van, mely az Ebedet az egész Izraellel látszik azonosítani (Iz 49,3): „Szolgám vagy te Izrael, akiben én megdicsőülök”; másfelől olyanok is, amelyek benne csak a nép egy részét, a maradékot látják; végül vannak olyanok, amelyek ezt a kollektivitást tovább redukálják: egyetlenegy személyre.

Az ezzel kapcsolatos komplex probléma részleteibe nem bocsátkozhatunk ezúttal. De annyit hangsúlyoznunk kell, hogy minden olyan megoldás, mely a lokuszoknak csak egy bizonyos részét veszi figyelembe, helytelen. Különben a fenti három magyarázat nem zárja ki egymást. Sémita gondolkodás szerint a kollek-

A helyettes elégtétel

tivítás és az individuális reprezentások egybevetése egészen közkeletű. Így az Ebed-Jahve-dalok központi teológiai gondolataira, a helyettes elégtétel gondolataira egyenesen az a jellemző, hogy bennük a többség progresszíve redukálódik, miközben az egyre csökkenő kisebbség veszi át a feladatot, mely eredetileg az összeség előtt áll.

O. Cullmann különben *Krisztus és az idő* című művében kimutatta, „miként pereg le a bibliai üdvtörténet kezdetétől végig a helyettes elégtétel princípiuma szerint, progresszív redukcióban: az egész világ teremtésétől az emberiségig, az emberiségtől Izrael népéig, Izrael népetől a »maradékig« az Egyig, Jézusig fut az út. Az üdvtörténetnek ez a fejlődésmenete az Ebed-Jahve alakján is kirajzolódik, aki az egész nép, a »maradék« és az Egy — együtt. Éppen ez a komplexitás a döntő jelentőségű ezeknek a daloknak központi gondolataira, a helyettes elégtétel gondolatára nézve, ami úgyszólván megszemélyesítve jelenik meg az Ebed-Jahvéban”.⁸

E felfogást igazolja az a kétértelműség, amely a korai, Kr. előtti szövegterületet is jellemzi. A *Septuaginta* — melyet P. Grelot találóan görög nyelvű targumnak nevez — kollektív értelemben rajzolja meg a szolga alakját így adva választ a görög nyelvű diaszpórazsidóság egzisztenciális kérdéseire Kr.e. 200 körül. A zsidóság zsinagógáiban olvasott és magyarázott kommentáros fordítás, az Izajás Targuma viszont a szolgát messiási vonásokkal ruházza fel.⁹

⁸Cullmann, O.: *Az Újszövetség krisztológiája*, A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1990, 51-52.

⁹Grelot, P.: *Les Poèmes de Serviteur*, *Lectio Divina* 103, Les Éditions du Cerf, 1981, Paris.

Sebei által gyógyultunk meg

Minthogy a kereszténység Krisztusban olvassa az Ó- és Újszövetséget, számol azzal, amit ma *sensus plenior*ként (teljesebb értelemként) szoktunk emlegetni. Így volt ez már a kezdetkor is. S azóta, hogy az etióp főember a gázai úton felteszi a kérdést Fülöp apostolnak: kire is vonatkozik az Iz 53,7-8, és az apostol válaszul „hirdeti neki Jézust” (ApCsel 8,28-35), a keresztények az Úr szolgájának arcán Jézus vonásait ismerik fel. „Deutero-Izajás... a szenvedés nagy kérdésének... ugyanazt a megoldását adja, mint Jézus”.¹⁰ Az *Újszövetség* írói, miután megbizonyosodtak Jézus feltámadásáról, visszatekintenek a szenvedésre, és szavakért vívott küzdelmükben értékes szókészletre bukkanak Iz 53. fejezetében, mellyel hitelesen tudnak szólni arról, ami a kereszten történt. Jézus a megvetett, betegségeinket hordozó, gonoszságainkért összetört, békességünkért büntetést elszenvető, bűneinkért átszúrt, halállal sújtott, sebeivel gyógyulást szerző fájdalmak férfia. És mindezt értünk, helyettünk tette.

¹⁰Pákozdy László Márton: *Az EBED Jahweh Deuterójesaja teológiájában*, 1942, Debrecen, 167.

A páli utalás

Erre utal Pál, amikor azt írja a korintusiaknak — amit különben maga is örökségül kapott —: „Krisztus meghalt bűneinkért, amint az Írás is mondja” (1Kor 15,3), vagy amit ugyancsak ebben a levélben mond az utolsó vacsora ünneplésével kapcsolatban:

„...ez az én testem, melyet értetek adok” (1Kor 11,24). Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a Péter neve alatt ránk maradt első levelet sem, mely Iz 53 szó- és kifejezőképességével meglepő világossággal úgy értelmezi Jézust, mint az Úr szolgáját. „Hiszen erre kaptatok hivatást, mert Krisztus is szenvedett értetek, példát hagyva nektek, hogy nyomdokába lépjenek. »Ő bünt nem követett el, s szájában hamis szót nem találtak«. Mikor szidalmazták, a szidalmat nem viszonozta, mikor szenvedett, nem fenyegetőzött, hanem mindent az igazságos bíróra hagyott. Vétkeinket testén fölvitte a keresztfára, hogy meghaljunk a bűnnek és igaz életet éljünk. Ti az ő sajtó sebei által gyógyultatok meg: olyanok voltatok ugyanis, mint a tévelygő juhok, de most megtértetek lelketek pásztorához és gondozójához” (1Pét 2, 21-25).

Ha a prófétai hagyományból emlékezetbe idézett szavak nem fejezik is ki — dogmatikai szabatosággal — Jézus kiengesztelő áldozatának titkát, alkalmasnak bizonyultak arra, hogy megvilágítsák halálának értelmét. Miként az 53. fejezetben az Úr szolgája szenvedéseinek szemtanúi felismerik: a szolga halálát az ő bűnösségük okozta, húsvét után a tanítványok is ráébrednek: Jézus halála a javukat szolgálja. „De az ószövetségi szemtanúkkal ellentétben az újszövetségi azt mondják, hogy ezzel egyúttal az egész világ számára elkezdődött valami új dolog; új helyzet állott elő. Elementáris jelekkel szólnak erről: a templom kárpitja kettéhasadt (Mt 27,51); a szentek szentjét már semmi sem választja el a világtól, a tisztaságnak nincs a tisztátalanságtól elkülönített helye; most már minden egyaránt nyitott Isten jelenvalósága számára. Ettől a folyamattól megrendül a föld, az ártatlan szenvedő előtt sziklák hasadtak meg, sőt sírok nyíltak fel.”¹¹

Az újszövetségi írók viszonylag könnyű helyzetben voltak, amikor Jézus szenvedésének és halálának értelméről kellett szólniuk. Hiszen magától adódott, hogy az Írások nagy szenvedőire gondoljanak, alakjukat modellként állítsák maguk elé, és róluk olvassák le azokat a vonásokat, amelyeknek azután komoly teológiai hasznát vették igehirdetésükben. Viszont hajlamosak vagyunk feltételezni, hogy ugyanezek az írók légüres térben érezhették magukat, amikor Jézus feltámadásáról kellett vallaniuk. Ószövetségi paradigmák híján értelmezés helyett inkább csak ténymegállapításra szorítkozhattak, mint például „láttuk”, „megjelent” — legalábbis húsvét másnapján vagy a feltámadt Úrral való első találkozás után. Eszmélkedéseik közben azonban egyre másra segítségükre szolgáltak olyan ószövetségi utalások, mint Ezekiel híres csontmezője (37.f.) vagy Iz 53 rejtettebb célzásai. Az utóbbi énekekben ugyanis „a visszamaradtak, akiknek felnyílik a szemük annak felismerésére, hogy az az elpusztult próféta »a mi betegségeinket viselte, a mi fájdalmainkat hordozta«, most már afelől is bizonyosak, hogy az, aki önként úgy ment a halálba,

¹¹Baldermann, I.: A Biblia a tanulás könyve. A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1989, Budapest, 289.

Nyilvánosság és elrejtőzés

Az újszövetségi iratokból egyértelműen kiviláglik, hogy — legalábbis az 1. században, az igehirdetés nagyon korai szakaszában — az Úr szolgálja Jézus első felségcíme lehetett. Gondoljunk arra, hogy Pál, aki leveleit az evangéliumok „megjelenése” előtt írja, az első Korinthusi levélben és a Filippieknek írott levélben (2,7) Jézust már a hagyomány alapján nevezi Szolgának. A Péter első levelének szerzője mögött meg, aki az imént idézett sorokban szinte újszövetségi parafrázisát adja a negyedik Ebed-Jahve dalnak, olyan ősi, az Apostolok cselekedeteinek Péter-perikópáival (vö. 3, 13.26; 4, 25.30) rokonságban álló hagyomány húzódhatik, amely talán magától Pétertől ered. Hiszen ki más hangsúlyozhatta oly nyomatékkal Jézus szükségképpen szenvedését, mint az a Péter, aki — kortársaihoz hasonlóan — nem tudott megbékélni a gondolattal, hogy a Messiásnak szenvednie kell (vö. Mk 8,32).

Jézus szolgálai mivolta

Ha elfogadjuk, hogy az őskereszténység arra a kérdésre: kicsoda Jézus? — azt válaszolta: ő az Úr szolgálja, még mindig kérdés: vajon Jézus tudatában volt-e szolgálai mivoltának, vagy pedig e hitvallást az első nemzedék merőben teológiai értelmezési kísérletének kell tartanunk? Ha csupán az 1Kor 15,3-ban idézett és a szinoptikus evangéliumokban megőrzött eucharisztikus igékre gondolunk, nem lehet kétséges: Jézus saját, közeli haláláról mint sokakért történő, engesztelő halálról beszél. Ennek fénykörében nem lehet kétséges; Mk 10,45-ben is („Az Emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem, hogy ő szolgáljon és váltságul odaadja életét sokakért”) Iz 53 alapján összegzi küldetését.

Jézus nyilvános működése

A fentebbi gondolatokat csupán azzal egészítenénk ki, hogy Jézus nemcsak halálával és feltámadásával elevenítette fel az Úr szolgálójának alakját, hanem egész nyilvános működésével is. Amikor megkeresztelkedése után a Jordánból kilépve elindult a Golgotára, hivatását tudatosan a Szolga példája nyomán, vele azonosulva vállalta. Elrejtette kilétét, megvetett volt, nem volt hová lehajtania fejét, de végül szükségképpen győzött. Gyógyította a betegeteket, hirdette az igét a szegényeknek, megtiltotta messiási mivoltának elhíresztelését, megjelent Jeruzsálemben s a megvetett és halál ellenére bizalommal tekintett a győzelem elé.

E kettősségre elsősorban gyógyító tevékenysége vet fényt. A három szinoptikus evangélium a csodákkal kapcsolatban kétféle hagyományt őrzött meg. Vajon kereste-e Jézus a nyilvánosságot vagy kerülte? Széles körben elterjedt vélemény szerint nem akart

csodatevőként ismertté válni (vö. hallgatási parancs), inkább kívánt tanító és igehirdető maradni. De az evangéliumok fényében nem általánosítható ez a kép. Nemegyszer kifejezetten megtiltja a meggyógyítottak gyógyulása elhíresztelését, de az emberek örvendeznek, és a gyógyulásokban az ország érkezésének, Isten erejének és hatalmának látható jeleit dicsőítik.

Jézus, amikor csodát tesz, vállalja a nyilvánosságot, vagy amikor megparancsolja a róla való hallgatást, vagyis elfogadja az elrejtőzést, az Úr szolgája példáját követi. Ő a Szolga, aki egyfelől elrejtőzik, hallgat, másfelől kinyilvánítja önmagát, hogy végül szenvedése és halála után győzelmet arasson. E tekintetben is, úgy látszik, helyesebb volna „Jézus »pais(szolga)-öntudatáról« beszélni, semmint »messiási öntudatáról«.”³

¹³ Culmann, O.: im. 73.

Nem nyitotta ki száját

Figyelemre méltó, hogy kihallgatása alatt Jézus teljesen elnémult. Kaifás előtt egy szót sem szólt (Mk 14,61; Mt 26,63), amíg esküre nem kényszerítették, de akkor is csak annyit mondott: „Én vagyok” (Mk 14,62) vagy „Magad mondtad” (Mt 26,64). Lukács szerint — úgy tűnik — egy népszerű mondással válaszolt: „Ha megmondom is, nem hiszitek el. Ha pedig kérdezlek benneteket, nem felelték” (22, 67k).

Később kényszer alatt még kijelentette: „Én vagyok. Magatok mondjátok” (Lk 22,70). Majd mind a három evangélista tanúsága szerint hozzáfűzte: „Az Emberfia mostantól fogva a hatalmas Isten jobbán fog ülni”. (Lukácsnál a „látni fogjátok” hiányzik, Márknál és Máténál pedig az „amint majd eljön az ég felhőin”. Az utóbbi kifejezés valamivel későbbi szemléletre vall. Kezdetben Jézus győzelméhez a halottak közül való feltámadást társították. Idővel azután győzelme összekapcsolódott az Emberfia eszméjével, valamint a Bíróval, aki az idők végén fog eljönni.) Ami igazán lényeges e jelenetben, az az, hogy Jézus mindaddig hallgatott, amíg Kaifás szóra nem kényszerítette.

A helytartó előtt Jézus ismét ugyanezt a magatartást tanúsította. Pilátus kérdésére: — „Te vagy-e a zsidók királya?” — „Én vagyok” — felelte (Mk 15,2; Mt 27, 11; Lk 23, 3), de amikor a főpapok és írástudók vádolták, elnémult, és Pilátus további kérdéseire sem válaszolt. Heródes előtt egyetlen szót sem ejtett ki a száján, „bár (ő) sokat faggatta” (Lk 23,9). A nép vezetői heves szemrehányással illették, Heródes pedig csodát kívánt tőle. De ő teljes némaságba zárkózott, és vádlói „gúnyt űztek belőle, csúfságból fehér ruhába öltöztették” (Lk 23,11).

Jézus elnémítása

Vajon miért némult el Jézus vádlói előtt? Nyilván azért, hogy a főpapok tudtára adja, ő „a Messiás, az Áldott fia” (Mk 14,61), ő „a Messiás, az Isten fia” (Mt 26,63), ő „az Isten fia” (Lk 22,70). Jé-

zus e helyzetben is a szolga példáját követte, akárcsak nyilvános működésének idején. Elnémulásában is ahhoz ragaszkodott, ami Iz 53, 7-8-ban megíratott:

„Meggínozták, s ő alázattal elviselte,
nem nyitotta ki a száját.
Mint a juh, amelyet leölésre visznek,
vagy amint a bárány elnémul nyírója előtt,
ő sem nyitotta ki a száját.
Erőszakos ítélettel végeztek vele.
Ugyan ki törődik egyáltalán ügyével?
Igen, kitepték az élők földjéből...”

Jézus kihallgatásának másik vonása, hogy a főpap házában két ízben megtörte a csendet. Mindkét esetben vallomása révén, miszerint ő a Messiás és az Isten fia, életveszélybe sodródott. Pilátus előtt ugyancsak egyetlen szava által került a halál közvetlen közelébe: elismerte, hogy ő a zsidók királya. Heródes udvarában viszont nem szólt semmit. Mindez arra enged következtetni, Jézus tudta: meg kell halnia, miként azt is: fel kell támadnia. S e tudat forrásvidéke az Úr szolgájának eszméje, melynek megvalósítására törekedett egész életében. Lukács evangéliumában az emmauszi tanítványoknak mondja Jézus: „Vajon nem ezeket kellett elszenvednie a Messiásnak, hogy bemehessen dicsőségébe? Azután Mózesen elkezdve az összes prófétánál megmagyarázta nekik, amit az Írásokban róla írtak” (Lk 24,26k).¹⁴

¹⁴Lásd bővebben:
Snaith: im. 201-218.

Jézus alázattal elfogadta az *Ószövetség* legnemesebb prófétai magatartásformáit, de mint szenvedő Messiás szétfeszítette e mégiscsak szűkre szabott kereteket. Végtere élete maradéktalan ön-átadás volt.

KARÁTSON GÁBOR

Évfordulón

Budapesten született 1935-ben. Az ELTE jogi karának hallgatója, amikor az 1956-os forradalomban való részvételéért másfél évi börtönre ítélik, és az ország összes egyeteméről és főiskolájáról kizárják. Szabadulása után dunai munkás, dekorációs dolgozó, színpadi statisza. 1963-1990 között a Corvina Kiadóban kézirat-előkészítő, utóbb szerkesztő. 1991 óta a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen tart előadásokat taoizmusról, Paracelsusról, Boehméről, Goethéről, Blake-ről. 1968 óta kiállító festő. Legutóbbi írását 1996. 6. számunkban közöltük.

Én bámulnék, ha 1956-ot most meg tudnánk ünnepelni.

A forradalmakból általában nem helyes dolog hagyományt csinálni (a puszta gondolat is önellentmondásos, fonák, a *forradalmi hagyományé*, valami egészen mást szokott igazolni, és mennyi baj lett belőle, ahol *megvalósult*), egyikből sem, a legkevésbé pedig a magyarból; a magyar forradalom a lehető legnagyobb mértékben történelmen kívüli esemény volt, hogy úgy mondjam, kilépett a történelemből, és semmiféle logikai-társadalmi láncba nem lehet belekötni. — Másfelől meg a maga forradalmát a magyar nép úgy elfeledte, mintha nem is ő csinálta volna; most, hirtelenjében, csak mert a *dátum* úgy kívánná, aligha fog visszaemlékezni valamelyik pillanatára.

Vannak valóságünnepek és vannak emlékünnepek. A valóságünnepekben a kenyér és a bor valóban átváltozik; az emlékünnepekben a kálvinisták úrvacsorája csupán egy régi, közös vacsorára való emlékezés. Abban az emlékezésben a valóság, ha csak mint fájdalmas valósághiány is, még mindig benne van; de mi már emlékezni sem tudunk.

E kiserű kijelentésnek, mire írásom megjelenik, majd ellentmondani látszanak a szép számmal elhangzó és megjelenő emlékezések; és igazságukat kétségbe vonni, pláne így jóelőre, természetesen eszembe' sincs.

Csak éppen: emlékképeink mögül kísértelt a valóság.

Elment oda, ahonnan jött, az ős kezdetekbe.

A halott emlék fényképszerű, szeretné mondani erre a pontra érve az ember, és szívesen szembeállítaná ezt a halott fényképszerűséget a *Biblia* üvöltéseivel: a zsoltáríró szavával, aki azt mondja Istennek, „*Megemlékezik Rólad az én szívem*”, Isten szavával, aki azt mondja a népnek, „*Hogy is felejtettelek volna el?*”; fényképezni nem szoktam én, féltékenyen vigyázok, a rögzített kép el ne fedje az akármennyire sápadót de élő, be kell látnom azonban, az ötvenhatos fényképfelvételek komorságában mégiscsak az *amúgy* tényleg lefényképezhetetlen valóság van jelen, miközben tölünk, még mindig élőktől valami egyszerűen elvette a forradalmat.

Azt sem akarom persze állítani, hogy köztünk, még mindig élők közt ne volnának olyanok, akikben teljes olyanságában él ma is ama régmúlt napok döbbenete. De nem hiába említettem csak az imént az ószövetségi népet. Ünnepet ülni csak a nép tud. És ha manapság, bizonyára joggal, a nép nép voltát is szokás kétség-

be vonni, ha nép helyett, csúfondárosan, utazóközönségről, adófizetőkről, állampolgárokról, lakosságról beszélnek inkább, akkor ehhez a magunk részéről hozzátehetjük, elmélkedésünk tárgya miatt hozzá is kell tennünk, hogy nép voltát maga a nép, a nemrég még fölkelte nép tagadta meg, mondjuk 1957. május 1-jén, s ha megtagadta, hát tudnia kellett, mit csinál; a Kádár János dísztribünje előtt elvonulók a nép nép voltát e kivonulás mágiája által akkor is fölszámolták, ha tettükkel akkor sokan nem értettek is még egyet.

Ha azok a kivonulók megtagadtak valamit, hát volt mit megtagadni. Ha ez a nép, ez a mostani magyar nép, a magyarországi magyar nép (nem az erdélyi tehát és nem is a felvidéki — romániai, szlovákiai, ahogy tetszik), úgymond, elfordult önmagától (kell lennie egy olyan pillanatnak, egyszerűen a mondatszerkezet megkívánja, amelyben a *nép* tagadja meg *önmagát* — amikor *még nép*, és *már elfordul önmagától*), akkor joggal tesszük fel a kérdést, micsoda ez az „önmaga”, hiszen nyilvánvaló, hogy *valami* azután az „önmegtagadás” után is tovább létezett (a buddhista filozófia egyik névezetes problémája ez: ha nincs *én*, márpedig a buddhizmus szerint nincsen, a halál után micsoda bukkan föl mégis újra a létforgatagban), sőt jobban élt, mint odáig (ha az az „én”, aki ezt az elfordulást a maga részéről nem hajtotta végre, odakiáltotta is neki — persze, csak úgy magában, titokban —, mint házastársi viszályban a bántalmazott nő: „Károly, én nem ismerem reád!”), jobban, föltehetőleg, mint élt volna akkor, ha azt az „önmegtagadást” nem hajtja végre; bár az utóbbi ténykörülmeny, éppen a soha meg nem fogalmazott alku jellegénél fogva, nem rajzolható körül pontosan.

Volt mit megtagadni! Szíve mélyén azt az elfordulást mindenki így élte meg; és ennek szégyenére vezethető vissza az „ország” (sehogy sem tudjuk megnevezni, miről beszélünk: minden fogalmunk misztikus) azóta is egyre tartó, egyre súlyosabb, mélységes mély elkedvetlenedése, amely végül is általános undokságba torokolt; egyik lakos a másikat többnyire undoknak tartja, a honi vélekedés szerint az emberek itt undokak.

Míg azokban a napokban mindenki mindenkibe folyton bele-szeretett.

Dehát kicsoda tudná, akár utólag is, megmondani, mit „kellett volna” akkor, ötvenhétben, ötvennyolcban, ötvenkilencben csinálni? Kiki mintegy „magától” viselkedett úgy, ahogy viselkedett. Szándéktalanul: mint leesik az elengedett kő; de: legbenső lényegéből következően is; s az a legbenső lényeg az esetek nagy részében erősen közepes volt. (Természetesen nem a változhatatlan vértanúkról beszélek, nem is a bebörtönzöttek tízezreiről.) Amiért — mármint hogy: é középszerűségért — szívünk mélyén, még attól is függetlenül, egyáltalán éltünk-e már akkor, valamennyien felelősnek érezzük magunkat; ez a „felelősségérzet”, amellyel me-

gint csak nem tudunk mit kezdeni, fejeződik ki aztán a főntemlített, általános és állandó ingerültségben.

Csak ne lett volna oly rettenetesen éles a különbség a féléve-sincs-még, egy-éve-sincs-még napokhoz képest; akkor könnyebb lett volna azt a fordulatot kibírni. Nem a kádári reakció volt a szörnyű (az új urak csak szerepüket játszották, ahogy meg volt írva a színdarabban, lehetne mondani tökéletesen), hanem az a tény, hogy az ország, ha nem is *azonnal* — meglehetősen sokáig tartott még az ellenállás, s a forradalomnak az a második szakasza semmivel sem kevésbé volt fenséges vagy jelentős, mint az első —, de mégis *kisvártatva* aztán a kádári reakciót elfogadta, és idővel csaknem maradéktalanul azonosult vele. Nem a megalkuvás volt a szörnyű — bizonyos körülmények között csak a megalkuvás marad —, hanem a megalkuvás bensővé tétele; ez volt az a túlságosan nagy különbség az egy-éve-sincs-még, két-éve-sincs még napok egyedülálló szabadságához képest, ez az a zuhanás, amelynek következményeit talán sohasem fogjuk kiheverni.

Mivel nemhogy közmegegyezés nincs azt illetőleg, de még csak komolyan vehető vizsgálódás sem folyt arra vonatkozólag, mi történt velünk ontológiai értelemben 1956-ban és 1956 után, ennek tudomása nélkül viszont nemcsak ma nem tudjuk, hanem a későbbiekben sem fogjuk tudni, mihez kezdjünk önmagunkkal, s csak tovább sodródunk az esetlegességeknek azon a (rossz vagy tragikus) pályáján, amelyre már jó néhány évszázada rákerültünk; mivel, továbbá, másfelől, történelmi ismeretekkel én nem rendelkezem, bizonyos összképem azonban van a dologról, a bizonyítás megkísérlése nélkül, pusztán *hozzászólásként* apró másolatot készíték erről a bennem élő képről: a légi képről — akvarellt.

A magyar forradalom kirobbanásának közvetlen kiváltó okait mindenki ismeri vagy ismerni véli; de éppen a közvetlen kiváltó okoknak ez az ismerete nagyjából el is takarja előlünk a valódi eseményeket.

Hát persze, persze, a szovjet megszállás, a „Rákosi-Gerő klikk” politikája, a lengyelországi események és így tovább, ezek adták a feszültséget, ezektől gyorsultak föl azok a történések, amelyeket belőlünk magunkból elindított bizonyos romantikus várakozás talán már gyerekkorunkban, ilyen vagy olyan hit, egzisztencializmus — megadták nekik a pördületet; ezek azonban véletlenszerű, esetleges okok, *akcidentáliák*; mihelyt fölragódtunk a magasba, mihelyt a röppályára rákerültünk, másféle törvényszerűségek kezdtek érvényesülni, a kiváltó okoktól (hiszen röpültünk) nagymértékben függetlenül.

A nagy tüntetés dionüszoszi ünnepe, a fegyveres felkelés *potlacs*-játéka, a forradalmi bizottságok és munkástanácsok forradalma, amelyben a *már* és *még* létező nép ezer esztendő óta először vette birtokába a földet, amelyen él — mindez nem csupán egy

egyszeri történelmi akadály összecsomósodásával való szembefordulás volt. Az a nem evilági fény, amely azokban a hetekben az egész tájon eláradt, a lét szakadékanak fénye volt. Azé a szakadéka, amelyben *mindig is* élünk, amelyben *úgyis* élünk, amelyet azonban a létfeledés eltakar előlünk — mindenki elől.

A lét szakadéka nem egyszerűen a lét, hanem lét és semmi bensőséges egysége; az a semmi máshoz nem hasonlítható tapasztalat, amelyről előbb-utóbb minden nagy történelmi vallás beszélni kezdett: a misztérium maga.

Tudatosan beszélek történelmi vallásokról. Úgy tetszik, maga a kérdés a történelmiségben vetődik fel: a probléma mint megoldandó és megoldhatatlan gubanc. A történelmi ember semmivel se jobb, mint a történelem előtti vagy történelmen kívüli — mondjuk: törzsi — ember (inkább kicsit rosszabb talán, *léttelenebb*, mindenesetre); úgy látszik azonban, a Földön minden folyamat a történelmi ember felé nyomul előre, csakhogy benne aztán a Kérdés megoldhatatlannak bizonyuljon. Mintha csak, *per definitionem*, a történelem maga volna a megoldhatatlanság; a történelemre a történelmen belül nincsen válasz.

Az individuum természetesen mindig szembefordulhat a történelemmel, ezzel a tautologikus folyamattal, amelyet igazi vagy magukat annak vélő hasznélvezői nem győznek dicsőíteni — a művészet, a filozófia, a személyes hit ennek a szembefordulásnak a különböző módjai.

(De persze nem úgy, hogy „nem egyebek, mint”; épp mint a kilépés tereinek, messzemenő autonómiájuk van. Önmagukon belül valamennyi többit bizonyos értelemben megsemmisítik. A festőnek, amikor fest, a festmény végtelenül fontosabb, mint Isten vagy a Világszabadság — illetve hát, a festmény *önmagába szünteti őket*; s fordítva is, a kivégzésére induló poétát a poézis cseppet sem érdekelheti stb.)

Ritka eset azonban, hogy egy egész nép lépjen ki, egyszerre, együtt, a „világtörténelem” mindinkább elszemélytelenítő folyamatából.

A magyarságnak a régi zsidókkal való, manapság többször is kicsúfolt, általában persze inkább csak metaforikusan értett analógiája ezen a ponton mélyértelműnek bizonyulhat. A kiválasztottság nem mások rovására létezik; a történelem — egyébként senki által nem önként — szívesen vállalt, mindig csak kényszerűen megkapott — rabságából „választja ki” a népet, mondhatni véletlenszerűen; sejtelmünk sincs, miért erre vagy arra fordul az a megjelölő ujj. Ennek a „kiválasztásnak” a struktúrája műalkotásszerű; a bibliai történetet is, a magyar forradalmat is tanácsos volna egyszer műalkotásként szemügyre venni. Ez persze ismét csak metafora. Nem mondom én, hogy ezek „műalkotások” (a történelemnek, egyáltalán a történéseknek műalkotásként való fel fogása nemcsak embertelen, de ostobaság is), hanem csak azt,

hogy a nagyhatalmi, diplomáciai, gazdasági stb. folyamatokkal szemben autonómak; annyit megérthetünk a dologból, hogy velük kapcsolatban a „mi értelme volt az egésznek” kérdést okvetlenül feltenni nem kell; és hogy az ilyesminek normális folytatása tulajdonképp nem is lehet. — Nem is kell, hogy legyen.

Am *ilyen szemmel* lehet olvasni mindazt, ami történt, vagy ami csak elhangzott is, például a „sem kommunizmust, sem kapitalizmust nem akarunk” (a munkástanácsok megalakulásában és működésében valósággá is váló) jelszavát, amelynek e sorok szerzője például változatlanul híve; itt nem helyénvaló az „és mit csináltak volna akkor, ha mégis kimennek az oroszok” kérdés, az „ugyan ki látott már munkásönigazgatással jól működő üzemet” cáfolat; az a „sem ez, sem az” nem gazdasági vagy társadalmi program volt, hanem ontológiai igényű — és érvényű — kijelentés.

Az oroszok nem mentek ki — annyit azért visszatekintve látni lehetne, hogy az egész történet erre épült; a villámfény nem hasznosítható a közvilágításban; más látszik a tájból annál a lobbanásnál, mintha a gonosz tündér állandóvá tudná tenni fényét. A buddhista pszichológia három helytelen lelkiállapotot ismer: a vágyét, a gyűlöletét és a közönyét. De hisz ezeken kívül nincs más, mondja az észelvéen tájékozódni kívánó. A buddhista pszichológus azonban nem magyarázza el a viccet, hogyan kívánja épp ezzel a hiánnyal kinyitni a hallgató szemét.

Ezért nem tudunk *visszaemlékezni* sem a magyar forradalomra. A lét szakadéka nem olyasmi, amire emlékezni lehetne. Csak újból beleállni, azt lehetne, ha újból felénk fordulna az az ujj — ha úgy adódnék a helyzet; ami cseppet sem látszik valószínűnek. Az, ami egykor mindannyiunk közös ügye volt, ma művészetként, hitként, filozofikumként élhet csak, kiben-kiben, külön-külön.

Attól tartok, ez így történt volna akkor is, ha győz a forradalom. A lét szakadékát intézményesíteni nem lehet. — Mondtam már azonban, hogy a „volna” kérdésének felvetése a magyar forradalom lényegének elutasítását rejti magában. Úgy képelem, a forradalom egésze csupán egy olyan egzisztenciális morfológia segítségével vizsgálható, amely bizonyos — ha tetszik, öntudatlan — szándékosságot tulajdonít *ennek az egésznek*, azt a szándékot, hogy éppilyenségében valamit kifejezzen. Olyan kilépést hajtson végre, amely nem a történelem-előttiségbe vinne vissza.

Emlékezni rá nem lehet, csak benne állni; s még sincsen mindenben minden, úgy, ahogy van. Azok a krónikások, akik — ha másként nem, hát értelmi tudással — tudják, mi történt Magyarországon 1956 októberében, annyit azért megtehetnek, hogy, egyfelől, fölhívják a lakosság figyelmét, nem annyira az azóta eltelt idő hossza, nem a segítséget akkor nem nyújtó Nyugat s nem is a megtorlás volt az, ami a szakadék helyének, helye (az „egészen más”) őrzésének a pusztá sejtelmétől is megfosztotta, mint inkább

kárhozatos szellemi restsége; s hogy, másfelől, tiltakozzanak annak az egykori eseménynek — a történelem sivár szövédéjében bekövetkezett egyszeri szakadásnak — későbbi történésekkel való azonosítása ellen. Az, ami most van, semmiféle értelemben nem „az, amit akartunk”; s ez akkor is így van, ha az, amit akartunk, úgyszem valósulhatott volna meg, semmiképpen.

Azonban nem lehet elkenni a dolgot. Hogy: valami gyönyörű lehetetlenre vállalkozott akkor a magyar nép, na de hát tudjuk, hogy van ez, a történelemben az ilyesmi sohasem jön össze. — A lét szakadéka nem elvont filozófiai eszme, hanem az önazonosság váratlan, revelációszerű fölismerése, mint a villámlás ellátszik Kelettől Nyugatig; a zsidók történelmét konstituáló „Én vagyok”-ra föltűnően hasonlít. Ha egy nép ezt egyszer elnyerte, mondhatnám beletántorodott, szándéktalanul, minden ideologikumtól mentesen, vagyis a lehető legjobb módon, semmije sem lesz akkor többé ugyanaz, mint előtte volt; nem tehet úgy, mintha azt az „Én vagyok”-ot nem hallotta volna. Tehet úgy, persze hogy tehet, hogynem tehetne, csak éppen minden életmegnyilvánulásában és minden tagjában degenerálódik, a legkisebttől a legnagyobbig. Gyávasága és közönye példátlan méreteket ölt, gyermekeket látni sem kíván; elterelik a legnagyobb folyóját, a füle botját sem mozdítja ő.

Hát mit csináljunk? Fordíthatunk-e még ezen a helyzeten? El tudna-e még helyezni valaki egy emlékkövet, mint az égbe érő lajtorja álma után a bibliai Jákob, még csak nem is követ, csupán egy emlékező szót, megrémülve, akárcsak ő: „Mily rettenetes ez a hely; nem egyéb ez, hanem Istennek háza, és az égnek kapuja”? Az igazi elfordulást 1957-ben a szellem emberei hajtották végre, az Írószövetség híres hittagadó nyilatkozatával, bevezetve ezzel az országba az Általános Hazugság szellemét; és ma még mindig ott tartunk, hogy a szót, a magyar szót az igazsághoz kellene visszavezetni.

„Tényállás”

Három tételben a mosonmagyaróvári sortűzről

I. A perek

Született 1943-ban Budapesten. 1967-ben diplomázott az ELTE BTK magyar-történelem szakán.

1957. december 23-án „A Népköztársaság nevében!” A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Katonai Kollégiuma Különtanácsa — elnök: dr. Ledényi Ferenc hb. százados, ülnökök: Gyurkó Lajos vezérőrnagy, Lakatos Béla ezredes, Gyémánt András ezredes és Zentai József r. őrnagy — véglegesen is pontot tettek egy ügyre. A zárt fellebbezési tárgyaláson másodfokon is halálra ítélték, megerősítve ezzel a Győri Megyei Bíróság különtanácsának B. 009/1957 számú ítéletét, Földes Gábort, Tihanyi Árpádot, Gulyás Lajost, Kiss Antalt, Weintráger Lászlót, Cziffrik Lajost és Zsigmond Imrét. Szalai Ferencet életfogytiglani börtönre, Molnár Ferencet tíz évi börtönre, Kóródi Károlyt tizenkét évi börtönre és Varga Ernőt négy évi börtönre ítélték.

Ugyanebben a perben Ambrus Lajos őrnagy tizenöt év börtönbüntetést kapott, Tróbert Károly százados három évet, Ökrös Sándor két évet, Vass Tibor főhadnagy és Mikola János főhadnagy egy évi börtönbüntetést kapott a Ledényi-tanáctól.¹ Ez az ítélet a Győri Katonai Bíróság különtanácsának B. II. 010/1957. sz. döntését véglegesítette.

A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Különtanácsa tulajdonképpen két ügyet, a Földes Gábor és társai, illetve az Ambrus Lajos őrnagy és társai ügyét egyesítette a fellebbezési szakaszban az 1957. november 25-i döntésével.²

A tizenkét vádlottat egy városnév, Mosonmagyaróvár kötötte össze. A civil vádlottak egy része a vád szerint a népi demokratikus államrend megdöntésére szövetkezett, míg a másik része részt vett ebben. Többüket megvádolták még egy vagy többrendbeli gyilkosság elkövetésével vagy arra való felbujtással. (A katonák ellen a gyilkosság vagy az arra való felbujtás nem szerepelt, és Vass illetve Mikola főhadnagy esetében a szervezkedés helyett a vád a szolgálati hatalommal való visszaélés volt.)

A Győri Bíróság különtanácsa — Gyepes István, a megyei bíróság elnöke, tanácsvezető bíró, Sütő Ferenc és Kovács Károly ülnökök — 1957. június 10-én, az 1957. május 23., 24., 25., 27., 28., 29., 30. és június 1. június 4-i tárgyalási napok után 1957. június 10-én Földes Gábort három, Tihanyi Árpádot három, míg Gulyás Lajost kétféle gyilkossággal is vádolta.³ Ledényi tanácsa e vád alól az érintetteket bizonyíték hiányában felmentette. Földesék tehát

¹Kat. kt. 0156/1957.

²Uo.

³A győri Megyei Bíróság B. 009/1957. sz. irata.

legalább nem közönséges gyilkosokként, hanem „csupán” összeküvőként végezték életüket.

⁴Győr-Sopron megyeiek emlékeznek az 1956-os forradalomra, Zrínyi Kiadó, 1991. 83.; Szigethy Attila öngyilkosságáról lásd még: M. Kiss Sándor: *Szigethy Attila haláláról, egy megyei pártbizottsági jegyzőkönyv alapján*, In: „...megint olyan helyre vittük, ahonnan kiugorhatott...” Új Magyarország, 1995. nov. 4.

⁵A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. 1957. Interart, 109.

⁶MOL XIX-A-83-a.

⁷BM Országos Rendőrkapitányság. *Jelentés*, Bp. 1956. dec. 11. Tárgy: 1956. október 23-a óta történt jelentősebb terrorcselekmények, gyilkosságok ügyében. BM. Tört. Ir.

⁸Uo.

A Földes-per tulajdonképpen 1956. december 27-én vette kezdetét Tihanyi Árpád illetve Cziffrik Lajos letartóztatásával. A per későbbi vádlottai közül utoljára Földes Gábort tartóztatták le, 1957. május 3-án. Dr. Erdélyi Iván a Földes-perrel kapcsolatban figyelemreméltó okra hívja föl a figyelmet. „A megtorlás győri monstre büntetőügye — ahogy azt Grácz ügyész mondta nekem letartóztatásom után — Szigethy Attila és közvetlen munkatársai ellen indult volna. Ezt azonban Szigethy Attila öngyilkossága meghiúsította. 1957. május közepén kísérelte meg először az öngyilkosságot, egymás után kétszer, melynek körülményei teljesen tisztázottak. Nem tisztázott azonban megnyugtatóan a harmadik, az augusztus 12-i, amely végzetes lett.”⁴

Erdélyi Ivánnak véleményünk szerint is igaza van. Mindazonáltal érdemes az eseménysort az első letartóztatástól a kivégzésig legalább nagyvonalakban végigkísérni.

1956. december 11-i dátummal született egy belügyminisztériumi összefoglaló jelentés arról, milyen jelentősebb „terrorcselekmények” és gyilkosságok történtek Magyarországon 1956. október 23. és december 11. között. Ekkor már elhangzott az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága november 24-i ülésén a hírhedt Gheorghiu-Dej-féle javaslat: „Meg kell mondanom — ha mi az Önök helyében lennénk —, azt a körülményt, hogy a reakció fegyverrel meg merte támadni a népi demokratikus rendszert, ezt mint legjobban alkalmas pillanatot felhasználnánk arra, hogy sajnálat nélkül szétzúzzuk a reakciót, és ne tárgyaljunk arról, hogy demokrácia vagy nem demokrácia. Úgy kell szétverni őket, hogy többet ne merjenek felkelni a dolgozó nép vívmányai ellen.”⁵ A Magyarországra látogató „testvérpártok” is ilyen értelemben biztatták az MSZMP-t a határozottabb cselekvésre. Az 1956. december 6-i kormányülésen született meg a határozat „az ellenforradalmi tevékenységben, terrorcselekményekben résztvevők felelősségre vonásának meggyorsításáról”,⁶ s a 11-i összefoglaló jelentésben Győr-Sopron megyéről a következőket olvashatjuk: „1956. október hó 26-án a mosonmagyaróvári határőr laktanya elé vonuló tömegre a laktanyából sortüzet nyitottak. A lövések következtében kb. 60 ember meghalt és számosan megsebesültek. Ennek hatására a tömeg aznap és másnap 3 határőrtisztet agyonvert. A nyomozást az ORK IV-es osztálya bevezette.”⁷

Egy december 8-i jelentésben, amelynek címzettje a Belügyminisztérium Országos Rendőrkapitányságának titkársága volt,⁸ azt olvashatjuk, hogy: „Rendőrhalott Győr-Sopronban: Győr-Sopron (...) megyék vesztesége is állományuk Budapestre vezényelt részéből adódott.” 1956. december 31-én két jelentés is útnak indult a győri rendőrkapitányságról, az egyik az országos rendőrkapitányság elnöki főosztályára, s ebben a megyei kapitány jelentette,

⁹A Győr-Sopron Megyei Rendőrkapitányság jelentése az Országos Rendőrkapitányság elnöki főosztályának. BM Tört. Ir.

¹⁰Uo.

¹¹Győr-Sopron megyei levéltár. A Győr-Sopron megyei MSZMP pártaktívája. lkt. sz. 1957/261/1.

¹²M. Kiss Sándor: „...a halál oka...” Új Magyarország 1995, október 22.

¹³Győr-Sopron Megyei Ügyészség, Győr 1957. Tük. 00-10 szám. A feljegyzés azt a célt szolgálta, hogy az 1957. 4. tv. 1 §-a a. és h. pontja alapján az ügyet gyorsított eljárás alá vonják. A feljegyzést dr. Grátz Endre ügyész és B. Nagy János megyei ügyész készítették. A feljegyzés — mint erre a Földes-per dokumentációjában található is utalás — annyira elszigetelt, hézagos és feltűnő tárgyi tévedésektől és jogi pontatlanságoktól hemzsegő volt, hogy ezeket a tényeket, 9 további procedúrát irányító két tanács is kénytelen volt elismerni.

hogy „...a megye területén az október 23-i és az azt követő események következtében meghalt összesen 63 fő. Ebből 4 határőr, 3 fő honvéd (tényleges katoná) 56 polgári személy.”⁹ A másik címzett a Belügyminisztérium Elnöki Főosztálya volt: „Megyénk területén 1956. október 23-tól az alábbi két főt (kiemelés: M.K.S.) bántalmazták súlyosabban: K. B. áv. hdgy. K. G. áv. hdgy-t, akiket a Főosztályra betört tömeg vasdarabokkal és egyéb tárgyakkal oly súlyosan bántalmaztak túlnyomórészt a fejükön, hogy 21 napon túl gyógyuló sérüléseket szenvedtek.”¹⁰

Győr-Sopron megye tehát nem tudott eleget tenni a kívánalmaknak, hiszen a mosonmagyaróvári sortűz után meglincselt három határőrtestvérén kívül a forradalomnak más áldozata nem volt, pedig nemcsak a magyar szervek követelték az ellenforradalmárok felderítését és elfogását, hanem már november 4-én este a „szovjet elvtársak” is. Az egyik mosonmagyaróvári pártvezető — november 4. után Győrbe került — így fakadt ki a Győr-Sopron megyei MSZMP 1957. március 3-án tartott pártaktíváján Benke Valéria jelenlétében: „November 4-én, amikor a szovjet elvtársakhoz elmentem, hogy megbeszéljük a tennivalókat, (...) a szovjet elvtársak útmutatást adtak, hogy elsőrendű feladatunk megkezdni a pártszervezést. Szeretnék látni a szovjet elvtársak, hogy november 6-án legalább 30 ellenforradalmárt Győr városában letartóztassanak.”¹¹

1956. október 23. és november 4. között fegyveres konfliktus, amelyet egyáltalán fel lehetett elvileg használni „az ellenforradalmi banditák garázdálkodására”, három esetben volt: a győri börtönnél 1956. október 25-én, a győri Főosztály épületénél 1956. október 26-án és a mosonmagyaróvári határőr laktanyánál október 26-án illetve 27-én, amikor az előző napon meghalt határőrtestvérrel együtt hárman estek a népharag áldozatául. A győri börtön előtti ávós sortűznek négy civil áldozata volt,¹² másnap a főosztály épületének elfoglalásakor a 25-i sortűz miatt feldühödött tömeg fizikailag bántalmazta ugyan az ávósokat, de az „ostrom” emberéletet nem követelt. Egy per tárgya tehát csak a három határőrtestvér halála lehetett. Tihanyi Árpád őrizetbe vételére — mint ezt az 1957. május 17-i feljegyzés is tanúsítja — a mosonmagyaróvári ügy miatt került sor.¹³

Az 1957. május 17-i feljegyzés ugyan még a mosonmagyaróvári eseményekre koncentrált, s csak Földes Gábor szereplését leírva érinti a Győrben történeteket, de már megjelenik a feljegyzés szerkezetében a koncepció.

Az ugyanis ténykérdés, hogy a mosonmagyaróvári sortűz után a tömeg három határőrtestvért meglincselt. Az állam politikai be rendezkedésétől függetlenül a bíróság dolga, hogy egy ilyen eseményt kivizsgáljon, és az abban szereplőket felmentse vagy elítélje. A meghalt határőrök ügye azonban májusra már új dimenzióba került: a tizennégy vádlottat ugyanis két csoportra osztották.

Földes Gábort, Tihanyi Árpádot, Gulyás Lajost ugyanis már a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetésével vádolták, s emellett gyilkosságra való felbujtással is, Varga Ernőt pedig a demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való részvétellel, s négyen együtt a Feljegyzésben szereplő szervezkedéssel vádolt „A” csoportot alkották, elleténtben a „B”, a „gyilkossági” résszel.

A koncepcióváltás — amely következtében Földes Gábor személye előtérbe került — „elvi alapja” egy 1957. május 15-i dokumentum szövege alapján válhat világossá: *Tervezet az ellenforradalom vezető erői elleni harc további feladatairól* című, a Belügyminisztérium II. Főosztálya által készített anyag többek között az ellenforradalmi erők elleni harc csapásainak irányáról szól, s ezen belül kitüntetett helyet kapnak a győri „ellenkormány” tagjai s az országos, budapesti, megyei és legfontosabb területi bizottságok, elsősorban osztályidegen, ellenforradalmi vezetői és tagjai elleni eljárások.¹⁴ Az ellenkormányt a belügyi szervek és az MSZMP

¹⁴MOL XIX-A-2-q-4.d

¹⁵Lásd: Az MSZMP...
im. 87.

¹⁶Lásd: Az MSZMP...II.
222.

¹⁷Lásd: Az MSZMP III.
151.

¹⁸Uo. 193.

szemében a forradalom alatt létrejött győri Nemzeti Tanács jeler-tette. A Nemzeti Tanács valódi vezetője Szigethy Attila volt, az a Szigethy, akivel Kádáréknak 1956 novemberében még komoly terveik voltak. Ekkor Fehér Lajos Szigethyt még földművelésügyi miniszternek is el tudta képzelni.¹⁵ Sőt még 1957 februárjában is úgy beszél róla Kádár, hogy „bár a párizsi rádió azt mondja, hogy lesznek a kormányban változások, többek között Szigethy Attilát is emlegették.”¹⁶ Az április 23-i ülésen — bár már szó van róla, hogy ellenforradalmi magatartása miatt felül kell vizsgálni képviselői mandátumát — Szigethy személye még mindig politikai kérdés. Sándor József mondta az április 23-i ülésen: „Úgy tudom, ebben a kérdésben az Intéző Bizottságnak kellene világos nézetet kialakítani. Ő mint nemzeti hős jelentkezik (...) ugyanakkor tudom, hogy a Dunántúli Köztársaság kialakításában döntő szerepe volt.”¹⁷ 1957. április 30-án tovább erősödött a kollaborálni nem akaró Szigethy Attilával szemben a párt támadása. Somogyi Miklós ekkor arról beszélt, hogy a nép nehezményezi, hogy a nagyhalak még szabadon vannak. „...Szigethy és Kéri volt az egész mozgalom vezetője, és velük szemben nem tudnak eljárni.”¹⁸ Ugyanezen a napon Sándor József a győri pártaktíván szinté felszólított a Szigethy Attila elleni eljárás elkezdésére.

Szigethy személyétől is részben függetlenül, a győri Nemzeti Tanács ügye mindinkább a középpontba került. Kéri József ellen szaporodtak a támadások, s egyre jobban előtérbe került Földes Gábor személye is. Kéri már 1957 februárjában a Magyar Népköztársaság Ügyészségének konferenciáján mind a legfőbb ügyész, Szénási Géza, mind az államminiszter, Marosán György keményen támadta. Egy április 16-i jelentés pedig név nélkül ugyan, szinte visszhangozva Szénási megállapításait, a megye „bűnüldöző” munkáját vette célba. „Hogy rendőrségi szerveink

csapása nem elég céltudatosan irányult népi demokráciánk igazi ellenségeire, mutatja az is, hogy a megyei adatokat vizsgálva igen nagy ingadozásokot találunk. Győr megyében például — ahol köztudomásúlag az ellenforradalmiak dunántúli központja volt — a politikai bűncselekmények miatt elindított eljárások száma 149, és ebből csak 21 irányult osztályellenség ellen, az eljárások 14%-a, ami az országos átlagnak a fele.”¹⁹

1957 tavaszán tehát már az volt a központi kérdés, miként lehet a Nemzeti Tanács ügyét a középpontba állítani. Ennek a koncepciónak a jegyében tartóztatták le május első napjaiban Szigethy Attilát és Földes Gábort is. Innentől már csupán egy lépés, hogy a mosonmagyaróvári sortűz ügyét összefüggésbe hozzák a Győri Nemzeti Tanács politikájával, és Szigethyt illetve Földest nemcsak elítélik, de meg is alázzák. A korabeli megyei pártanyagok ékesen bizonyítják, hogy a megyei pártvezérek is tisztában voltak vele; Győrrel és Mosonmagyaróvárral nehéz lesz elhitélni a meg nem történtet. Egy Dejcő nevű rendőrtiszt a győri belügyminisztériumi főosztály részéről 1957. május 31-én így fakadt ki: „Itt Győrben is nehéz lesz megérteni, hogy ellenforradalom volt-e vagy sem. Október 23-án a Megyei Tanács kezéből átvették a hatalmat olyan személyek, akik arra felhatalmazást nem kaptak, szétkergették a rendőrséget. Aki a nép államára emelte a kezét, úgy kell elbánni vele.”²⁰

A Gyepes-tanácsra várt, hogy egy látványos nagy perben „be-mutassa a győri ellenforradalom” igazi arcát, s azt, hogy az ellenforradalmi politika gyilkossághoz vezet.

Ezt a törekvést tükrözi az 1957. június 10-i ítélet *Tényállás* része. Nincs terünk arra, hogy sorra vegyük a *Tényállás* egyértelmű és bizonyítható hazugságait. Ehelyett csak az iratban megvalósuló tendenciákat tudjuk jelölni. Földes perbefogásával módja nyílt Gyepesnek arra, hogy kimutassa a győri események „ellenforradalmi jellegét”, és a mosonmagyaróvári határőr laktanya „elestéről” bizonyítsa, hogy az a győri ellenforradalmárok közbelépése nélkül nem történhetett volna meg. A mosonmagyaróvári határőr laktanya elfoglalásából pedig a tanúvallomások alapján, amelyek nem a vádlottak védelmére szolgáltak, egyértelműen kimutathatóan hazugul azt kívánta bizonyítani, hogy a határ őrizet nélkül maradt.²¹

Erdélyi Iván, Grács ügyészre hivatkozva nem ok nélkül írta, hogy készült a per Szigethy és közvetlen munkatársai ellen. Tőle tudjuk Szigethy első két öngyilkossági kísérletének május közepi dátumát. Földeséket a Gyepes-tanács elsőfokon 1957. június 10-én ítélte halálra. Tehát még Szigethy Attila életében. Egy 1957. július 22-i iratban viszont azt is megtudjuk, hogy a harc fokozottabban folyik, s a közeljövőben folyamatosan sorra kerülnek olyan bűnügyek, mint a mosonmagyaróvári, a Dunántúli Nemzeti Tanács sajtós és tájékoztató munkatársainak az ügye, és „Szigethy felgyógyulása után a Dunántúli Nemzeti Tanács bűnügye.”²²

¹⁹A Belügyminisztérium Elnöki Főosztálya. Belügyminiszter Elvtársnak. Kézzel írva: Eredeti Biszku Béla miniszter elvtársnak. 1957. 4. 16. BM. Tört Ir.

²⁰A Győr-Sopron Megyei MSZMP Pártértekezlete. 1957. május 31. GySL MSZMP iratok.

²¹Bár az 1957-es tanúkihallgatások során a határőrök és a pártfunkcionáriusok egyértelműen azt állították, hogy megnyílt az őrizetlenül hagyott határ, ez nem igaz. A leváltott határőröket felváltották a mosonmagyaróvári honvédség tagjai és az Akadémia hallgatói. Igaz viszont, hogy az ellenőrzött szabad közlekedést az „új határőrök” a szovjet haderő megjelenéséig biztosították.

²²MSZMP Győr-Sopron Megyei VB ülés jegyzőkönyve 1957. július 22-én, GYSL ikt. 1957/729/1.

Feltehető, hogy Grácznak igaza volt olyan értelemben, hogy Szigethy Attila felgyógyulása esetén megindították volna az eljárást, és csináltak volna egy Nemzeti Tanács ellenes, de még inkább egy Dunántúli Nemzeti Tanács elleni pert, s ezt a fellebbezési szakaszban majd összevonják a Földes-féle mosonmagyaróvári perrel. Erre valóban nem kerülhetett sor Szigethy Attila öngyilkossága miatt. De valósnak látjuk azt is, hogy a Földes Gábor elleni pert további két dolog motiválta. Gondoljunk arra, hogy a fellebbezési szakaszban a Földes-per az ugyancsak szervezkedéssel vádolt Ambrus József-féle perrel vonták össze. Ez a „technika” kísértetiesen hasonlít a Nagy Imre-perre. Emlékezetbe idézzük, hogy a kezdetekben ott is egy külön „egyenruhás” pert akartak indítani Maléter Pál és Kopácsi Sándor ellen. Ez a koncepció változott meg az idők folyamán, és „olvasztották be” Malétereket a nagy Nagy Imre-perbe. Feltételezhető, de nem bizonyítható, hogy a Földes-per a Nagy Imre-per előzetes „modellezése” volt. Ezt az is alátámasztja, hogy Földes politikai elítélésében a legsúlyosabb vád a Nagy Imrével való *politikai* értelmű közösség vállalása volt.

A másik motiváció lehetett az, hogy Földes Gábor és társai akaratlanul megsértették a BM legféltettebb érdekeit. Csupán a Gyepes-féle tényállásban szerepel egy árulkodó mondat: „Fexi (helyesen Fekszí — M.K.S. — a győri határőrkerület alezredesi rangban lévő parancsnoka volt —) ... tudva azt, hogy a laktanya alatt nyolc vagon lőszer és robbanóanyag van, továbbá a nyugati határ biztosítását szolgáló *operatív anyag* (kiemelés: M.K.S.), olyan parancsot adott, hogy minden körülmények között meg kell akadályozni, hogy a laktanya a tömeg kezére jusson...”²³

²³B. 009/1957, Tényállás.

Az „operatív” anyag jelen esetben a szigorúan titkos iratanyagot jelenti, benne a kimenő és a bejövő hírszerzők illetve elhárítók anyagát, továbbá a hálózati személyek és a megfigyelt személyekről szóló dokumentációt. A tanúkihallgatások során csupán két alkalommal fordult elő, hogy a kihallgató a „papírokról” érdeklődött. De az a tény, hogy az operatív anyagok megsemmisülésének illetve idegen kézbe kerülésének és így „dekspirálódásának” problémája a belső tanácskozásokon vissza-visszatért, az egyszerű érdeklődő számára is jelzi a probléma súlyát. Az 1957. július 22-i jegyzőkönyvben például ez olvasható: „Az ellenforradalmi erők a megye területén lévő államhatalmi és államigazgatási szerveit szétverték (...) 1956. október 26-án (...) megtámadták a Főosztály épületét, az operatív anyagot széjjelszörték, részben magukkal vitték... November 4-e után a rendőrségi szerveket főleg csak azok az elvtársak keresték fel jelentéseikkel, akik az ellenforradalom idején hűek voltak a néphatalomhoz, és ezért az ellenforradalmárok által anyagi kárt, bántalmazást szenvedtek...”²⁴

²⁴GYSL MSZMP

Győr-Sopron Megyei VB
ülési jegyzőkönyve,
1957. júl. 22. 1957/729/1.

Egy 1957. november 25-i beszámolóban ugyanerről a témáról a következő olvasható: „Az ellenforradalmi események idején Győrben és a járások többségében is az összes iratok — melyek az ál-

lambiztonsági munkával voltak kapcsolatban — megsemmisültek, illetve nyilvánosságra kerültek. Ez a körülmény komoly mértékben dekonspirálta az alkalmazott munkamódszereket és azokat a személyeket, akik részt vettek ebben a munkában...²⁵

²⁵GYSL MSZMP
Győr-Sopron Megyei VB
Ülés nov. 23. A politikai
Nyomozó Osztály
beszámolója, lkt.
23/11/3/1.

De gond volt ez a III. ügyosztálynak még 1958-ban is. „...Győr-Sopron megyében az ellenforradalmi események következtében a korábbi államvédelmi munka minden eredménye kárba veszett, széles tömegek előtt dekonspirálódott... Jelenleg az osztály 40 olyan ügynökkel rendelkezik, akik alkalmasak osztályidegen, el-
lenséges körökben ügynöki munka végzésére.”²⁶

²⁶MOL. 288/1.30/1958 3.
ö.e.

A jelentés szerzője keserűen állapítja meg, hogy a BM-dolgozók bizalmatlanok az osztályidegen ügynökökkel szemben, a kémügyektől viszont félnek, mert azok meg nem osztályidegenek.

Az, hogy Győrben és Mosonmagyaróvárott a BM számára, legalábbis egy időre, elvesztek az ügynökök, egyenes következménye annak, hogy a mosonmagyaróvári laktanyába benyomultak a tüntetők. Az már az ő szempontjukból lényegtelen volt, hogy ezt a laktanya provokálta ki. Az is lényegtelen volt, hogy a győri főosztályt is egy előző napi provokációra válaszolván foglalták el a győriek.

A BM szempontjából lényegtelen volt, hogy mind Győrött, mind Mosonmagyaróvárott a tömeg a provokációra válaszolva foglalta el az épületeket. A tény a behatolás volt, az iratanyagok s ennek következtében a hálózat elvesztése.²⁷

²⁷Uo.

Földes Gábornak és társainak a sortűz kései áldozataiként azért kellett meghalniuk, mert válaszolva a tömeget ért véres atrocitásra, akaratlanul megsértették a párt és a BM legfontosabb érdekeit.

II. A sortűz

A sortűz Mosonmagyaróvárott 1956. október 26-án valamivel tíz óra után dördült el.²⁸

Ezt megelőzően október 25-én Győrött a börtön előtt az ÁVH már belelőtt a tömegbe.²⁹ Magáról az eseményről maradtak ugyan fenn korabeli leírások,³⁰ de ezek csak a valóság töredékéről szólnak. Az események rekonstruálására leginkább a Földes-per tanúvallomásai alapján nyílik mód. Ezekből kiderül, hogy Földes Gábor a lövöldözés hallatára ment a győri börtön elé. A sortűznek ekkor már halálos áldozatai voltak, s a megriadt tömeg lassan újra gyülekezve a börtön megrohmozására készülődött, amit akkor már az eredeti őrség mellett az erősítésre érkezett ávéhások is védtek. Földes, hogy megelőzze az újabb tragédiát, bement egyedül a börtönbe, és ott az ávéhás főhadnagy börtönparancsnokkal megállapodott a politikai foglyok szabadon bocsátásáról. Az addig még ki nem szabadult foglyok közül, aki akart, elhagyhatta a börtönt. Másnap a helyi munkások, akadémisták, középiskolások és óvodások (!) részvételével a kora délelőtt folyamán Mosonma-

²⁸A sortűz történetéről
lásd részletesebben a
Kortárs 1996.
szeptemberi és
novemberi számában.

²⁹Lásd az idézett cikket.

³⁰HL. 56-os gy.A 3. ö.e.

A 90. lövész ezred
jelentése, továbbá
Események Győrben, a
Pf.7071 jelentése HL.
31. j. 1957/T 158. c.

Lásd még: A
Győr-Sopron Megyei
Kieg. Pk. jelentése. HL.
56-os gy. 6.ö.e.

gyaróvárott indult meg egy tüntetés. A tömeg körbejárta a várost, és leszedette a különböző épületekről a vörös csillagokat. Menet közben a több ezres tömeg egy elágazásnál szétvált, és egy részük a határórlaktanya felé tartott. Dudás százados, a laktanya parancsnoka, folyamatosan kapta hírszerző tisztjeitől a jelentést, és ezt feltehetően fenyegetőnek tartván megszervezte a laktanya belső és külső biztosítását, s szinte készült az ostromra. Ennek döntő oka azonban az volt, hogy Feksz László alezredestől azt az utasítást kapta, hogy a laktányát mindenképpen védje meg, oda idegent ne engedjen be, nehogy idegen kezekbe kerüljön a laktanyában tárolt operatív anyag.

„A felvonulók közeledtére, kik teljesen fegyvertelenül érkeztek, valószínűség szerint Tóth áv. fhdgy. tüzet nyitított, melynek következtében a helyszínen kb. 50-60 halott és a sebesültek száma 40-50 volt.”³¹

A tömeg közeledtére eldőrdültek a fegyverek. Egyesek szerint 106, mások szerint 103 illetve 50 körül volt a halottak száma.

A sortűz után a városi hangosbemondó közölte a mosonmagyaróváriakkal, hogy csőcselék támadta meg a laktanyát, s erre a határőrök tüzzel válaszoltak. Ez a közlés még fokozta az emberek döbbenet elkeseredését. Eközben a laktanyában, látván a sortűz döbbenetes következményeit, vita tört ki a határőrök között. A tisztek egy csoportja, köztük Dudás, további védelemre akart berendezkedni, s az újabb tüntetést „figyelmeztető” sortűzzel akarták szétoszlatni. Mások — s néhány tanúvallomás szerint — Stefkó főhadnagy, aki később a tömeg dühének áldozata lett, Dudás ellen fordultak, s tiltakoztak az újabb „tervezett” sortűz ellen. Ebben a helyzetben Dudás magára hagyván a laktanyát a parancsnoklást átadta Vági főhadnagynak, és eltávozott Csehszlovákiába.

A gyilkos sortűz híre eljutott Győrbe, ahol az Ideiglenes Nemzeti Tanács nevében Szigethy Attila megbízta Földes Gábort, hogy menjen el Mosonmagyaróvárra, és akadályozza meg a további vérontást. Később ugyanilyen megbízatással útnak indult Tihanyi Árpád is. Földes Mosonmagyaróvárra érve a Tanácsház épületébe ment. Onnan szólították föl a határőr laktanyát, hogy fogadják Földest. Vági főhadnagy elfogadta, hogy a kialakult helyzetet vitassák meg Földes Gáborral.

Mire Földes egy Pobjeda gépkocsival a határőr laktányához ért, a laktanyában tartózkodó egységek demoralizálódtak és védekezés-képtelenné váltak. Földes, akárcsak egy nappal előtte Győrött, egyedül akart bemenni a sortűzet leadó objektumba, s akárcsak egy nappal azelőtt Győrött, egymaga kívánta tárgyalások révén megoldani a konfliktust. A tömeg Földes nyomában éppúgy ellepte az épületet, mint egy nappal azelőtt Győrött, de még élénken emlékezett arra, hogy csőcseléknek nevezték, s a laktanya szempontjából végzetesnek bizonyult, hogy a területén megtalálták egy fiatalember szénakazalba rejtett holttestét. A látvány iszonyatos erejű

³¹ A 30. műszaki zászólalj (Mosonmagyaróvár) jelentése, HL. 56-os gy. 3. ö.e. A különböző jelentések és tanúvallomások különböző számadatokat tartalmaznak. Abban is eltérnek a vélemények, hogy volt-e sortűzparancs. Azt bizonyítva látjuk, hogy Feksz alezredest a laktanya „minden áron való védelmére, akár a felrobbantására” is határozott parancsot adott. A dokumentumok összehasonlítása alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy Dudás a tűzparancsot nem adhatta ki. Erre inkább Gyenes és Tóth főhadnagyoknak volt lehetősége, akik a laktanya előtt, a géppuskák mellett tartózkodtak.

volt. A tömeg már átélt egy sokkot, a laktanya előtt agyonlőttek holtteste ott voltak kiterítve a város hullakamrájában. Mielőtt az emberek a laktanya elé értek volna, szinte kivétel nélkül ott jártak, hogy megbizonyosodjanak, van-e hozzátartozójuk az elpusztultak között.

³²A sortűz történetének rekonstrukciója a Földes-per győri szakaszában készült dokumentációra támaszkodva és annak elemzése alapján történt. A meghallgatott tanúk egyike jelezte, hogy a sortűz előtt a laktanyával szembeni épületben tartózkodott, és onnan látta a készülődést. Felhívták a pártbizottságot, hogy akadályozza meg, hogy Dudás százados a tömegbe lövessen. A pártbizottságról választ nem kaptak, a tanú szavainak semmiféle következménye nem lett. Ezt a szálát sem vizsgálta a Gyepes-tanács.

A megtalált fiú holtteste az amúgy is elkeseredett embereket a végletekig felbőszítette, megkezdődött a lincselés. A sortűz idején a géppuskáknál tartózkodó Gyenes főhadnagyot agyonverték, a feltehetően ártatlan Stefkót és Vágit félig agyonvert állapotban szállították a Tanácsházára. A szekrényeket feltörték, s az operatív anyagot megtaposták, széjjeltépték.

A Földes-perben szinte alig esett szó — s ha szó esett, akkor is csak érintőlegesen — a sortűz áldozatairól. Egy ilyen alkalommal Gyepes bíró még azt is kifejtette, hogy ezekért az emberekért is Földesék a felelősek. Ők voltak, akik Győrből szították az „ellenforradalmat”. A másnapi két lincselésért is Földeseket tették felelőssé, mondván, hogy nem szállították el a két tisztet Győrbe. Feksz László egyszer, társai még kétszer jártak Mosonmagyaróvárra, hogy társaikat Győrbe vigyék.

A tanúkihallgatások során az események tüzetes vizsgálata nélkül elfogadták, hogy a mentésre nem volt módjuk. Csupán egy tanú állította — pártmunkás volt, majd november 4-e után karhatalmista — hogy Fekszieknek módjukban lett volna Stefkókat kiszabadítani. Ezt a szálát a nyomozati szakaszban azonban egyáltalán nem vizsgálták tovább, helyette Földesék bűnrészessége került előtérbe, s megállapították a gyilkosságra való felbujtást, ami azonban az összegyűlt dokumentáció alapján annyira tarthatatlan volt, hogy Ledényiek a vádat kénytelenek voltak ejteni.³²

Az operatív anyagok „mindenek felettsége” október 26-án és 27-én megkövetelte a maga áldozatait.

III. A feltérképezés

³³A dokumentum a mosonmagyaróvári pártiratok között feküdt el, levéltári jelzete nincs.

Fennmaradt egy dokumentum, amelyet a BM Mosonmagyaróvári Rendőrkapitányság Politikai Nyomozó Alosztálya készített.³³ Az 1959. január 6-án keltezett irat tárgya „a mosonmagyaróvári járás területén alakult ellenforradalmi bizottságok és jobboldali pártok.” A bevezető részből kiderül, hogy „a határőrség tisztjei erőteljesen felléptek, és közölték, amennyiben a laktanyát megközelítik, kénytelenek lesznek fegyvereiket használni. A tömeg a határőrtsztek felszólítására sem volt hajlandó távozni, ellenkezőleg, a tömegből kiabálás hallatszott. Amikor a tömeg a felszólítás ellenére erőszakosan be akart nyomulni a laktanyába, a határőrség katonái tüzet nyitottak. A sortűznek mintegy 101 halálos és kb. 103 súlyosabban és könnyebben sebesült áldozata volt.” Megtudjuk azt is, hogy a laktanya erőszakos elfoglalása után a határ nyitottá vált, folyama-

tosan áramlottak be a horthysták és vették át a városban a hatalmat. Ezek után sorra alakultak a jobboldali szervezetek és pártok. Mi sem természetesebb annál, hogy a belső ellenség elleni harc osztálya feltérképezte szervezetekre és személyekre bontva az egész megyét. Nyilvántartásba vették azokat is, akik 1956. október 26-án a határőr laktanya előtt a „provokáló” tömeget alkották, s a sortűzet túléltek. Csak a Mosonmagyaróvárra és a járásra kiterjedő feltérképező dosszié 146 sűrűn gépelt oldalt tesz ki.

³⁴MSZMP
Mosonmagyaróvári
Járási Bizottsági anyag.
PPO 1958/31

A Mosonmagyaróvári Rendőrkapitányság Politikai Nyomozó Alosztálya „nem dolgozott hiába”. 1958. február 5-én a sortűz során elhunyt R. Z. hozzátartozói nyugdíjat kértek. „R. Z. politikai magatartásáról közöljük, hogy 1956 októberében részt vett az ellenforradalmárok által rendezett felvonuláson, s ott az élen haladva a határőrségtől fegyvert követelt, amiért életével fizetett. Politikai és erkölcsi magatartása miatt a Városi Pártbizottság nyugdíj megállapítását nem javasolja.”³⁴

Sz. Á. doktori értekezés elkészítésére jelentkezett, a mosonmagyaróvári városi titkár ennek elfogadását nem javasolta. „A jelenlegi munkájáról nagyon keveset tudunk. Tudomásunk szerint azt igyekszik jól elvégezni, de korábbi cselekedetei után ez érthető.”³⁵

³⁵MSZMP
Mosonmagyaróvári
Járási Pártbizottság
anyaga PTO 5/57/2.

T. I. elvtárs viszont vezető beosztásban elfelejtette közölni az illetékesekkel, hogy 1936-ban a horogkeresztes párt tagja volt. T. elvtárs ugyan szigorú megrovásban részesült, de maradhatott a párt tagja, állását és vadászfegyverét is megtarthatta, sőt munkásőr is maradhatott, mert „az 1956-os ellenforradalmi események alatt gerincesen helytállt.”³⁶

³⁶MSZMP Járási
Bizottsági anyag, uo.

Természetesen az éberség nemcsak Mosonmagyaróvárra volt jellemző. 1957. december 10-én a Csurgói Járási Tanács VB elnökétől egy körlevél ment ki „Valamennyi Községi Tanács VB Elnökének.”

„Utasítom Elnök Elvtársat, hogy az MSZMP alapszervezet titkárával egyetértésben az alábbi felsorolt szempontokban érintett 1908-1935 évfolyamába tartozó személyekről (csak férfiakról) külön-külön készítsen feljegyzést, és 1957. december 20-ig a Somogy Megyei Kiegészítő Parancsnokság kaposvári címére küldje el.

1. Akik szellemileg előkészítették vagy szervezték az ellenforradalmat a község területén vagy környékén.

2. Akik az ellenforradalmi eseményekben fegyveresen vagy más aktív módon részt vettek.

3. Akik haladó szellemű emberek üldözésében, emlékművek, középületek rombolásában vagy írásos anyagok, könyvtárak égetésében részt vettek...”³⁷

³⁷Az irat a
keletkezésekor a 037-1
1957 Tük sz. viselte.

Berzencén október 27-én tömegtüntetés volt. Egy faluban lakó határőrtestet telefonhívására kiszállt a faluba egy szakasz. Lovaskocsival jöttek, leugráltak, s miközben a tanácselnök éppen a beszédét mondta — tüzeltek. Több halottat hagytak maguk után. A sortűz leadása után ismét felszálltak a lovaskocsira, s távoztak. A 19 berzencei feltérképezett közül K. J. a tüntetés előkészítője volt,

N. I. szervezte a felvonulást, G. I. rombolásra biztatta a tüntető tömeget, D. B. „minden vonalon részt vett”, H. B. is részt vett a felvonuláson, M. Gy. „a községben előforduló ellenforradalmi cselekedetek valamennyi területén részt vett,” H. J. is mindenhol ott volt és szervezte a felvonulást, H. A. október 27-én „egyik kezdeményezője volt az ellenforradalmi disznóságoknak”, „P. K. a gyűlés egyik szónak volt”, Sz. V. „a tüntetésen összegyűlt csöcselének beszédet mondott”, S. I.-re ugyan semmit nem lehetett bizonyítani, de „egy sereg disznóság arra enged következtetni, hogy szintén azok közé az ellenforradalmárook közé tartozik, akik első-sorban felelősek a berzencei eseményekért. L. L. szerint azért kellett este és nem nappal rendezni a tüntetést, mert a litánia után többen lesznek és J. F. is mindhol ott volt.

A sortűzek túlélőit nemcsak Mosonmagyaróvárott jegyezték meg maguknak a belügyi szervek. Mindenki feltérképezetett!

***A Vigilia pályázatot ír ki
egyetemisták és főiskolások részére
Az értelmiség szerepvállalása és feladatai korunkban
címmel.***

A pályázók olyan kérdésekre keressenek választ, amelyek az értelmiségi — tehát saját jövőbeli — szerepükkel kapcsolatban vetődnek fel. Egyebek között:

Melyek az értelmiségi lét legjellemzőbb sajátosságai?

Milyen legyen a kapcsolata az értelmiségnek a közéletiséggel, a politikával?

Miért kell az értelmiségnek felelősséget vállalnia?

Az értelmiségi létben mekkora a szerepe a műveltségnek, a tájékozottságnak, a kultúrának, az erkölcsnek?

Milyen többletet adhat a keresztény hit az értelmiségi léthez?

Milyen problémákkal és feladatokkal kell szembenéznie a keresztény értelmiséginek?

Szívesen látunk olyan pályaműveket, amelyek a Vigiliában megjelent cikkekhez kapcsolódnak továbbgondolva a fölvetett témákat.

A dolgozatok terjedelme 10-12 ezer leütés (1,5-es sorközzel 5-7 oldal) legyen. Pályázatot nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások nyújthatnak be. A pályaműveket legkésőbb 1996. november 30-ig kell eljuttatni a Vigilia szerkesztőségéhez (1364 Budapest, Pf. 111.).

A pályaműveket a folyóirat szerkesztőbizottságából alakult zsűri értékeli, és eredményét várhatóan 1997. februári számunkban tesszük közzé.

I. díj: 20 000 Ft, II. díj: 10 000 Ft, III. díj: 5 000 Ft. Az arra érdemes dolgozatokat a folyóirat folyamatosan közli. A megjelent írások szerzői honoráriumban és a lap egyéves előfizetésében részesülnek.

1956 október-november

— Emlékek, naplók, művek —

1937-ben született. Irodalomtörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi írását 1996. 9. számunkban közzöltük.

Veres Péter jegyzetei között bukkantam rá arra a mondatára, amely ezt rögzíti: átélte a történelmet 1956. október 23-án. Emlékezetem szerint a Bem-szobor talapzatán tűnt föl jellegzetes alakja, s nem örvendett általános népszerűségnek. De akkor és ott mindenki hasonlóan érzett: valóban történelmi események zajlanak.

Tizenkilenc éves voltam. Az egyetem előtt rendeződtünk sorokba. Pais Dezső menetelt mellettünk, néha-néha tüneményes megjegyzésekkel fűszerezte utunkat, s látható érdeklődéssel hallgatta az alkalmi versikéket, amelyeket együtt harsogott a folyvást duzzadó tömeg: „Az a kérdés Pesten-Budán: hová lett a magyar urán!” A Kiskörúton felbomlottak a katonás sorok, új és új arcok bukkantak föl, ismerősök üdvözölték egymást. Így került mellém L.J., aki ekkor végzett a piaristáknál, amikor én odakerültem, aztán F.T., osztálytársam, barátom. J. egy demizson murcit szorongatott. Időnként meghúztuk, mit sem sejtve arról, hogy az események egyhamar komor fordulatot vesznek.

A Nyugatinál összetalálkoztunk a Lehel út felől özönlő újpesti munkásokkal, akik mérsékelt lelkesedéssel figyelték az egyetemistákat. Egyikük odakiáltotta: „Végre megjött az eszetek!” A hídon már ez a jelszó járta: „Ruszkik, haza!”, de hogy hányan hittek beteljesedésében, nem tudhatom. Hatalom alatt álló emberek voltunk.

A Bem térről mentünk a Parlamenthez. Lassan sötétedett, itt is, ott is alkalmi fényforrások gyúltak. A tömeg Nagy Imrét várta. Amikor megjött, s az erkélyről szólni kezdett, sokan füttyel fejezték ki nemtetszésüket. Mintha a „kedves elvtársak” megszólítással élt volna.

Közben a legképtelenebbnek látszó hírek jöttek. Azt mondták, a rádiónál élesedik a helyzet. Egy lány dúltan ráncigált, s arcomba üvöltötte: „Ölik a testvéreinket!” A Belváros felé igyekeztünk ismét. A Madách térnél mentőautóból fegyvereket dobáltak a járdára. Ma is látom a fehérbe öltöztetett kiskatona rémült, falfehér arcát.

Az Astoriáig jutottunk el, ott már visszafelé rohanókkal találkozunk, messziről zűrzavaros kiáltásokat, furcsa robajt lehetett hallani. Sosem voltam bátor ember, mindig csodáltam a hősöket, később meglepődtem, milyen sokan voltak. Hazafelé indultam. Arra gondoltam, Zimándi Pius, akivel kettesben töltöttük e napokat — apámék a Stellában üdültek, ott is ragadtak —, talán aggódik.

Alig találok emberrel. A Szikra Nyomdánál sűrögtek-forgtak néhányan. A Bem téri laktanyánál is némi nyugtalanság. A Margithíd üres volt, a Rózsadomb teljesen kihalt, a Gül Baba Sörözőből kibotladozó részegek törték meg csak a csöndet.

Óvatosan, hogy Sirét — így neveztük Pius-Pistát a családban — föl ne ébresszem, lopakodtam be a lakásba. Legnagyobb elképedésemre ébren várt. Arcáról riadt aggodás sugárzott. A kis személyzeti szobába zsúfolódott be holmijával, egy nappal a szerzetesek elhurcolása előtt. Apám ment érte a Budafoki Premontrei Gimnáziumba, melynek igazgatója volt. Sehogy sem akart jönni, míg végül apám ordítózni kezdett, s olyan szavakat mondott, amilyeneket otthon soha. Végül Zimánci könnyek között összepakolt, s beköltözött a „kisszobába”. Szemérmes családban így nevezték a cselédszobát. Hatalmas íróasztalán Péterfy Jenőről írt lapjai és jegyzetei furcsa egyveleget alkottak a Nyelvtudományi Intézet számára gyűjtött cetlijeivel. Tekintélyes rádióján a Szabad Európát hallgatta szüntelen, vagy ágyán ülve fogyasztotta a „hazait”, melyet rokonai juttattak el hozzá. Szédítő sebességgel, gyorsírással írt feljegyzéseket 1956-ról és a következő évekből. Minden nap felragadta az írógépét, s kettesben leballagtak a Rózsadombról. A Pozsonyi úton Szigeti Remig kápolnájában misézett, onnan ment az intézetbe, ott is ebédelt. Kora délután jött haza, és elmondta a „brevit”, a breviárium aznapi szakaszát.

Szóval elélem toppant Zimánci. Ekkor már jócskán október 24-ét írtunk. Bevonszolt a szobájába, az ágya szélére ültem, elmeséltem, amit láttam. Ezt írta erről az éjszakáról, másnap reggel 7-kor: *„A fejem fáj, zúg, alig aludtam valamit az éjszaka. Laci miatt is aggódtam. Mint később kiderült, joggal aggódtam. Részt vett három órától kezdve a tüntetésben késő estig. Éjjel fél egykor ért haza, leült az ágyam szélére, és beszélt.”*

Reggel arra ébredtem, hogy cseng a telefon. A nagybátyám jelentkezett a Kosztolányi térről, hogy lövöldöznek, ne menjek a nagymamához, ő majd hoz kosztot. Mert az éléskamránk teljesen üres volt. Sire a Nyelvtudományi Intézetben, én az Új Embernél ebédeltem. Egy hatalmas üveg szárazbab és némi zsír volt szerény vagyonkánk.

Ez a meggondolás is arra készítetett, hogy aktatáskámmal a hónom alatt elinduljak az egyetemre. Itt minden csöndes volt, Pest felől azonban néha lövések hallatszottak. Zimánci testével védelmeszte az ajtót. Kijárási tilalom van, ki ne mozduljak. Csatlakozott hozzá Józsi bácsi, a házfelügyelő, aki ugyancsak „nevelőapám” volt. Biztonság okaért bezárta a kaput.

Később átjött Fröhling Jancsi — ma a belga akadémia egyetlen külföldi tagja —, kicseréltük a tapasztalatainkat. Aztán Marika, csodaszép gyerekkori barátnőm, s elújságolta, hogy kinyitott a kereszt-nél lévő boltocska. Lerohantam, beálltam a sorba, sikerült is egy s mászt vennem. És igazi kincset is kaptam: kenyeret, három veknit. Az egyiket levittem Bohuniczky Szefi néninek. Hálából azt írta rólam kiadatlan naplójába: *„L. igazi hős.”* Szegény, ha tudta volna...

Amikor egyedül maradtam, nagyon elanyátlanodtam. Istenem, mi lehet a szüleimmel? Valami azt súgta, sokáig nem látjuk egy-

mást. Üzenni sem lehetett, a rádió üzenetszolgálat a folyvást foglalt volt. Pedig tudtam, mennyire aggódnak értem. De hogy mennyire, azt csak apám naplójából rekonstruálhattam, a halála után.

„1956. október 24.

Mi van Pesten? Forradalom? Ellenforradalom? Azt hiszem, mind a kettő együtt és egyszerre. Reggel óta Nagy Imre van kormányon. Rádión hallgatjuk a híreket, elzárva a világtól. Pesttel nincs telefonösszeköttetés, Pestről nem jön autóbusz. Pufi egyedül Pesten — s a forradalom az egyetemisták tüntetésével kezdődött. Nem hiszem, hogy részt vett valamiben, higgadtabb természet; de egy hete eljötünk hazulról... s innét ha akar se mozdulhat most el senki. Amit sokan annyira áhítottak: itt a „változás”, pontosan ahogy józanul gondoltuk: belülről; de hogy forradalommal fog bekövetkezni s ellenforradalmat kell levennie, nem hittem volna. S kik harcolnak? A rádióból kivehetőleg diákok, katonák, munkások... Ha leszámítom is a rendbontó elemeket, a reakciót, azokat, akik a rendszert akarták megdönteni: megismétlődött március 15. (...)

1956. október 25.

Hogyan jutunk haza innét? Autóbusz nem jár; holnapra megindul a forgalom? Holnapra szól a jegyünk vissza, de tudunk-e menni? Fogalmam sincs róla. S mi van Lászlóval? N. délben táviratozott neki, hogy üzenjen rádión; de mikor kapja meg a táviratot? S tud-e üzenni? Telefonálni innét Pestre lehetetlenség. Valóban el vagyunk vágva a világtól, itt a hegy tetején. Ha lehet, holnap mindenesetre hazamegyünk.

1956. október 27.

László tegnap délelőtt üzent: jól van. Hála Istennek, legalább ennyit tudunk róla. Tegnap este visszajött csomagjai miatt a ferences testvér, aki tegnapelőtt utazott el s bátyjával együtt Lőrinciben rekedt; megkértük, adjon föl ma Lőrinciből Lászlónak sürgönyt — hogy hol talál pénzt. Hazamenésről persze szó sem lehet, Pesten állítólag utcai harcok folynak, még a jelen pillanatban is, közlekedés nincs, s úgy hírlik, valahol Hatvan alatt beásva szemben állnak egymással a magyar és az orosz csapatok. S folyik a vér, a vér... Itt meg szakad az eső, éjszaka jött, s most egészen vigasztalan, mintha ki sem akarna derülni többé. Pár perccel ezelőtt mondta be a rádió az új kormányt. Egyetlen régi ember sincs benne, Hegedűs is ment, elnök Nagy Imre, népművelési miniszter Lukács György, belügy Münnich. Megáll az ember esze az eddig uralmon volt kommunista frakció politikai rövidlátásán (...) Hogy el lehetett volna kerülni mindezt, ha a Rákosi-klikk nem áll a fejlődés útjába, ha Nagy Imre (vagy akár Münnich) nem most, forradalom útján jut hatalomra, hanem csak hetekkel előbb, s Hegedűs, Gerő félrekostródnak az útból! De nem: az utolsó pillanatig ragaszkodtak pozíciójukhoz, fenyegetődtek terrorral s remény-

kedtek... dehát miben is reménykedhettek? (...) Az új kormányban egyetlen olyan név van, amelyre azt mondhatnám, hogy némileg biztató: Kovács Béláé. De jelent-e majd a nép számára — s jelent-e még annyit, hogy megállítsa a fölindult tömegharagot? (...) Pesten, úgy látni a rádióból, valamennyire halad a rend helyreállítása. Viszont most jött meg a gondnoknő, Mária, Szentimréről: állítólag megy a nép Pest felé, teherautókon. Ha Pesten nem tudják valahogyan normalizálni a viszonyokat, mi háríthatja el a polgárháborút (...)

Várjuk, tehetetlenül és aggódva várjuk, mi lesz. Mit csinálhatnék? Fordítok egy-egy francia verset, Cadou-t, tizenhetedik századit. Meddig tart ez a vesztegzár itt? Mikor kerülünk össze Lászlóval? Hogy van Pesten, van-e élelem? A tegnapi üzenet legalább megnyugtatót egy kicsit.

1956. október 28.

Csak a fiamat védj meg, Istenem. Légy mellette, vigyázz rá! Ezért kértél ma a szentáldozásban, ezért kérlek a nap minden percében. A Te kezében vagyunk mindannyian; Tebened bízunk, a Te szeretetében és irgalmadban.

Délután fél három. A kormány általános fegyverszünetet rendelt el. Az országban, úgy látszik, a nép az úr. Odakint zúg az orkán, időnkint szakad az eső; sivár őszi idő. Mi lehet otthon? S mi lesz a fegyverszünet eredménye, lesz-e fogantatja? Ide tegnap késő este még fölött az üzemellátó teherautója, s ma a meleg ebédlőben izletes „békebeli” ebédet tálaltak, míg Pesten az emberek éheznek, s ki tudja, szegény László jutott-e meleg falathoz. Bizony, ha erre gondol az ember, nem csúszik le torkán jóízűen az étel.”

Ezeket a részleteket mindig megrendülten olvasom. A szeretetnek, együttérzésnek ugyan számtalan egyéb csodálatos jelét is tapasztaltam. Thurzó, a keresztapám naponta telefonált, mindig kérdezte, van-e mit ennünk. „*Szóljatok, ha elfogyott, küldök valakivel.*” A nagybátyám. Ahogy egyszer csak megjelent a fokosra akasztott szatyorral, s amikor kérdeztük, hogyan merészkedett ide, csak a vállát vonogatta. Mancsi néni a hatalmas fazék bablevessel! Szegény Sire naplójában újra meg újra: „*Az ebéd ma is bablevés.*”

Nem emlékszem már, Zimándi Pius hozta-e haza a *Rendületlenül* című röplapot. Valószínű, mindent összegyűjtött kalandozásai során, s bemásolta a szebb, jellemzőbb szövegeket naplójába. Ignác Rózsa *Igazat játszottak...* című jegyzetét könnyezve olvasom ma is. Mert a fiatalok, akikről írt, tényleg hősök voltak.

„Mikor híre jött, hogy a parlament előtt halomra lőtték őket, egy feneketlen pillanatban — mintha magam haldokolnék —, egyetlen, gomolygó képből egyszerre állt elébem egész eddigi életem: húsz éves, — volt, vagy az még, ha él. Mit tett idáig? Bölcsész. Tanult,

kisdiákokat tanított, fogalmazott. Tizenhat éves korában írta első — és eleve fióksírra ítélt — novelláját, komoly felelősségérzettel s azal a már rögeszmévé növő meggyőződéssel, hogy az igazság akkor is igazság, ha soha senki sem mondhatja ki hangosan.

A novella arról szól, hogy egy tizenhat éves fiút felelni szólítanak ki. A padjától a katedráig csak néhány lépés az út, de ezen az úton a fiú fejében végigszágul egy sereg gondolat. A feladatot a könyv sorai szerint kitűnően tudja, és gondolatban végig is hadarja. De beléhasít a felismerés, hogy egy szót sem hisz abból, amit felelnie kell. Ha nem a háromszor átírt tankönyvből szerzett tudását tárná elő, hanem az igazi véleményét mondaná el, megbukna, noha létszükséglet, hogy kitűnőt feleljen. Tehát hazudni fog. Ha viszont hazudik, ha létérdekből megalkuszik, ha nem áll ki a meggyőződése mellett, akkor jellemtelen. A lelkiismeretével folytatott kegyetlen alkudozás alatt eszébe jut, hogy a tanára sem hiszi azt, amit tanít, valószínűen ugyanazt hiszi, amit Kovács, Fekete, Hanák, Juhász, amit az osztály nagy része hisz. De hazudni kell: Kovácsnak azért, mert az apja ül; Feketének azért, mert kuláckyerek, a tanárnak a havi ezerkétszázért... és mégse lehet hazudni, és nem gyökerezhet bele a kettős gondolkodásnak a tudat hasadásáig ható horgas kapcsa; legyen inkább ami lesz, bukják meg, dobják ki... de a novella hőse nem tud megszólalni a katedra előtt, csak hangfoszlányok bugyborékolnak a torkán, s a kín alakatlanul gomolygó verset dob föl benne; — a tanár csak a malkogást hallja, s a fiú megbukik...

És most elment igazat szólni, inaszakadtáig igazat üvölni a parlament elé. Gyávának nevezett, mikor kértem, vigyázzon magára. A környékről már két anya tudja a biztos hírt, hogy az övé ott maradt, ahol az istenítélet erejével szakadt ki az elfojtott szó a torkokon. Este hat óra felé telefonálják meg, hogy él, látták: az a tömeg szétoszlott már, most egy másik emberár hullámai viszik valamelyik követség elé: beszélni, beszélni, szólni, igazat ordítani. Mire hazatámolyog, nincs emberi hangja. Nem kérdem: megtapogatom. Él. És akkor beesik az ajtón egy ember. Fuvart keres a fia holttestének. A jövő héten lett volna tizennégy éves.

A húszéves fiú megtántorodik. A volt tanítványa, Endrei Árpád tizennégy éves fiú hősi halott. Hős? De hiszen a kis Endrei, akit Muki néven ismer az egész vidék, csintalanabb, vásottabb, elszántabb kis kölyök volt, mint a *Pál utcai fiúk* összes srácai egybevéve; vakmerőbb és félelem nélkül valóbb, mint az Ifjú Gárda annyit propagált kispártizánjai. Sűrű kötésű, kékszemű kis magyar volt. Neki volt a kerületben a legjobb gombfocicsapata. Ha öt percig figyelt volna egy tanóra alatt, kitűnő tanuló lehetett volna, mert esze, mint a kifent tör szúrt és villogott. De Muki mindig bukásra állt, mert nem figyelt oda; a számtant tudta tanulás nélkül is, de ha irodalmat, történelmet kellett tanulnia, „rá se rántott”, lenézte a „hantás” tantárgyakat. A bölcsész nagyfiút azért

vette egy időben mellé az apja, hogy figyelemre szoktassa. Mukit testi erővel sem lehetett megfékezni és rászorítani, hogy odafigyeljen arra, ami az odafigyelő nagyfiút már-már hasadtlelkűségbe kergette.

Muki nem tett különbséget becsületes és nem becsületes tárgy között, minden írott szót megvetett. Hiába bizonygatta a nagyfiú, hogy a „tollbamondás”-t két l-lel írják. Muki azt felelte:

— Tőlem írhatják hárommal is! — s mikor a nagyfiú szépszóval kérte, hogy mégis, jöjjön el hozzá a privát órára, így szólt:

— Nem érek rá apafej.

Muki nem ért rá. Sürgős, halaszthatatlan játszanivalója volt. A forradalmi nagyhét szerdáján három társával megfúrta egy hernyótalpú olajtartályát, aztán becsületszóra csak egy órára elment mégis körülnézni, még visszaintett tömpe kis hüvelykujjával az anyjának az ablakba, hogy egy óra múlva visszajövök. Mikor a Magyar utcában egy golyószóró leterítette, még meg tudta nevét, címét, telefonszámukat mondani. Még egy fél napig élt. Azt izente, bocsánatot kér aputól, anyutól, amiért ellógott. Sípcontja kifordulva, tüdejét, máját golyó járta át. Csodálkozva kérdezte: nem vakul-e meg, mert nem lát. Aztán énekelt. Hangja már töredezett volt. Azt énekelte-e, amit két napon át zengett az utca? A szavakat már nem lehetett megérteni. Utoljára ezt kérte, fordítsák a másik oldalára, mert emerről nem jön belőle hang. S végül: ugye én ezt csak álmodom, néni kérem?

A Bakáts tér mögött, a Knézits utcai kórházban fekszik Muki. Az apja kéziszekéren most húzza az ebédlőasztalból készült koporsót, hogy beletegye s külön sírba temethesse el. És nem lehet neki elmondani, hogy Mukit nem kell külön sírba temetnie, Muki belénk van eltemetve. Ahogy a Dózsa György húsából harapni kényszerített parasztok érben kerengett és kereng a Dózsa igazsága, úgy él és hat tovább bennünk a Gyermekek-hadjárat rettentő sodrú ereje. Azért születtek-e hát, hogy amit mi nem tudunk végbeinni, amibe csak megrokkanni, elsorvadni, megőrülni tudtunk, azt játszva végbevigyék? Kitől tanulták? Hol kezdődik a tett, és hol végződik a gondolat? Amit agyam elgondol, kezem végbeviszi? A gondolkodó ember agya forradalmasít, s a társadalom közös, egy-embertestében a fizikai cselekvő tag, a munkás, a katona az, aki üt? Ezt érteném. Mert azonos vagyok azzal, aki tettben viszi végbe azt, amit magam is gondolok. De értetlenül állok a Gyermekek előtt, aki élethalálharcot játszott, és játszva adta vissza nekünk, amit már örökre elvesztettnek hittünk; nemzeti önbecsülésünket.”

Sosem értettem, miért hallgatja Pius a Szabad Európát. Legszívesebben a falhoz vágtam volna a rádiót, amikor kitartásra buzdította a fiatalokat. A BBC magyar adása volt az egyetlen korrekt hírforrásunk. Szidtuk a lapító nyugatiakat, lelkesen sütögették sa-

ját pecsenyéjüket a magyar forradalom baljós tüzenél. Évtizedekkel később kerültek kezembe olyan dokumentumok, amelyek azt bizonyítják, hogy a nyugati magyarság jobbik része ugyancsak fogcsikorgatva, lelkifurdalással szemlélte az eseményeket.

Az *Ezerkilencszázötvenhat, te csillag* (1991) című szöveggyűjteményben bukkantam Csiky Ágnes Mária *De odahaza ég a város* című szép versére:

*A vastagbetűs felirattal
gyorsan elkelnek a lapok.
És künt esik — mint rendszeren, csak
néhány gyűrött levél vacog
az ágakon. Az újság írja:
„Ne várjunk korai csodát.”
De odahaza ég a város,
és folyik még a harc, tovább.*

*De odahaza ég a város,
— a kabátomra csepp terül —
gránát sikolt, halál kering fönt,
— a tejes köszönt messziről —
a Múzeum kert, ahol játsztam,
lángok világában remeg,
— az utca szélén rikkancs ordít,
sietnek ernyős emberek.*

*De odahaza ég a város —!
Én nekem semmi nem jutott.
Nem kell falak mögött lapulnom
és szégyellnem, ha megfutok.
Csak tollam van és csak papírom,
egyéb már nem maradt nekem,
nem kell halottat látnom, sírnom
és elkerül a félelem.*

*Mert odahaza ég a város
és félnek, biztosan tudom,
de messze, a halók nyögése
és sima csönd a papíron.
Pedig oly mindegy most, hogy rímél
a versek bármelyik sora,
mikor kicsorgó élet-színnel
vegyül ma Budapest pora.*

*Uram, Te tudod gyávaságom,
és hogy velem a két gyerek,
hogy elborzadok egy sebszájon*

*és hogy kiállni nem merek,
de kuckót bújó gyöngye vérem
sem némitja a vádat el:
hogy itt kell tehetetlen élnem,
amíg ott másnak halni kell.*

Bonn, 1956. október 25.

November 1-jén, csütörtökön volt az első békés nap. Este a forradalom hősi halottainak emlékére égő gyertyákat helyeztek az ablakokba. „Helyenként a járda szélére állították sorba a gyertyákat — írja Pius —, egy helyütt száznál többet számoltam meg.” Az angol rádió esti magyar adásában Cs. Szabó László olvasta föl *Gyász és megdicsőülés* című írását.

„Halottak napja nem a porladó hamvak, az élő lelkek ünnepe. Több, mint ezerszáz esztendeje megülik évente apró, reszkető fényeknél, mikor a fákra is leszáll az arany halál. De 1956-tól fogva Magyarországon krisztusi ünnep is ez a keresztény emlékezés: olyan áldozat ünnepe, amelyet egy nép hozott, hogy kiontott vérével tisztábbra mossa a világ lelkiismeretét s pusztá mellett a fegyverek elé ugorva meghirdesse, hogy a Bűnnek nincs igazi hatalma. Mert azok a friss holtak, akiknek hevenyészett utcai sírja fölött kigyúl a mécses, megszégyenítették a kételkedőket, akik nem bíztak a lélek törhetetlen szabadságában, s ujjongással tölti el a hívőket, akik tudták, hogy a lélek csöndes, de töretlen ellenállása egyszer még képes lesz a legnagyobb véráldozatra és önfeláldozásra. Nem bíztak hiába. Kicsi és szegény nép vállalkozott erre a fennkölt és felülmúlhatatlan áldozatra, olyan nép, amelyet legtöbb szomszédja s más világrészek népei számban, hatalomban, anyagi erőben felülmúlnak. De egyik sem a lélek erejében és szabadságában. A gondviselés rendjét kell látni és dicsérni abban, hogy a magyar szabadságharc azon az ünnepen végződik, halottak napján, amely nem a porladó testek, hanem az élő lelkek ünnepnapja. Mostantól fogva, akárhogy forduljon is a magyarság jó vagy bal sorsa, a világ népei a holtak élő lelkére emlékezve a síroknál emlékezni fognak azokra a magyar férfiakra, asszonyokra és serdülőkre, diákokra, munkásokra, katonákra, parasztokra és írókra, akik véres áldozattal tanúságot tettek e lélek örök szabadságáról, s visszaadták egy magyar szó hitvalló, csodálatos értelmét. Ez a szó a halálmegvetés. Az elesett hősök a szó szoros értelme szerint megvetették a halált, mert nem hittek az örök halálban, s tudták, hogy a halál csak a földi létben van, abban a földi életben, amelyet megmérgezett a bűn, s méltatlaná tett az emberhez. Tudták, hogy élőhalottnak lenni rosszabb és méltatlanabb, mint hősi halottnak.

Hány hadosztálya van a pápának? — kérdezte Sztálin. Midőn a pápa meghallotta ezt a gőgös, balga kérdést, mosolyogva azt felelte: az én seregem az égben van. Ez a sereg harcolt Budapest utcáin nemcsak a katolikusok, hanem minden hitvallásúak mellett s azoknak az oldalán is, akik sose próbálták ki az ima erejét, nem kóstolták meg édes ízét, mert szunnyadt bennük a hit, de szívük tisztaságával az angyalok szövetségesei voltak. Ifjak, férfiak, aggok, lányok és asszonyok fegyvertelenül vagy gyatra fegyverekkel a kezükben s halálmegvetéssel a szívben legyőzték Sztálin hadosztályait, Krisztus tudatos vagy öntudatlan követőiként vállalták a legnagyobb áldozatot utódaikért, nemzetükért és minden nemzetért. Rettenetes volt a bosszú a hitetlenség fölött: a láthatatlan és letagadott lélek elnémította a látható fegyvereket.

A magyar költészet tele van hintve jövőbelátó igékkel. »Nem sokaság, hanem lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat« — kiáltotta Berzsenyi, nem törődve maga körül a szomorú valósággal, amely látszólag meghazudtolta. Neki volt azonban igaza, a próféta költőnek, mert a magyar nép százötven évvel később helytállt a szavaiért. Milyen jó, hogy megvan ez a felséges sor, a legszebb sírfelirat az októberi áldozatok friss hantjai felett! Egy másik költő, élő kortársunk pedig pár év előtt, a hitleri háború legsötétebb óráiban, közelítő csapások és iszonyatok sejtelmével azt írta, hogy »Nem ijeszt, mi csak ijeszthet, nem ölhet, mi csak ölne minket«. Milyen jó, hogy megvan ez a két sor, amely összemarkolja az októberi szabadságharc értelmét s a hősi halottak egykori hitvallását, ha maguk talán nem tudták is kimondani ilyen tömören.

A magyar nép ma azokhoz a repedezett, régi-régi képekhez hasonlít, amelyeken a feltámadt, szomorú, de győzhetetlen Krisztus, borzalmas sebekből s alvadt vérrel borítva, kereszttel a vállán a nyitott és legyőzött sír szélén ül. Az ő áldozatára emlékeztet, amit a nép egy ködös, szétlőtt, leszegényedett, elcsúfított és megalázott nagyváros utcáin véghezvitt. Mint minden áldozat Krisztus nyomdokán, a magyaroké is egyszerre megszégyenít és föl-emel, büntudattal és ujjongással telít. Nem vagyunk rá méltók, s mégis el kell fogadni, mert így akarja az áldozathozó.

Nagyon nehéz napok várnak a magyarokra. De nem azért, mert a tél küszöbén rommá lett az otthonuk. Azért sem, mert kevés a kenyér, ruha, szén és kötszer. Ezeket a hiányokat és gondokat enyhíti a bámuló és meghatott világ segítsége s a maguk buzgalma. De nehéz napok várnak a magyarra, mert lélekben és szellemen, magatartásukban és közdolgaikban, a politikában, gyárakban, hivatalokban, iskolákban s a földeken felül kell múlniuk egész múltjukat. Nem lesz könnyű méltónak lenni azokhoz a holtakhoz, Krisztus tudatos vagy öntudatlan követőihez, akik halottak napja előtt Budapesten és az országban olyan sokat elmostak a világ búneiből.”

Halottak napjára, péntekre jött ki az Irodalmi Újság. Előző nap az Új Embernél aludtam egy asztalon, reggel kicsit nyögvenyelősen éreztem magam. Hatalmas csata után vettem egy példányt Pi-usnak. Otthon tudtam meg: ő is vett nekem. Németh László és Szabó Lőrinc írásainak sok felelős, bölcs gondolata bizony ma is megszívlelendő volna. S Halottak napját idézi Vas István egyik legszebb verse, az *Új Tamás* című:

1

*És a Tizenkettő között vala egy,
Akit Tamásnak, a Kettősnek hívtanak,
És mikor azt mondta Jézus: „Ahova én megyek,
Ott legyetek ti is — tudjátok az utat”,
Így felelt: „Hová mégy, nem tudhatjuk, Uram.
Mi módon tudhatjuk, hogy az út merre van?”
És monda Jézus a Kettősnek, a szegénynek:
„Én vagyok az út, az igazság, az élet.”*

*És majdan, mikor a feltámadás
Után a tanítványok újra látták,
Nem volt közöttük a szegény Tamás,
Csak hallotta a test feltámadását.
És mondták akkor neki: „Mi láttuk az Urat.”
S ő felelé: „Ha kezén a szögverte sebet
Az én szemem nem maga látja,
Ha be nem bocsátom az ujjaimat
A vérező oldalába,
Ha hozzá nem érhetek,
Ha hét sebet meg nem tapintja kezem —
Én nem hiszem, én nem hiszem.”*

*És nyolc nap múlva együtt ültek tizenketten,
És közöttük Tamás, a Kettős, a hitetlen.
És a zárt ajtón Jézus belépett
És szólt hozzájuk: „Békesség tinéktek!”
És monda Tamásnak: „Hozd ide ujjadat,
Bocsásd oldalamba, érintsd meg te magad,
A szögeknek helyét szemeddel nézheted,
Elhoztam kezemet, hozd ide kezedet,
Sóvárgó kezedet mártsd meg hét sebemben,
Légy immár hívő, ne légy hitetlen.”*

*És szóla Tamás: „Megjelentél nekem,
Te vagy az én Uram, te az én Istenem!”*

*„Mivel láttál engem, hiszed, hogy én vagyok:
Akik nem látnak és hisznek, azok a boldogok” —
Felelte Jézus Tamásnak.*

2

De én, új Tamás, azt mondom: boldogok, akik látnak.

*És boldog vagyok én, hogy láthatok,
És elmondhatom, hogy „Feltámadott!”
Feltámadtál, sírbatett nemzetem,
A hét sebedet látta két szemem,
És kezeden a vasszögek nyomával
Megjelentél a zárt ajtókon által.
A nyúvek között megmozdult a tested,
A sziklakövet félregördítetted,
És eljött közénk a pünkösdi lélek,
S értelme lett értelmetlen ígéknek.*

*Mert én voltam az a Kettős, hitetlen:
Azt hittem, nem vagy, csak a képzeletben,
S hitetlen ujjaimat sebedbe mártva
Tudom csak, mi a test feltámadása,
És szólni nem tudok, csak dadogok:
Magyar vagyok.*

*És köszönöm, hogy szent sebed előtt
Életem tornya összedőlt,
S kiárad bennem boldog szégyenem,
S minden szenvedve hordott kételyem
S a szenvedélyes értelem
Érvénytelen, érvénytelen.*

*Halottak napja. A határon át
Özönlenek idegen katonák.
Jönnek a hódítók s a gyilkosok —
Magyar vagyok.
És nem vagyok többé Kettős, csak egy,
Bizonyosság dobbantja szívemet,
S értelme lett a nem-értett ígéknek:
Te vagy az út, az igazság, az élet.*

Egy nap múlva, 3-án Zimándi Pius a következőket jegyezte be naplójába.

„Ma ismét vettem vagy öt újságot. A Magyar Nemzet látszik közülük a legtartalmasabbnak. A Biztonsági Tanács ülését is az

közli a legbővebben. Belőle olvasom, hogy a magyar írók forradalmi bizottsága is megalakult. Tagjai az elnökségen kívül: Féja Géza, Keresztury Dezső, Kodolányi János, Lakatos István, Rónay György és Sinka István. Sinka eddig hallgatott. Egyáltalán nem volt hajlandó szóbaállni velük. Rónay Gyurka Nellivel együtt október 16-án elment a Mátrába, Bagolyirtásra, a Stella Üdülőbe. Tegnap úgy volt, hogy Laci elmegy értük a Barankovics-párt autóján, de a sofőr nem ért rá. Laci három napig nem jött haza, bent aludt az Új Embernél. Ott dolgozott (az Új Embert így árulták: Mindszenty hetilapja, szépen fogyott), és a Hazánknaál, mely a volt Barankovics-párt lapja lesz, és holnap jelenik meg az első száma. Napilap Mihelics Vid főszerkesztőségével. Elég az hozzá, hogy Laci ma reggel felhívott telefonon jelenteni, hogy vagy ma, vagy holnap megkapja az autót, és felmegy a szüleiért. Reggel nagyon pesszimistán láttam a helyzetet, és kértem, ha lehet, azonnal induljon értük, mielőtt az orosz gyűri bezárul a főváros körül. De nem kapta meg a kocsit. Sőt holnap sem kapja meg. Hírt viszont kaptunk a szüleiről: jól vannak, és Laci rádióüzenetét, valamint az én táviratomat megkapták."

Ezen a napon megindult a buszforgalom. 91-essel mentem haza, korán feküdtem. Másnap Pius ébresztett. Reggel 5 óra körül járt az idő, rádiójában a *Szózat* ismétlődött. Pest felől lövések zaját lehetett hallani.

Apám naplójából idézem:

„1956. november 6.

Mi történhetett Pesten, az országban? S mi történik? (...) És mi itt messzebb a hazakerülés reményétől, mint akár egy héttel ezelőtt — süketen, egy-egy vakhírt hallva, s Pestről — semmit. Mi van, mi lehet Lászlóval? Százszor-ezerszer gondolunk rá szorongva, mindig erre gondolunk. Állandóan az az érzésem, hogy egy szakadék fölött kell egy keskeny pallót tartanom: a reményt. Nem hiszem, hogy sok hasonló korú fiú élt volna ilyen mélyen az otthonban, a családban — s épp most, épp mi nem lehetünk együtt! Teljesen elszakítva egymástól arra gondolok, Jézus szeretete és irgalma óvja és védi őt. A napi szentmiséken átteszem többesbe Loyolai Ignác fohászatát: „Anima Christi, sanctifica nos...” (Krisztus lelke, szentelj meg minket...) Istenem, egyetlen reményünk, bizodaljunk Tebenned van, segíts meg minket!"

November 25-én már együtt hallgattuk Márai Sándor *Imáját* — naplójában is szerepel némiképp módosított változata — a Szabad Európában.

„Minthogy az emberek e napokban nem tudnak válaszolni, az Istennel beszéltem. Ezt gondoltam:

»Mindenható Isten, irgalmazz nekik és könyörülj rajtuk«. A nagy templomban csend volt. A római Szent Péter-templomban mondtam ezt, Michelangelo *Pietája* előtt.

A korareggeli órákban úgyszólván senki nem volt a templom-

ban. A felsővilágítás fénye a szobor női arcát világította meg. Ez az arc komoly, indulatmentes. Van egy foka a fájdalomnak, amikor az emberi öntudat kikapcsol. Michelangelo ezt a pillanatot mintázta meg az arcban. Az Anya, aki halott Fiát térdén tartja, nem sír, nem sopánkodik. Komolyan néz, figyelmesen. Minthogy könyörgésemre senki nem felelt, nem tehettem mást, mint én is figyelmesen nézelődtem és vártam. Akkor, reggel, a római Szent Péter-templomban. Michelangelo *Pietà*ja előtt, úgy hittem, megértettem valamit. Az Isten mindig felel, de mi, emberek ezt nem értjük rögtön.

Nem véletlen, hogy ebben a templomban állottam és a *Pietà* előtt. Ez a komoly, szenvedélymentes arc, amelyet Michelangelo így mintázott meg, válasz volt. Ezt mondotta az arc: »Nincs más megoldás, csak az irgalom«. És a néma kő-arc indulatmentesen, csaknem közömbösen mondotta ezt. Megértettem, hogy nem segíthet rajtunk többé más, csak a szeretet. De nem a sopánkodó, lelkendező szeretet, hanem a szakszerű, gyakorló, szívós irgalom. Most még hosszú időn át meg kell tanulnunk szakszerűen irgalmasnak lenni. Túl akarjuk élni. De mi nem tudunk fegyverrel küzdeni a Gonosz ellen.

Elmondtam a *Miatyánkot*. Először életemben mondtam el úgy, szó szerint, betű szerint, mint aki az utolsó szó jogán beszél. Mikor ezt a mondatot ismételttem: „...és bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek“: megértettem, hogy az Isten felelt. Ezért tovább imádkoztam. Ezt mondtam: »Hiszek Egy-Istenben, a világ Teremtőjében. De nem hiszek többé abban, hogy mindazért, ami történik a világon, a felelősséget át lehet hárítani az isteni gondviselésre. Én vagyok a felelős, én, te, ő.« Körülnéztem, de nem láttam a nagy templomban senki elevent. E pillanatban, hetek óta először, megnyugodtam.

Van valami, amit a katolikusok kegyelemnek neveznek. Úgy éreztem, talán először életemben, a kegyelem van velem, mert végre kimondottam, amit egész életemben gyáva voltam kimondani. De most, Rómában, a Szt. Péter templomban, szemben a *Pietà*-szoborral, végre minden következménnyel ki mertem mondani, hogy nincs jogom elhárítani az emberi gondviselés felelőségét az isteni Gondviselésre. Ember vagyok, még nincsen jogom a felelősséget a Teremtőre hárítani. Én vagyok a felelős.

Néhány nap előtt, éjszaka, sok kilométer magasságban az Atlanti-óceán felett, amikor Európa felé repültem, hogy közelebb legyenek azokhoz, akikhez tartozom és akik szenvednek, még nem értettem ezt. Az óceán felett nincs idő, sem tér. A nagy gép a felhők felett repül. A csillagok egészen közel vannak. És a gép alatt a világ olyan, mint egyetlen hómező. A felhők a szikrázó holdfényben mindent letakarják, és ilyen hómezőszerű takarót borítanak a Földre. Semmi mást nem látni, órákon át, csak a felhőket a

magasból és a sötét eget, amelynek csillagai kézzelfoghatóan szikráznak.

A világ szerkezetét látni e pillanatban, éjjel, az óceán felett, és a csillagok alatt. És a felhők alatt, láthatatlanul, forgott a Föld. És az a gyapjas-felhős kárpit letakart egy világot, amelynek egyik térségében a hazám van. Nem tudtam az órát és időt, mert az óceán felett, repülés közben tér és idő folyton változnak. Úgy képzeltem, Magyarországon már hajnalodik. Tájakat láttam, utcákat, ébredt az álmatlan éjszaka után a hazám. Készült arra, hogy a tankok között, szétlőtt házakban, a kihűlt szobákban, maradék morzsákon élőködve, túléljen még egy napot.

A felhő alatt, amelyen a gép most átrepült, nagyon sok ország volt, több földrész, sok nép. Abban a pillanatban úgy éreztem, mindezért, ami most történik, nemcsak az embereket lehet felelőségre vonni, hanem az isteni gondviselést is. Aztán partot ért a gép Európában, és sok emberrel beszéltem. Menekültekkel, írókkal, papokkal, diplomatákkal. Mindenki mást vádolt, másban kereste a felelősséget. Én is. Az Egyesült Nemzetekben, mert nem cselekszik ez az intézmény azonnal és hatékonyan. A franciákban és az angolokban, mert háborút kezdettek Szuezen. A fogoly népekben, mert nem lázadtak fel, nem siettek Magyarország segítségére. A diplomatákban, a katonákban, az írástudókban. Mindenki vádolt és mindenkinek volt valamelyes igaza. Csak Magyarország nem vádolt senkit.

Most, amikor a *Pietà* női arcát néztem a római templomban, megértettem, hogy ilyen Magyarország arca is. Figyelmes és közböcs, mert nagyon szenved. Hungária így hajol a magyar nemzet fölé. Már nem vádol. Csak figyel és vár. És mind, akik még élünk, magyarok, otthon és a világban, annyira élünk csak, amennyire Magyarország él.

Megértettem, hogy a felelősség a miénk. Nem lehet többé elbújni kérdéseinkkel az isteni Gondviselés mögé. Napról napra, óráról órára cselekedni kell, személyesen. Adni, segíteni, erősíteni, tanítani, rejteni, vigyázni, éjjel és nappal. Túlélni. És aztán azok, akik túlélnek, mondják el a *Miatyánkot*. Mondják ki, minden következménnyel, ezt a mondatot: „És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.” Rajtunk már nem segít más, csak a győzelem. Hiszek abban, hogy túléljük és a végén győzelmesek leszünk. De csak akkor, ha megtanuljuk, hogy a felelősség a miénk és ezért megtanuljuk, hogyan kell egymáshoz irgalmasnak lenni. Nincs más győzelem. Ezt megértettem, és elmentem a templomból. És most elmondtam.”

A szerző felolvasta a
Szabad Európa
Rádióban, 1956.
november 25-én

A központi szeminárium

a forradalom napjaiban

Született 1921-ben Budapestén. A kőszegi katonaiskolában nevelkedett. Nyugalmazott vezérőrnagy. 1958-ban szentelték pappá. Jelenleg Bicskén esperes-plébános.

A sérelmeket, amelyeken az emberek keresztülmentek, az ötvenes évek közepén az akkori kormány némiképp igyekezett csillapítani, nehogy kirobbanjon valami. Engem az Állami Egyházügyi Hivatal több mint egy éve kitiltott a Hittudományi Akadémiáról, illetve a szemináriumból azzal, hogy nincs remény, hogy belőlem hű papja lesz a demokráciának. Ekkor írtam egy rendkívül goromba levelet az akkori miniszterelnöknek, Hegedűsnek, amelyben követeltem, hogy helyeztessen vissza a szemináriumba. A levéllel elmentem Shvoy püspökhöz Fehérvárra, aki gyerekkorom óta ismert, és az édesapám egyik legjobb barátja volt a Regnum Marianumban. Engedélyét kértem, hogy ha ő nem tud visszavetetni az Egyházügyi Hivatallal, akkor hadd intézkedjem én. A püspök atya elolvasta a levelet, nagyon csodálkozott, és azt mondta: „Add föl nyugodtan.” Én pedig feladtam, persze ajánlva. Október 3-án, ha jól emlékszem — mindig is szerettem Kis Szent Terézt —, kaptam egy táviratot az Egyházügyi Hivataltól, hogy jelentkezsem náluk. Elmentem az ÁEH-ba, ami szabályos ávos-épület volt a Pasaréti úton, ráccsal, őrrrel stb. Bevittek az egyházügyi főemberek egyikéhez, aki kért, elégedjek meg azzal, hogy külső hallgató leszek, civil diák. Abban a pillanatban tudtam, hogy Hegedűs rájuk írt. Kihasználva a helyzetet váltig ragaszkodtam hozzá, hogy rendes kispapként kerüljek vissza a szemináriumba.

Végül is október 11-én hivatott a püspök úr, és közölte velem, hogy visszamehetek a szemináriumba. A reggeli misén a püspök atya elsírta magát. A szeminárium étterméből mentem el, amikor az összes kispap együtt volt, és ugyanígy ide tértem vissza, vacsorára. A prefektus döbbenten állt, én lengettem Shvoy püspök úr levelét, az ebédlőben ülő kispapok elkezdtek tombolni. Másnap jelentkeztem a rektornál és a dékánál is. Radó Polikárp volt a dékán. Abszolút hűvösen fogadtak mind a ketten. Másnap hivatott a spirituális, és azt mondta: „Pista, ezen ne csodálkozz, nem tudták, hogy Shvoy püspök egyéni akciója volt-e, vagy pedig az Egyházügyi Hivatal is tudott róla.” Azt javasolta, ismételjem meg a látogatást, mintha most érkeztem volna. A rektor úr érkeztemkor kirúgta maga alól a széket, kitárt karokkal jött felém, s az öreg Radó Polikárp is átölelt, megcsókolt.

Mindez 11-én történt, és 23-án tört ki a forradalom. Tanévnyitó lelkigyakorlat volt a szemináriumban. Én nem tudatosítottam, hogy kint mi történik, hiszen ilyenkor nem illik se rádiót hallgatni, se újságot olvasni, de már a lelkigyakorlat harmadik napján nagy feszültség volt társaimban. Hallottunk róla, hogy nagy felvonulások vannak odakint, meg tüntetés, de lövések még nem hallatszódtak. Aztán vége lett a lelkigyakorlatnak, de akkor a karhatalmista fegyveres alakulatok már működtek. Minket előjáróink természetesen igyekeztek benntartani az épületben, de a kispap társaim egyre inkább bekapcsolódtak az eseményekbe.

Ami később bírói tárgyalás tárgya volt, és ami rendkívül kellemtelenül érintette a mi ottani előjáróinkat: a jegyzetosztályon lévő stencillapokat a kispapok megszerezték, és a gépeken röplapok tömegét gyártották és vitték ki. Nálam is volt egy egész pakli. Gyártottuk a röplapokat, kimentünk a Pasaréti útra az Állami Egyházügyi Hivatalba, és kezdtük előszedni a káderlapokat. Behozták a szemináriumba Hamvas érsek ÁEH-s káderlapját. Elcsodálkoztam azon, hogy a káderlap szerint mennyire nem bíztak Hamvasban, nem tekintették őt annyira a magukénak, mint ahogy a papság vagy akár a kispapság. Zavaros napok voltak, például áramkimaradás volt, úgyhogy Varjú Imre kiment az egyik kórházba; ott a koraszülött csecsemőket, az áramszünet miatt kivették az inkubátorokból, és egy felmelegített pincébe szállították, Imre a pincében nyolcvan gyereket megkeresztelt, hogy ne pogányként haljanak meg.

November 3-án szólt Fábián prefektusunk, a Mátyás-templom jelenlegi plébánosa, aki rabtársam volt az internáló táborban, hogy Mindszenty bíboros úr szeretne látni. Gyerekkorom óta ismert Zalaegerszegről, ahol az édesapám főispán volt, és a velünk szemben lévő házban volt a plébánia. Még aznap fölmentem hozzá reverendában. Még soha nem látott így, mert mindig katonatisztként látogattam meg Esztergomban is. Kint az udvaron állt az egyik püspök, akit később nagyra becsültem, de a bíboros úr nem akart vele szóba állni, ahogy a püspöki kar egyes tagjai sem voltak meghíva erre a tanácskozásra. Dél körül érkezett meg a bíboros úr, mind a két keze tele volt iratokkal. Egész egyszerűen eléje álltam. Dühösen rám nézett, mire mondtam neki, hogy én vagyok Tabódy István. Shvoy püspök úr mesélte, hogy ő már régóta ismerte a prímást, de így elválni az arcát soha nem látta. Megölelt, megcsókolt, még arra is emlékezett, hogy anyám evangélikus, és megkérdezte, közeledik-e. Nem értettem a kérdést, Shvoy atya ismerte a gondolkodásmódját, azt válaszolta, majd ha fölszentelem pappá, meglesz. A prímás úr arra gondolt, közeledik-e anyám az áttéréshez.

Amikor visszaértem a szemináriumba november 3-án, késő délután, üzenet várt a prímási hivatalból: bíboros úrnak az az utasítása, hogy tíz kispappal menjek ki az Egyházügyi Hivatalba, és biztosítsam az iratokat. Az utasításnak megfelelően kijelöltem a

a tíz kispapot. (Amikor utóbb elítéltek, tulajdonképpen ezt minősítették bűncselekménynek.) Igen ám, de azon az éjjelen bejöttek az oroszok. Próbáltam hívni a prímási hivatalt, de hiába. Bíboros úr a parlamentben volt, s mint később megtudtuk, Nagy Kálmán huszártiszt társam ment be a parlamentbe, s rábeszélte a prímást, azonnal jöjjön vele az amerikai követségre. Nagy Kálmán ezért leülte a maga éveit.

Az előző napokban, mielőtt az oroszok bejöttek volna, kispap társaim ki akarták dobni a szemináriumból a szeminárium rektorát. Ha jól emlékszem, testvére ávós tiszt volt. Hamvas érsek úr, aki alá három szeminárium tartozott, a szemináriumok élére hasonló beállítottságú rektort nevezett ki. Amikor a kispapok követelték a rektor elbocsátását, akkor azt mondtam nekik, hogy ehhez nincs jogunk. Saját reverendánkra fröccsen a sár, ha kidobjuk a rektort az utcára. Múltam és a korom miatt társaim elfogadták érvelésemet.

Ekkortájt történt, hogy rektorunk elment egy zárt politikai gyűlésre, ahol a Szabad Nép nyomdájában készült rölapot osztogattak. Ezt a nyomdát, mint utóbb kiderült, elfoglalta Dudás József, egykori rabtársam, sőt zárkatársam. Ő már Romániában is sokat ült mint kommunista. Az ő stílusában és elgondolása szerint, abszolút forradalmi stílusban jelent meg egy újság. Dudást később törbeccsálták azzal, hogy jöjjön be a parlamentbe, mert akarnak vele beszélni, milyen tárcát vállal a kormányban. Lefogták, és később, borzalmas kínzások után, talán nem is volt eszméleténél már, fölakasztották. A rektor úr összecsomagolt, és kért, hogy segítsék a holmiját kivinni a magánlakására. Ezekben a napokban már vissza sem tért. A kispapok rendszeresen készítettek rölapokat, és kint az utcán osztogatták. Engem több küldöttség is fölkeresett, politikai fogolytársaim, a kisgazdák, hogy beszéljek a prímással, fogadja őket, és támogassa a hatalomért folyó küzdelemben. Azt válaszoltam, hogy amennyire a bíboros urat ismerem, ő csak egy kifejezetten egyházi beállítottságú pártot támogatna, mint ahogyan régen Barankovicsot is ő juttatta a parlamentbe. Az Uránia moziban volt egy gyűlés, ahol meg akarták választani a politikai foglyok szövetségének elnökét, de nem tudtak meg egyezni. Végül abban állapodtak meg, hogy engem hívnak oda a recskiek, és engem tesznek meg a Politikai Foglyok Országos Szövetsége elnökévé. Akkor ebbe nem egyeztem bele, egyházi szolgálatom miatt.

Az oroszok bejövetele után tanáraink leparancsoltak bennünket a pincébe. Ott is, később is nagyra becsültem és nagyon tiszteltem Bánk professzor urat, akiből később püspök és érsek lett. Én akkor lényegesen forróbb fejű voltam, mint ő; azért utólag belátom, hogy okosan mérte fel a helyzetet, amikor mindenkit igyekezett csillapítani, és visszatartani a beavatkozástól. Lent voltunk a pincében, és dékánunk, Radó Polikárp a döbönt csendben azt

mondta, ő úgy ítéli meg a helyzetet, hogy mindnyájan életveszélyben vagyunk. Tartsunk bűnbánatot, és mindenkit feloldoz. Nagyon szép aktus volt. Amikor jöttek az oroszok, előjáróink tárgyaltak velük, és látva bennünket, papokat, továbbmentek. Orosz oda be nem jött.

Sok egyetemista bennszorult a velünk szomszédos egyetemi épületben. Társaim — elsősorban Kuklay Antal, aki a legtöbbet kapta a későbbi per során, ő érintkezett talán a leggyakrabban velük — s professzoraink közül is kettő azon voltak, hogy bontsuk ki a falat, amivel lefalazták a szeminárium épületét az egyetemtől. Az egyik talán Szörényi volt, a másik Artner, akik amellet kardoskodtak, hogy helyre kell állítani az egységet a két épület között. Amikor menekülésre került sor, reverendába bújtatták az egyetemistákat, és azok így hagyták el ép bőrrel az épületet, ahol előzőleg lövöldöztek. Nekem egyénileg rosszul esett, hogy ezeknek a fiúknak a hőstette soha sehol nem került szóba, pedig komolyan működtek, jártak ki a házakhoz, kórházba.

Egy egészen rendkívüli dolog is történt. Nem tudom a nevét megmondani annak a kommunista nőnek, aki a Pártház ablakán ugrott ki. Ezt a nőt egyik társam föloldozta, megáldoztatta, föladata neki a szent kenetet, mielőtt meghalt. Lassacsckán elcsendesedett az élet, és április körül, tehát már 1957 áprilisa körül, legnagyobb meglepetésünkre megjelent az ÁVO. Attól kezdve gyakorlatilag majdnem minden este számítani lehetett egy ilyen látogatásra.

Nem gondoltam, hogy vád alá kerülök, hogy bűncselekménynek tartják, hogy kijelöltem a kispapokat, akikkel kimegyek az Egyházügyi Hivatalba. Ettől függetlenül kétségtelen tény, hogy a kispapok közül többen is kimentek az Egyházügyi Hivatalba, és nem is egyszer vizsgáldtak ott. Egyikük találkozott is egy oda való ávóssal, aki nyilvánvalóan intézkedett, így Víg Szabolcsot az elsők között fogták le. Azután sorban a többieket, összesen tizenheten voltunk benn. Engem az utolsók között vittek, és egyáltalán nem is számítottam rá. Hiszen megvédtem a rektort, semmiben sem vettem részt. Dr. Takács Nándor akkori prefektus kísért le a portára. Az ávósok legnagyobb megrökönyödésére letérdeltem, és mondtam, hogy oldozzon föl, mielőtt elvisznek. Utána fölálltam, és már mint gyakorlott rab, összetettem a kezem. A többiek azt hitték, hogy összebilincselték hátul a kezemet. Házkutatást tartottak a magánlakásomon is. A Tanács krt. 10.-ben laktam egy akkori kispap társam édesanyjával és másik fiával. A házkutatáskor találtak egy csomag röplapot. A kihallgatáskor az ávós mindent elkövetett, hogy ezzel befürösszön, de akkor már én is dörzsölt voltam, és azt mondtam, mert szerencsére a csomag át volt kötve, hogy azt úgy hozták be nekem, és én földobtam a szekrény tetejére. A nyomozó azonban, aki a jegyzőkönyvet felvette, nem csomagot írt, hanem dossziét. Ez pedig óriási különbség, mert egy

dossziét csak ki kell nyitni. Amikor az általa fölvevett jegyzőkönyvet elolvastam, a dosszié szót rögtön kihúztam, mire őrjögött a dühtől. A későbbiek folyamán ebben az ügyben egy medikus zárkatársamat, Békésinek hívták, föl is akasztották. Az büszkén mesélte nekem, milyen jól összebarátkozott a nyomozójával. Még csomagot is hozatott be, és együtt ettek belőle. Mondtam neki, téged fölakasztanak, mert örülni akkor lehet, amikor tombol a nyomozó, és ruhaakasztóval üti-veri az asztalt. Akkor jó a helyzet. Ezen az egy szón múltott, hogy nem kaptam ott helyben tíz évet, csak hét hónapra ítélték.

Ami még talán idetartozhat: a Markóban november 27-én, ügyvédi beszélőn tudtam meg, hogy meghalt az anyám. Fölmentem a zárkamba, lefeküdtem a szalmazsákra, és elkezdtem sírni. Egyszer csak kopogtattak az etetőablakon, kinyitotta az őr, és benyújtott nekem egy doboz cigarettát, hogy küldik. Mindenki tudta, hogy nem dohányzom, de nem szóltam egy szót sem, megköszöntem az őrnek, visszamentem a helyemre, kinyitottam a dobozt. Oltáriszentség volt benne. Mondhatom, maga az Úr Jézus jött vigasztalni. Később tudtam meg, hogy a kispapok küldték, akik már tudták, hogy az anyám meghalt. Ezeket a társaimat azután velem együtt elítélték.

Szoktam mostanában is a híveimnek beszélni az ima erejéről. Ez így kegyes mondás. De Mindszenty bíboros úr az amerikai követségről az egész világot megmozgatta értünk. Bíborosok, püspökök óriási téren tartott nagy misékben könyörögtek értünk. B. Tóth Matild bírósága elé kerültem, aki föl is akasztatott néhány embert. Nem szoktam különösebben megrémülni, és párszor meg is nevettem ezt a nőt. Elég közvetlen stílusban társalogtunk, tulajdonképpen azért ítélt el engem hét hónapra, pontosan annyira, amennyit a vizsgálati fogságban ültem, mert azzal gúnyoltam, hogy én hat és fél évet ültem, köztük három évet Recsken, minden bírói ítélet nélkül. Ezt a nevetséges ügyet számítsa be oda, mondtam neki. Ami teljesen váratlan volt, és az óriási külföldi nyomás következménye, hogy még tárgyalás közben majdnem az összes társamat és engem is szabadlábra helyeztek, így jártunk be a tárgyalásokra. Akik bennmaradtak, az előttünk lévő sorokban ültek a bíróságon, mi meg mögöttük. Mindent, amit tudtunk, hátulról beadtunk nekik tárgyalás közben. Végző fokon majdnem valamennyien, a tizenhéttől legalább tízen szabadultunk, illetve olyan ítéletet kaptunk, amely nem volt több, mint amennyit ültünk már előzőleg. Így kerültem ki december 17-én a börtönből. B. Tóth Matilddal pedig az ítéletben kimondattam, hogy kötelesek engem visszavenni a Hittudományi Akadémiára. Visszamentem tanulni, persze pár hónap múlva újra kirúgtak, de az a békegyűlésen való szereplésem miatt történt. Ez pedig már egy teljesen más történet.

Egy évforduló margójára

TIRTS TAMÁS

Született 1961-ben Budapesten. 1975 és 1979 között a Budapesti Piarista Gimnázium diákja, majd az ELTE BTK magyar-történelem szakos hallgatója. 1988-tól a Fidesz Országos Választmányának tagja, 1990 óta országgyűlési képviselő.

1956 az előző rendszer nagy tabu témája volt. Nem lehetett róla beszélni, verselni, nem volt szerencsés Nagy Imre nevét még véletlenül sem említeni. A hivatalos elhallgatás, és tegyük hozzá, elhallgattatás ugyanakkor nem jelentett teljes körű amnéziát. Sőt, éppen ezért erről a témáról szinte kizárólag elmesélésekből lehetett tudni valamit. Budapest lakossága különösen jól emlékezett az oroszok immár rövid időn belüli második bejövetelére, a napok alatt kialakuló háborús helyzetre. Miközben a Kádár-rendszer hallgatott és ha beszélt, „ellenforradalomról” beszélt, addig a családok emlékezetébe mélyen bevésődött mindaz, ami október vége és november közepe között lejátszódott: A tragédiák sorozata és a nélkülözések mellett a szabadság mámoros pillanatai éppúgy megmaradtak és továbbéltek ezekben az elbeszélésekben, mint ahogy az ’56 tisztaságát jelképező becsületesség, vagy ahogy ez többször is elhangzott: „A betört kirakatokból nem tűnt el egyetlen dolog sem”.

1956 egyértelmű és világos jelzés volt Európa és a nyugati világ számára, hogy Magyarországon működik egy demokratikus politikai kultúra, hogy ez a megnyomorított ország továbbra is ragaszkodik függetlenségéhez, és mindezekért áldozatokra is képes. A több mint kétszáz ezer disszidáló magyar, fiatalok és családok, gondoskodtak arról, hogy ezt az üzenetet azok is megértsék a nagyvilágban, akik egyébként nem figyelték éberan a politikai történeteket, vagy éppen Budapest nevét sem hallották még soha.

1956 ténye megkerülhetlenné vált. A magyar történelemben példátlan megtorlás-sorozat, a jeltelen sírok ezrei sem tudták már többé elnémítani az emlékezők sokszor halkán és csak szűk körben elmondott valódi „történelem óráit”. Ez a szájhagyomány, egy-két megsárgult régi újság, néhány fotó vagy éppen egy külföldi magazin fényképes beszámolója volt sokáig minden, amit egy átlagos fiatal tudhatott a 70-es években 1956-ról.

Gyermekfejjel nehezen tudtam különbséget tenni a 20. század véres kataklizmái között. Akkor csak annyit értettem meg ezekből a dolgokból, hogy valami nagyon-nagyon igazságtalanság történt itt velünk, meg hogy létezett egy Sztálin-szobor, amit ledöntöttek, és mindenki örömmel vitt haza egy-egy darabot belőle. Volt egy Nagy Imre nevű ember, akinek félve mondták ki még a nevét is, és bár kommunista volt, de rendesen viselkedett, ezért kellett aztán meghalnia.

Aztán egy havas téli napon a Gellért téren sétáltunk nagynénémmel, és én hógolyóval megdobtam az ott álló szovjet hősi emlék-

művet, mire egy irtózatosan nagy pofont kaptam. Megtanultam egy életre, hogy ilyet nem szabad csinálni, hiszen mi lesz, ha meglát minket egy rendőr. Később, amikor már iskolába kerültem, és hazafelé gyakran elsétáltunk a Bakáts tér sarkánál lévő Varga cukishoz, egy koranyári napon azt vettük észre, hogy a Bakáts utcában munkások csöveket fektetnek. Az árkoknál rengeteg ember ácsorgott, és nézegettek a munkásokat, akik a kövek alól csontokat ástak ki. Ekkor tudtuk meg, hogy ezek a halottak '56-ban elesett hősök voltak. Az utca teljes hosszában, a járdák mellett, a kövek alatt feküdtek immár több mint tíz éve az elfelejtett, vagy inkább felejtésre ítélt áldozatok. A tömeget lassan feloszlatták, és minket srácokat is elhessentettek az illetékesek. Otthon persze elmondtuk mindazt, amit láttunk, és ekkor ismét megtudtam, hogy ezekről a dolgokról nem szabad beszélni, különösen azért sem, mivel egyik nagybátyám is '56-ban disszidált. Nagybátyám szerencsétlenségére éppen sorkatona volt, amikor kitört a forradalom, és rádiósként a Gellérthegy oldalában teljesített szolgálatot. Amikor az oroszok november 4-e után bejöttek, őket is foglyul ejtették, és az egész rádiós szakaszt több napig géppisztolyos őrk felügyeletére bízták. Tarkóra tett kezekkel kellett a bunkerban hason feküdniük, úgy-hogy senki sem mozdulhatott meg. Nagybátyám egyik barátja, aki jelezte, hogy csak a szükségét akarja elvégezni, megmozdult, és az orosz őr nyomban agyonlőtte. Gondolom, ez volt az utolsó csepp abban a bizonyos pohárban, ami végül is Amerika felé lökte nagybátyámat.

Szeptemberben aztán osztályfőnökünk vezetésével a mi osztályunkat is kivezényelték az egész iskolával együtt az Üllői útra, Brezsnyev elvtárs fogadására. Ott álltunk az Iparművészeti Múzeum előtt ünneplőben és kisdobos nyakkendővel, hiszen csak így lehetett rendesen fogadni a szovjet pártfőtítkárt. Örültünk az elmaradt óráknak, de mégis valami furcsa érzés bujkált bennünk, miközben kezdtük megtanulni, hogy bizonyos szempontból kettős világban élünk. Egyfelől van hivatalos rend, ünnep és ünneplő uniformis, internacionalizmus és internacionálé meg sok efféle dolog, másfelől van a család a maga történeteivel, vannak más, igazi ünnepek, a ministrálás, és a „ruszkik haza” tömör jelszava.

Mindebből következett, hogy a rendszer számára a történelem tanítása igen nehéz és felelősségteljes munkát igényelt. Többnyire csak megbízható párttagokat engedtek az ideológiai meggyőzés frontvonalába. A történelem tanítása egyébként '56-nál ért véget, csak a 70-es évek vége felé lett '56 is érettségi tétel. Akkor, amikor egyébként magát a történelmet is eltörölték a kötelező érettségi tárgyak közül. Nem kell, nem szabad emlékezni arra, ami történt, nem kell felkavarni a rosszemlékű „ellenforradalmat, hiszen az csak néhány diverziós elem külföldről felbujtott akciója volt.”

A Budapesti Piarista Gimnáziumban már nem volt kötelező ideológiai nevelés. Azzal, hogy ide jelentkeztem, a rendszer számára már

eleve megbízhatatlan elemmé váltam. Itt aztán Borián tanár úr, betartva a kötelező normákat, előszeretettel mesélt a már általa is megélt történelemről. A Rádió és a Corvin köz ostromáról, arról, hogyan ápolták a sebesülteket a Mikszáth téri rendházban, és hogy milyen sűrűn fütyültek a golyók az ablak alatt. A lyukas házfalak pedig mind a mai napig őrzik ezeknek a sorozatoknak az emlékét. A megfelelő dátumok közeledtével az ember rövid-hullámra tekerte a rádiót, és a Szabad Európa vagy az Amerika Hangja emlékműsoraiból szippantottunk egy kis friss levegőt.

Az első szamizdatos élményem még 1981-ben az Országos Műszaki Könyvtár raktárában ért. Egyik kollégámtól, aki ismerte nézetemet, egy írógéppel sokszorosított kis füzetet kaptam. *Szféra* címmel adta ki egy-két lelkes egyetemista ezt a kiadványt, ami olyan írásokat tartalmazott, ami az akkori hivatalos irodalmi folyóiratokban, még a *Mozgó Világban* sem jelenhetett meg. Ettől kezdve, főleg a pesti bölcsészkaron, mindig feltűnt egy-két szamizdatos kiadvány, amelyekben állandóan visszatérő téma volt '56, hiszen ekkor már rengeteg visszaemlékezés látott napvilágot, főleg Nyugaton. 1981-ben aztán a forradalom huszonöt éves évfordulójára a hivatalos propaganda is elkezdte magyarázni, hogy mi is történt valójában. A Népszabadság szeptembertől egy hosszas sorozatot kezdett az 1956-os ellenforradalomról, és természetesen ebben a beállításban is a nyugati emigránsok és az itthoni „revizionisták” voltak a fő bűnösök. A 80-as években már nem lehetett teljesen hallgatni a hatalom részéről sem, ezért elkezdődött '56 nyilvános értékelése, a valódi történések félremagyarázása. Jól emlékszem arra, hogy 1986-ban a hivatalos emlékező Berecz János volt a Központi Bizottság részéről, aki egy több részes televíziós sorozatot kommentálva magyarázta el a magyar népnek, hogy a forradalom igazából mitől is ellenforradalmi jellegű. A baj csak az volt, hogy senki sem hitte egy szavát sem, hiszen az illusztrációkra bevágott filmkockákról lehetett látni, hogy nem eredetiek. Mint később nevelőapámtól megtudtam, aki a MAFILM-nél dolgozott, hogy a filmben használt képsorokat utólagosan, többek közt a MAFILM II. telepén vették fel. Nevelőapámat is be akarták szervezni, hogy játssza el Gallikusz szerepét, aki állítólag a Szabad Európa Rádióból uszította a szerencsétlen magyar népet. Nevelőapám erre azt mondta, hogyha vörös csillagot tetoválnak a homlokára, akkor vállalja ezt a nemes feladatot. Mindenesetre a hatalom ekkor még azt hitte, hogy megfelelően kozmetikázott szövegekkel és folyamatos fejtágítással kezelni tudja azt a traumát, amit igazából '56 és annak elhallgatása jelentett a magyar társadalomban.

Ha nyilvánosan 1986-ban még nem is lehetett vitatkozni az MSZMP akkori vezetőivel, a második nyilvánosságban már létezett az a három folyóirat: a *Beszélő*, a *Hírmondó* és a *Demokrata*, amelyek vitatkoztak a hivatalos állásponttal, és ahol egyre több mindent lehetett olvasni '56 valódi történetéről. A *Demokrata* című független folyóirat 1986.

október 23-ra egy önálló tematikus számmal köszöntötte a forradalom 30. évfordulóját. Talán ez volt az az első kiadvány, amelyben el lehetett olvasni napról napra, hogy mi is történt valójában 1956 októberében. Miközben Berecz János a Népszabadságban azt állította, hogy „a munkáshatalom megdöntése, a tulajdonviszonyok és a nemzetközi rendben elfoglalt helyünk megváltoztatása” volt a cél, annyit azért már elismert, hogy 1956 előtt „torzulás” történt a hatalom gyakorlásában. Berecz szerint a „szocialista demokrácia” helyreállítása nem volt célja a felkelésnek.

Igazából a Kádár-rendszer végnapjai ekkor kezdődtek el, hiszen a hivatalos magyarázóknak egyre inkább nem hitt már senki, és a második nyilvánosság felerősödésével, valamint a külföldről származó könyvek és cikkek könnyebb beszerzésével egyre tarthatatlanabbá vált az a magyarázat, amit az akkori pártvezetés adott.

Emlékszem, 1987 lehetett, amikor Gosztonyi Péter Bernben élő történész tartott előadást a Múzeum körúton a Gólyavárban 1956 valódi történetéről. A több órás előadást mintegy négyszáz egyetemista hallgatta végig. Nem sokkal később, már a Fidesz megalakulása után a Bibó Szakkollégiumban meg is tudtam venni az erről szóló könyvet, amit az Áramlat Szamizdat Kiadó adott ki 1988 elején. Az 1988-as év aztán fenekestül felfordította a magyar belpolitikát, és a rendszerváltás éveiben állandó téma lett 1956. Sorra készültek a visszaemlékező dokumentumfilmek a még élő történelmi szereplőkkel, illetve hozzátartozóikkal, és ugyanígy a könyvkiadásban is rengeteg munka jelent meg a témáról. 1988-ban már csak egyvalaki hallgatott, Kádár János, a rendszer első számú embere, aki már nem volt abban a fizikai állapotban, hogy érdemben tudja, mi is történik valójában körülötte. Az egypárt-rendszer felbomlóban volt, és a hatalom csúcsain elkezdődött az ilyenkor szokásos helykereső játék. Mégis meglepetésként érte a társadalmat, hogy Pozsgay Imre 1989 elején egy rádióinterjúban ki merte mondani, hogy 1956 „népfelkelés” volt. Ez azért is volt meglepő, hiszen nem sokkal korábban, a forradalom 32. évfordulóján tüntetést szervező ellenzéki szervezeteket (Fidesz, MDF, SZKH, BZSBT, TIB) komolyan megfenyegették, és soha nem látott mennyiségű rendőr vigyázott ezen a napon Budapest nyugalmára.

Így érkezünk el a rendszerváltás talán legemlékezetesebb pillanatához, 1989. június 16-hoz, Nagy Imre és mártír társai újratemetésének megünnepléséhez. Az egész ország számára ekkor vált világossá, hogy 1956 követeléseit rövid időn belül, békés eszközökkel sikerül megvalósítani. Hogy mi valósult meg mindebből, és 1956 örökségét ki milyen módon értelmezi, azóta is állandó vita tárgya. Talán egy újabb generációnak kell felnőnie ahhoz, hogy megfelelő higgadsággal és rálátással tekintszen a 20. század sorsfordító történelmi pillanataira.

MÁRAI SÁNDOR

Keresztkérdés

A Vörösváry Publishing House kezelésében lévő hagyatékból előkerült hangjáték. Szigeti Jenő szíves közlése.

- Első sétáló* Jaj, hagyjon, Absolom. Olyan borzasztó! ... Látni sem bírom. Minek hozott ide? ...
- Második sétáló* Ne nézzen oda, Juditka. Karoljon belém.
- Első sétáló* Várjon. Ha már itt vagyok... A mamám azt mondta, félszemet szabad reszkírozni... Hihi... Mondja, az a két szörnyű alak kétoldalt... Igen, akiket felkötöztek... Azok kicsodák?
- Második sétáló* Ez a két híres a bandából, akiket lefoglak télen... Tudja, akik betörték a Templomba...
- Első sétáló* Jé, ezek?... Igen, most emlékszem. Mondja, és az a másik...? Az ott, középen...
- Második sétáló* A szakállas?
- Első sétáló* Akit felszögeltek...Látja?
- Második sétáló* Nem látom jól... Mindenki tolakszik... Fogalmam sincsen, ki lehet... Megyünk?
- Első sétáló* Várjon. Ne szorítsa a karom... Valami van annak az embernek a fején, tövisből...
- Második sétáló* Megkérdem az őrt, talán tudja... Hé, vitéz úr!...
- Római katona* Odébb, gyerünk, gyerünk! Mozogni. Ne ácsorogjanak. Nem vagyunk a cirkuszban!
- Első sétáló* Mit mond?
- Második sétáló* Azt mondta, menjünk odébb, nem vagyunk a cirkuszban.

Első sétáló Goromba ember.

Második sétáló Mit akar, római! ... Jöjjön, aranyos, menjünk innen.

Első sétáló Kérem, Absolon, maradjasson, ne nyúlkáljon... Annak az embernek, ott középen... Tábla van a feje felett... El tudja olvasni?...

Második sétáló Ilyen messziről? Nem látom a betűket... Jöjjön, lemegyünk a Getsemáne kertbe... Ott hűvös van, leülünk a patak szélén. Akarja? ... (Súg.) Szeretnék végre komolyan beszélni magával.

Első sétáló (Súg.)De ne maradjunk soká.

Második sétáló Holnap húsvét, kipihen magát.

Első sétáló Bízom magában, Absolon. De ne felejtse el... A mamám vár.

(*Kis szünet. zene.*)

Első szakember Uzsonnázik, sógor?...

Második szakember Hát megéheztem... Gondoltam, van még idő...

Első szakember Mit gondol... Estére kilesznek?...

Második szakember Úgy számítom, napnyugtára készek.

Első szakember Török őket?...

Második szakember A két szélsőt, igen. Fustéllyal. De még várni kell, hadd legyen hecc a népnek.

Első szakember A szakállast, középen, akit maga szögelt... Azt is török?

Második szakember Nem, azt döfik. Tudja, biztosak akarnak lenni... Az a parancs, hogy gyorsan kell csinálni mindent...

Második szakember Maguknál, Tiberiasban... Volt munka a héten?

Első szakember Semmiség. Két kövezés a hét elején. Tiberiasban kevés a munka. Bezzeg itt, Jeruzsálemben... Szerencsés fickó maga, szaki.

Második szakember Hát nem mondom, munka itt akad. Üljön le, kolléga, itt a tarisznya... Ha akar egy jó falatot... Pászka, meg báránysült... Tegnap estéről maradt, vacsoráról...

Első szakember Megköszönöm, de früstököltem már... Tudja, az elébb, amikor el-

néztem magát, ahogy felszögelte a keresztre a szakállast... Megéheztem. Hej, de jól érti maga a csíziót!

Második szakember Hiszen nem mondom, az ember tanul idővel... Mióta a rómaiak itt vannak, divat a szögelés... Azelőtt itt is csak köveztünk, meg mi...

Első szakember Hiába, maguk haladtak... Bezzeg nálunk, vidéken...

Második szakember Nem mondom, munka van. Csak hát tudja, kolléga, az az én nagy gondom...

Első szakember Törnek a szögek?...

Második szakember Nem, a szögek, megjárja. Meg a faanyag is, tűrhető... Nem, szaktárs, a fiam az én nagy gondom. Már felserdül, munkába állhatna... De nem akar.

Első szakember Csak nem? ... Megbolondult? Nem akarja kitanulni az apja mesteriségét? Kenjen le neki egyet, sógor.

Második szakember Hiába jó szó, bot, fenyegetés... Azt mondja, nem és nem. Inkább elmegy metszőnek, vagy kitanulja a pászkasütést...

Első szakember Mind bolondját járja, aki fiatal... Kihagyni ilyen szakot! ... Jó fizetés, meg a mellékes... Maga hogy' adja itt a szögeket meg a kötelet?

Második szakember Ahogy fordul. Most, ünnep előtt, sok a nép... Azt hiszem, szépen veszik a szögeket.

Első szakember A köntös a magáé?...

Második szakember Máskor, igen. De most ez a római katonacsűrhe... rögtön reávetette magát a köntösre... Volt annak, akit szögelünk, jó ruhája is, mihelyst lehúzták róla, már kockáztak, kié legyen... Ilyen kapzsi nép.

Első szakember Okádék. De munkát adtak, az igaz... Mióta a rómaiak itt vannak, minden héten akad műszak... Meg aztán ők találták ki a keresztet. Azelőtt minden másképp volt.

Második szakember Azelőtt!... Hajoljon ide, bajtárs. Csendesen, nem akarom, hogy más is hallja. Megmondom, ahogy van, nem szeretem ezt az újmódi izét, a keresztet, meg a feszítést... Megcsinálom rendjével, ahogy kell, de szebb volt régen.

Első szakember Hát biztos, a kövezés nagyobb passzió.

Második szakember Nemcsak az, hogy passzió... Ügyesbajos munka ez... Néha napokat

- kell várni, amíg kilesznek... Addig csak lógnak fenn a kereszten, meg nyögnek, vonítanak... A kövezés, az tiszta munka.
- Első szakember* Dejszen igaz, szaki. Kettőt a fejébe a szivarnak, jó nehezet... Aztán hármát a gyomrába és kész.
- Második szakember* Az ember látja, mit csinál. De így... Ma legalább készen leszünk estére.
- Első szakember* Igaz, ami igaz, a kövezés svungosabb munka.
- Második szakember* A szögezés, az a nehézség. Eltrafálni a tenyér közepén... Meg a boka felett, a lábfejen... De úgy, hogy a szög jól fogjon, legyen tartása... Nem azért mondom, de nincs megfizetve. No!... itt a butykos, sógor, tekerje ki a nyakát.
- Első szakember* Egészségére!... Jó édes ez a borocska... Hová valósi?...
- Második szakember* A bácsikám szőlejéből van, Názáretből. Üljön ide mellém, van még idő.
- Első szakember* Magának kell leszedni őket?...
- Második szakember* A szögeket kihúzni, igen... Adja ide a butykost... Maguk felé milyen volt a termés?...
- Első szakember* Ősszel nagy volt a szárazság, későn vetettünk. Hej, az áldóját, hát ez meg mi? ...
- Második szakember* Mit ugrál, szaktárs?... Mi történt?
- Első szakember* Nem látja? ... A szakállasnak ott középen... Valamit nyújtanak neki, rúdon... Ez meg miféle új módi?
- Második szakember* Ja, a nadragulya, szivacson?... Hagyja csak... Azért adják, hogy csendes legyen... Látom, szívja már...
- Első szakember* Sok új babraság van errefelé manapság... Nálunk, Tiberiasban, még a régi divat járja... Ha nyög a pali, követ a szájába...
- Második szakember* Mondom, nincs tisztább munka, mint a kövezés... De a kereszttel, tudja, nem megy olyan gyorsan... Napokon át vonítanak néha... A finom hölgyek a városban elunják hallgatni a vonítást... Pénzt adnak össze, külföldről hozzátják a nadragulyát...
- Első szakember* C, c... A nagyságák nem tudnak aludni?...

- Második szakember* Elunják hallgatni, amikor éjszaka is vonítanak a keresztén...
- Első szakember* Most kiált valamit. Maga érti?...
- Második szakember* Nem tudok én arameusul.
- Első szakember* No, most már a mellén a feje.
- Második szakember* Csendes lesz, amíg megdöfik. Adja csak ide a szerszámot, kolléga.
- Első szakember* A fűrész? Vagy a kalapácsot?...
- Második szakember* A fűrész, most az jön sorra... De néha kicsorbul a foga... Némelyiknek pogányul kemény a lábszárcsontja.
- Első szakember* Ehun a fűrész, ne. Hagyja csak, segíték reszelni... (*Reszelnek.*)
- Második szakember* Jó lesz már nyugdíjban. De addig még sokat kell reszelni.
- Első szakember* Húsvétra hazamegy?
- Második szakember* Haza hát, Názáretbe. Tudja, mi öregek megtartjuk a régi szokásokat. Húsvétkor minden becsületes, vallásos embernek otthon a helye.
- Első szakember* Már nem sok ilyen van, mint maga meg én. Jó szakemberek, meg aztán vallásosak, istenfélők...
- Második szakember* Nem mondom, a vallás, az megnyugvás. Munka után mindig elmegyek a templomba, osztán megköszönöm a mindennapi kenyeret...
- Első szakember* Meg is hallgatják. Áldás van a maga kezén, szaki. No, adja ide a fogót. Majd segíték kihúzni a szakállas lábából a szögeket.
- Második szakember* Megköszönöm.
- Első szakember* Jó húsvétot, sógor.
- Második szakember* Ámen.

(Kis szünet. Zene.)

- Első doktor* Kérem a növendékeket, álljanak félkaréjba.
- Második doktor* A másodévesek álljanak az első sorba. A gólyák hátrább. Így, most jó lesz. (*Tapsol.*) Kérem, kolléga úr, kezdhetjük.

- Első doktor* Parancsára, professzor úr. (*Tapsol.*) Figyelem, uraim. Amint tudják, a Templom doktori kara elrendelte, hogy a medikus fakultás növendékei szabadtéri szemléltető oktatásban is részesüljenek. Az anatómiai leckét ezentúl itt tartjuk meg, az Olajfák hegyén.
- Második doktor* A szemléltető oktatás előnyeit felesleges magyarázni. A növendékek itt, a kereszt tövében, tökéletes valóságában láthatják az emberi test szerkezetét. A testek, melyeket részben kötelek segítségével erősítettek a keresztre, részben felszögeltek, plasztikusan mutatják ebben a helyzetben az izomzat sajátosságait. Az elsőévesek közelről tanulmányozhatják a csontrendszer. A demonstrációs anyagról a kormányzat gondoskodik.
- Első doktor* A medikus fakultás ígéretet kapott a kormányzattól, hogy minden héten bőségesen lesz szemléltető anyag a keresztteken. Amint látják, a mellkasi boltozat alatt a szív és a tüdő összműködése még nem szakadt meg. Hallják a ziháló hangot?... Ez a zihálás bizonyítja, hogy a szív már nem tud elégséges vért juttatni a tüdőbe.
- Első növendék* Kérem, tanársegéd úr... Ha valaki így... izé... szóval, ha a demonstrációs anyag a keresztre kerül... Igazában mi a halál oka?
- Második doktor* Más a halál oka azoknál, akiket kötöznek, és más azoknál, akiket szögellnek. Kérem, közeledjenek néhány lépést. Látják a két szélső demonstrációs példányt? Minthogy ezeket csak kötözték, a vérkeringés lassabban szűnik meg a szervezetben. Végül fulladásos halállal múlnak ki... Az izomzat megereszkedik, az izomfonalak szakadnak, a belső elválasztó szervek petyhüdten működnek. A nyáladzás folyamata a balszélső példány esetében már erőteljes.
- Első doktor* Felhívom a növendékek figyelmét arra a sajátos élettani tényre, hogy általában rövidebb ideig él az, akit felkötnek a keresztre, mint az, akit nem kötnek fel. De még azoknál is, akiket felkötnek, a lassított életműködés jelei viszonylag hosszú időn át észlelhetők. Az ilyen demonstrációs példányok úgy élnek a keresztten, mint a hibernális állatok. Erősebb példányok öt-hat napon át is kibírják ezt a helyzetet, amely nem egészséges.
- Második doktor* Itt is van egy felső határ. Néhány nap múltával a vérkeringés az erősebb példányoknál is akadozik, s minthogy az agy nem kap tökéletesen vért, a szemek kidüllednek, bárgyún néznek, a nyáladzás mind-egyre fokozottabb és a nyögések szaporák. Kérem, lépjenek még közelebb. Figyeljék meg ezt a példányt jobbra...
- Első doktor* Egy pillanat, tanársegéd úr, most talán én. A jobboldali példány arckifejezéséből a növendékek már következtethetnek a keringési

folyamat zavaraira. Az arc vörös, a pofahús duzzadt, a szemek enyvesek, a száj kékes. Kérem, kolléga úr, folytassa az oktatást.

Második doktor Ha jól figyelnek a növendékek, láthatják, hogy az érverés még erőteljes, a lábszár és a vállak rángatóznak. Míg ez a másik, balra...

Első doktor Ennek már csorog a nyála, ami kétségtelen jele annak, hogy a belső elválasztó szervek működésében mechanikus zavarok következtek be. Szerencsére mindkét demonstrációs példány kivételesen erős szervezet...

Második doktor Így aztán a növendéknek alkalma van látni, milyen lassan következik be az ilyen szép fejlett példányok izomzatában az izomszakadás és azzal párhuzamosan a vérömlenyek aláfutásos folyamata. Mit akar, Ephraim?...

Második növendék Kérem, professzor úr... Azoknál, akiket szögelltek, mi a halál oka?...

Első doktor A szögelt példányoknál gyorsabb a letális kimenetel, mert már néhány óra múltával szeptikus tünetek jelentkeznek. Ezekkel rövidesen végez a merevgörcs. Ha megfigyelik ezt a példányt középen...

Harmadik növendék Kérem, professzor úr...

Második doktor Mit akar?...

Harmadik növendék Szabad megérinteni az izmokat?...

Második doktor Az izmokat?... Hehe. Nagy stréber maga, Salamon. De igaza van, csak tapasztalásból lehet valóságot tanulni. Sajnos, nem szabad tapogatni a felfüggesztett és felszögelt példányokat. A rómaiak tiltják demonstráció közben a tapogatást... Talán később, ha leszedték őket a keresztről...

Első növendék Kérem, tanár úr... A középen a szakállas, akit az elébb megittattak... Mivel itatták?...

Első doktor Perzsa nyugtató, külföldről hozzák. A halált nem sietteti, de nyugtat. Humanitárius célzata van, de terapikus..., szóval gyakorlati gyógyító hatása nincsen. Van még kérdés? Semmi? ... Akkor végeztünk az anatómiával.

Második doktor Kérem a növendékeket, sorakozzanak fel párosával. Lemegyünk a Getsemáne kertbe, ahol farmakológiából kapnak gyakorlati oktatást.

(Léptek. Kavics-csikorgás. Aztán fogcsikorgás.)

(Csend.)

(Kis szünet, zene.)

- Első farizeus* Eddig minden simán ment. Hála Illésnek.
- Második farizeus* Estére leszedik őket. Holnap, húsvét reggelre túl leszünk. Hála a prófétáknak.
- Első farizeus* Mi, farizeusok, megnyugvással szögezhetjük le, hogy az eljárás nemcsak jogi vonatkozásban volt hibátlan...
- Második farizeus* Hanem tökéletes a gyakorlati végrehajtás is. Mi, farizeusok, gratulálhatunk egymásnak és magunknak. Minden remek volt. Reggelre elfelejtik. És többé senki nem beszél róla.
- Első farizeus* Egyelőre, úgy látom, még él valamennyire...
- Második farizeus* Él, de már nem nagyon. Mindjárt megszűrják, aztán kész.
- Első farizeus* A nép jól szórakozik és hálás.
- Második farizeus* Hogyne. Bízatták, hogy ugorjon le a keresztről, ha tud. Hehe.
- Első farizeus* Remek hecc volt. Ugratták, hogy most váltsa meg magát, ha tudja. Höhö.
- Második farizeus* Nem látom sehol a prokurátort.
- Első farizeus* A prokurátor nem nézi a kivégzéseket. Ő csak ítél, aztán átadja az elítéltet a szakembereknek.
- Második farizeus* Mindenesetre jó, hogy túl vagyunk az egészen. Ami biztos, az biztos. Nem lehet több bonyodalom.
- Első farizeus* Mire gondolsz?...
- Második farizeus* Az elítélt kihallgatás közben mondott valamit arról, hogy külföldi...
- Első farizeus* Nevetséges. Názáreti, idevaló a szomszédba. Mindenki tudja. Az apja szabó volt. Vagy asztalos, ilyesmi. Mit mondott?...
- Második farizeus* Azt mondta, hogy az ő országa máshol van.
- Első farizeus* Így akart megmenekülni. Szerencsére mi farizeusok most az egyszerű összefogtunk...

Második farizeus Hála Habakuknak. Most, hogy nézem... Mintha magához tért volna... Valamit mond az egyiknek, aki a bal oldalon lóg...

Első farizeus A szél elviszi a hangot. Nem fontos, mit mond.

Második farizeus Tulajdonképpen... Mi volt a bűne?

Első farizeus A bűne?... A baloldalinak?...

Második farizeus Nem, a középsőnek.

Első farizeus A középsőnek?... De hiszen ő volt az, aki azt mondta...

Második farizeus Éppen ez az! Mit mondott?

Első farizeus Azt mondta... Várj csak... Megvan! Azt mondta, hogy... Hát a szavakra nem emlékszem. De valamit mondott, az biztos. Ezért szögeltek fel.

Második farizeus Feltétlenül mondott valamit. De én sem emlékszem, mit mondott. Hajolj közelebb...

Első farizeus (Súg.) Azt hiszed, Kaifásék megint túloztak?

Második farizeus (Súg.) Azt hiszem, kár volt ilyen nagy hűhót csinálni egy idegen miatt. Rendészeti kérdés. Kóbor, külvárosi jelenség volt. Elég, ha az ilyet kitoloncolják... Mit gondolsz?

Első farizeus Akárhogy erőlködöm, nem emlékszem, mi volt a vád? De nem is fontos. Itt az ünnep, a nép elégedett...

Második farizeus Kaifás mindent eltúloz. Lesznek még választások!

(Rövid szünet. Zene.)

Első római szenátor Talán maradjunk távol a tömegtől. Soha nem lehet tudni...

Második római szenátor Bölcsen beszélsz. Az örök vigyáznak. De ez a barbár, vad nép kiszámíthatatlan.

Első római szenátor Jóleső figyelmesség Pilátus részéről, hogy testőröket rendelt őrizetünkre.

Második római szenátor Pilátus ismeri a helyzetet. És fontos a számára, hogy mi, római szenátorok, kedvező jelentéssel térjünk vissza Rómába.

- Első római szenátor* Nem fogom elmulasztani, hogy a szenátus külügyi bizottságában dicsérettel emlékezzek meg a judeai közigazgatásról.
- Második római szenátor* A szenátus plénuma előtt beszámolok mindarról, amit láttunk. A római jogrend Judeában is diadalmas, a közigazgatás példaszerű. Pilátus azt mondja, nem múlik el hét, hogy keresztre ne kerüljön három-négy bennszülött.
- Első római szenátor* Tulajdonképpen kik ezek?...
- Második római szenátor* Ez a három a keresztben? Fogalmam sincsen. Valószínűleg tiszteleltünkre feszítették fel őket. Pilátus azt akarta, hogy jó benyomásokkal térjünk vissza Rómába.
- Első római szenátor* Nem tudom, mit tapasztaltál, de ami engem illet, a legjobb benyomásokkal térek vissza Judeából. A légió felszerelése mintaszerű. A kivégzések perrendszerűek. A bennszülöttek minden jel szerint elégedettek a római közigazgatással. Ez nagy eredmény, mert már Rómában hallottam, hogy itt hajlamosak a lázadásra. Tulajdonképpen miféle fajzat ez?
- Második római szenátor* Azt hiszem, semiták. Mit szólsz a nőkhöz? Tegnap este Tiberiasban a nagy vacsorán ez a szakállas kis csatlós, Herodes, mellém fektetett egy tizenhétéves bennszülött leányt, mandulavágású szemű volt... De erről egy szót sem a szenátusban, Rómában!
- Első római szenátor* Engem reggel egy szerencsény leány fürdetett. Őt is Herodes küldte. Azt mondják, valahányszor a szenátus vizsgáló bizottságot küld Judeába, a szenátorok távozása után mindig marad emlékebe néhány csecsemő... Tulajdonképpen helyes lenne, ha javasolnád a szenátusban, hogy ezek az emlékebe maradt újszülöttek római polgárjogot kapjanak.
- Második római szenátor* Szerencsés ötlet. Ez fokozná a bennszülöttek rokonszenvét Róma iránt. De mi ez a sürgés-forgás?...
- Első római szenátor* Készülnek összetörni az elítéltek csontjait. Lándzsát is hoznak... Lehet, hogy ezt is tiszteleltünkre rendezik?
- Második római szenátor* Humánus eljárás, méltó Róma nagylelkű hagyományaihoz. De azt hiszem, ebből már elég is volt. Ha nincs ellenedre, visszamehetünk a városba.
- Első római szenátor* Tökéletesen egyetértek. Ez a kivégzési mód hasznos és humánus, de nagyjából egyhangú. Rómában a medvékkel mégis érdekesebb az ilyesmi.

Második római szenátor Itt nincs medve.

Első római szenátor Nem, itt vidéken még beérik a kereszttel. Hé, liktorok!...

Második római szenátor Pilátus este nagy vacsorát ad tiszteletünkre. Azt hiszem, okosabb, ha vacsora előtt lepihenünk. Tegnap este Tiberiasban az antilop-sült kissé kövér volt.

Első római szenátor Megtettük, amit a kötelesség parancsolt. A szemleút eredményes. Jó lesz már vissza-lenni Rómában.

Második római szenátor Csak Rómában lehet élni. Vidéken nem történik semmi érdekes. Parancsolj, heverj erre a szélesebb lészára. Hé, liktor, indulás! És kerüljétek el a kivégzőhelyet. Lassan, lépésben!...

Első római szenátor Mihelyt hazaértünk, küldetek Pilátusnak néhány medvét.

Második római szenátor Igazad van! Nem kerül sokba, és örül majd a nép.

(Kis szünet. Zene.)

Hang középről (Hangos, vontatott, szaggatott.) 'Éli! 'Éli!... lama sabbaktani!...

(Kis szünet. Zene.)

Hang balról Valamit mond.

Hang jobbról (Hörög.) Azt mondja, elhagyták.

Hang balról (Hörög.) Ki hagyta el?...

Hang jobbról (Hörög.) Az Isten.

Hang balról (Zihál, nyög.) Ez is... Eh... Közülünk volt?

Hang jobbról (Zihál, nyög.) Ez soha. Zsidó. Politikai.

(Csend.)

(Földrengés, égzengés, villámcsapás.)

(Gongütés.)

Salerno, 1978

Szajla

Verstanulmányok egy regényhez

Szövetkezet

A vegyesboltot és a vele egy épületben lévő kocsmát jelentette, de beletartozott előtte az út egy része és hátul az udvar is, melyben Penyasko Andris bácsi, a kocsmáros lakott családjával.

*a kocsmától féltem,
mindig oda küldtek apámért,
ha hiába vártuk haza,
mire megtaláltam,
rosszullét környékezett a cigarettafüsttől, az italszagtól, a lármától.*

*sosem jött velem,
ilyenkor már nagyon ittas volt,
fehér váladék ült a szeme sarkában,
és olyan furcsán viselkedett,
mintha nem ő lett volna,
és mindig megszegyenített azzal,
hogy ivócimborái füle hallatára csúnyákat mondott anyámról,*

*a boltban biztonságban éreztem magam,
csend volt és enyhe petróleumszag,
és semmi fenyegető a tekintetekben,*

*többnyire kristálycukrot, cernát, sót, gumipertlit, sütőport vagy
gyufát hozattak velem,
de néha medvecukorra is kaptam pénz,
és mindig elbűvölt,
amint Boltos Pista bácsi az erre a célra készült piciny fémj
dróthúrjával bele metszett az élesztőtömbbe,*

*ha csak úgy kerültem oda, magamtól,
akkor legszívesebben az épület előtti térségben tartózkodtam,
és csikket gyújtöttem,
melyet el lehetett adni a nagyobbaknak,*

*vagy vasárnaponként bementem az udvarra,
hol a kuglipálya volt,
és állítottam a sörözgető felnőtteknek,
kik 50 fillért is fizettek gurításonként,*

*este meg, ha összeverődünk páran,
játszottam a többiekkel a sötétben,*

*ilyenkor arra is kellett ügyelni,
hogy le ne vizeljenek a részegek,
ha kibotorkálnak az ivóból,
és nem találják a vécét,*

*ez a vesztély csak egyetlen egyszer nem állt fenn,
'56-ban,
mikor a szomszéd portán valaki bosszúból felgyújtotta a kommunista
hírében álló Kusnyár Gábor szénakazlát,
és szinte nappali fényesség támadt,
akkor viszont senki nem rúgott be,
mindenki mástól részegült meg.*

TOMAS
TRANSTRÖMER

Októberi vázlat

*Rozsdától pettyes vontatóhajó. Hogy kerül ide,
ilyen messze a parttól?
Süllyedő; eloltott lámpa a hidegben.
Vad színekkel villódzó fák. Jelek a túlsó partra.
Talán, hogy valaki érte menjen.*

*Útban hazafelé: tintagombák foltja a fűvön.
Valaki túl régóta zokog a sötétben,
egyedül:
segélykérőn nyújtva ujjait.
Mindannyian a földé vagyunk.*

Jász Attila fordítása

(ötvenhat)

Született 1952-ben. Az esztergomi ferences gimnáziumban érettségizett, majd magyar-népművelés szakot végzett az ELTE-n. 1973-tól az Új Ember újságírója. *Lélektűr* című novelláskötete 1995-ben jelent meg. Az itt közölt szöveg részlet a *Roncshíd* című készülő regényből.

Most köszönjem meg, hogy megmentette az életemet?, Sipeki Ferdinánd magába roskadva ül a bevetetlen ágy szélén, halvány lámpa ég az íróasztalon, a redőnyök leeresztve, áporodott a levegő a szobában, mint ahol napok óta nem nyitottak ablakot, Sipeki a térdje közé szorított kézzel gubbaszt az ágyon, hol a szőnyeg mintáit bamulja, hol meg fölneáz az íróasztal oldalához húzott széken kabátban ülő, hatvan év körüli férfit, „tegezz vissza nyugodtan, látod, én is tegezek, már nem vagyunk a szemináriumban”. Sipeki nézi ezt a szemüveges, kerek arcot, amely alig változott valamit az elmúlt tizennyolc év alatt, nem lett kerekesebb és nem lett ráncosabb, csak a valamikori aranykerettest váltotta fel rajta valami olcsóbb pápaszem, kiegyensúlyozottsága, mint ismeretségük egész ideje alatt, most is egyszerre bőszítette és készítette csodálatra Sipekit, olyan fölényt érzett ebben a férfiban, amelynek eredetét nem tudta megmagyarázni, s amelynek lényege éppen abban állt, hogy sosem volt tettenérhető, *most köszönjem meg, hogy megmentetted az életemet?*, Sipeki hangjában bizonytalanság és méltatlankodás, az idős férfi mutatóujjával föltozza az orrán a lecsúszott szemüveget, „hát, a jó modor végül is ezt diktálná”. Peinhübel Nándor nyugodtan könyököl az íróasztal sarkán, nézi a félelem, a hála és a gyűlölet érzései között vergődő házigazdáját, és azon tűnődik, vajon tényleg látta-e benne közel húsz évvel ezelőtt is ezt a mostani énjét, vagy megcsalják az emlékei, miközben ezen medítál, hirtelen elszégyelli magát, mivel a papnak önmaga előtt is meg kellene őriznie a gyónási titkot, „nem kívánsz túl sokat tőlünk, Uram?”, fohászodik föl egykedvű mosolyának álarca mögött Peinhübel Nándor, a Szent Tamás-templom káplánja, a vízivárosi papnevelő intézet hajdani lelki vezetője, aki annak idején három esztendőn át majdnem minden szombaton este hallgatta ennek az ágya szélén gubbasztó férfinak a gyónásait, amelyekről most hirtelen maga sem tudja, az ő engedélye nélkül egyáltalán szabad-e emlékeznie rájuk. „Egy teát mindenestre főzhetnél”, mintha valami félálomban, úgy indul Sipeki Ferdinánd a konyha felé, hozza a vizet a bádoggal, és fölrakja a várat és a Katedrális ábrázoló festmény alatt álló faragott asztalka márványlapján lévő rezsóra, „akkoriban is a hálóteremben főzte a teát”, Peinhübel atya örül, hogy olyasmi is eszébe jut, amire nyugodtan emlékezhet, Szibériában, az alsóbb éves papnövendékek jéghideg, északnyugati fekvésű hálótermében a vaságya alatt tartotta a titkos rezsót, ezt a rendkívüli vétséget azonban nem súgták be az ilyesmire hajlamosak, s valami érthetetlen okból elnézte a mindenről enélkül is tudomást szerző rektor, talán mert olykor őt is megkínálta, növendéktársaitól azonban szigorúan beszédre érte

a két fillért, a szemináriumban szokásos mosogatólé ízű lötyökhöz képest egyszerű teákat főzött, az esti szabadidőben élvezettel kortyolgatták a kispapok, a gőzölgő poharak fölött a beszélgetések is átmelegedtek valamelyest, és örömmel sóhajtották, „végre egy élvezet, amely csak alig bűnös”. Sipeki tölti a teát, kérdőn néz vendégére, *még mindig cukor nélkül?*, „maradjon valami az aszkézisből is”, Sipeki láthatóan nem érti, az öreg pap ezért hozzáfűzi, „nem is tudom, mikor ittam ennyi bort, mint ma délután, talán fél litert is benyakaltam”, élesen csörrennek az ezüstkanalak a porceláncsészek szélén, „ez volna a proletár puritanizmus?”, gondolja, de nem mondja ki a vendég, házigazdája némán és görcsösen ül újra az ágy szélén, Peinhübel körülnéz a félhomályban, a szobában láthatóan nemrég bomlott csak meg a rend, értékes képek a falon, elegáns bútorok, a főtér legszebb házának első emeletét lakja Sipeki, mióta családjával visszatért Moszkvából, „a nagy inkvizítor”, így nevezik városszerte a pártbizottság második emberét. „Tizenhét embert csukatott le másfél év alatt”, ordította délután az ablak alatt Halász Imre, az Úszó Falu Termelőszövetkezet halászati brigádvezetője, a „duplán halász”, és eltorzult arccal rázta a kezében tartott csákylát.

A téren sűrű csend, *hova lettek az ordítózók?*, délután vagy tizenötven verődtek össze a ház előtt, „ink-vi-zí-tor, gye-re ki!”, „hol vagy, pat-kány?”, „Pisz-kos Fred”, skandálták harsányan, először csak botokkal verték a díszes faragású kaput, aztán a tanácsháza föllálványozásához előkészített gerendák egyikével próbálták betörni a bejáratot, Sipeki a másik szoba sötétítő függönye mögül leste őket, és szemközt, a tér túloldalán a pártbizottság épületét, ahol legalább tizen-tizenötven lehettek, fegyverrel, de senki nem mozdult, hogy segítsen, ekkor látta meg Peinhübelt, hirtelen csönd lett, Sipeki visszament, leült az ágy szélére, és várta, ami történni fog.

Arra eszmélt, hogy valaki kavicssal dobálja az ablakot, „Ferdí, engedjen be”, az ablakon kilesve látta, az öreg pap áll a ház előtt, legutóbb akkor beszélgettek, amikor eltanácsolta őt a szemináriumból, „lásd be, fiam, belőled nem lesz pap”, akkor is tegezte, és arról beszélt, hogy minden embernek a maga helyére kell kerülnie a teremtés rendjében, „ami néha fájdalmas megrázkódtatásokkal jár”, Peinhübel atya szobájában ültek akkor, „én csak a házi teával tudlak kínálni”, Sipeki zavart és dacos volt, hosszú ideje fontolgatta már a távozást, most mégis elszántan ellenkezett, maga akarta kimondani a döntő szót, és nem volt még készen a magyarázattal, hogy a Mutterral és a Faterral megértesse ezt a lépést. *Miért küldte el őket?*, int a fejével a süket csöndbe burkolózott tér felé Sipeki Ferdinánd, az öreg pap fáradtan kavargatja a teáját, „mert én tényleg azt hiszem, hogy mindenkinek a maga helyére kell kerülnie”, körülnéz a szobában, „és te még most se vagy ott”, eltűnődik, szeme megakad a Katedrális ábrázoló festményen, „a Bajor Guszti képe”, iszik egy kortyot, „szegény a haláláig nem hitte el nekem, hogy te nemcsak kihoztad őt a kitelepítésből, hanem előzőleg el is vitet-

ted”, Sipeki bizonytalanul néz a vendégére, *akkor most ítéletet hozott vagy szabadulást?*, Peinhübel összehúzza reverendáján a kabátot, „haladékot”. Halkan lépdelnek lefelé a lépcsőn, „tovább, le a pincébe”, a pap megy elől, benyit a mosókonyhába, ahonnan újabb vasajtó nyílik a szomszédos épület pincéjébe, „ismerem a házat még az öreg Groh idejéből”, magyarázza, „a fia gyerekkori barátom volt”, bezönget a vasajtón, Klein bácsi, a Bergen Belsent megjárt hajdani ruhakereskedő mintha várta volna őket, „te szemét állat”, sziszegi a foga között, és Sipeki szeme közé köp, „ami igaz, igaz”, bólint a pap, nyújtja a zsebkendőjét, de aztán mégis visszagyúri a zsebébe, az udvarra érve Sipeki markába nyom egy jókora kulcsot, és kituszkolja a Posta közre nyíló mellékajtón, „menj föl a szemináriumi préházba, ott senki nem fog keresni”. Tizenkettőt üt az óra a tanácsháza tornyán, odabent, Bottyán generális hajdani ebédlőjében bóbiskolnak a forradalmi bizottmány ügyeletesei, sokat végeztek ma, határozatok a régi utcanevek visszaállításáról, vizsgálóbizottságot küldtek ki a Sötétkapunál történt vérfürdő körülményeinek földerítésére, és kiáltványt fogalmaztak mindennemű vérontás elkerülésére; Peinhübel atya ugyanazon az úton visszaballag, kezét nyújt az öreg Kleinnek, „csak meg ne bánjuk”, aztán kilép a faragott kapun a Kossuth térre, az angyalfejes kulcsot zsebre vágja, „óra ne legyen már gondotok”, mondja a puskával örködő két síhedernek, „dicsértessék”, a fiúk indulnak haza, a pap meg föl a Várhegyel szemközti dombra, a vértanú Beckett Tamás tiszteletére szentelt templomba, „én inkább itt lakom, mint a plébánián”, mondogatta magában, húsz évvel fiatalabb plébánosa csodabogárnak tartotta az öreget, aki valóban korszerűtlen jelenség volt, mondta is neki gyakran, „vegye már észre, Nándi atya, maga nem Beckett Tamás, és ma már nem Henrik, de nem is Mátyás a király, magából ezek nem csinálnak vértanút, maga csak szépen elszigetelődik itt a nagyszerű képességeivel, hatvanévesen, káplánként a város legkisebb plébániáján”, Peinhübel atya ilyenkor mindig bólogatott, fiatal főnökének ugyanis majdnem igaza volt, a vértanúság valóban csak a legnagyobbak ajándéka, a kis templom hideg csöndjében letérdelve ma este is imádkozni próbált, ehelyett viszont egyre azon tűnődött, hogy délután vajon életet mentett, vagy csak letépte a mártíromság glóriáját egy méltatlan fejről.

„Ez a pap nem büntetést, hanem kitüntetést érdemelne maguktól”, ordította az utolsó szó jogán egy évvel később a bíróság előtt Halász Imre, „tőlem pedig egy hatalmas pofont”, Peinhübel atya szelíden bólogatott, tizenharmadmagával kuporogva a vádlottak padján, végül is győzött az igazság, míg a többiek másfél évet kaptak gyilkossági kísérletért, ő csak hat hónapot becsületsértés címén. „Csak a testemen keresztül, igen, ezt mondta a tisztelendő úr, de olyan halkan, hogy meg se hallottuk mindnyájan”, mondta vallomásában Tímár Ernő férfiszabó, „alig bírtunk megállni azzal a hatalmas gerendával”, „úgy állt ott, kitárt karral, hátát a bezárt kapunak vetve, mint

a megfeszített Jézus”, vallotta Halász Imre, és ezt a beidézett tanúk is megerősítették, akik a tér túloldaláról, a pártház ablakából látták az eseményeket, „mik vagytok ti, lincselők vagy forradalmárok?”, ezt kérdezte tőlünk, meg azt, hogy „bemocskolnátok a kezetekeket ezzel a szarral?”, a bíró rendre utasította Halász Imre vádlottat, de szavait azért jegyzőkönyvbe vetette, a becsületsértés vádjához elégnék bizonyult. A vádlottak egymással versengve vállalták magukra azt a mondatot, hogy „tartsunk igazi tárgyalást, üljünk törvényszéket”, Peinhübel atyának utóbb bevallották, hálából tették ezt, mert a párttitkár életével együtt bizony az övéket is megmentette, „ha akkor megöljük, most mindannyiunkat felkötnék”, a pap rábeszélésére végül is két őrt állítottak a ház elé, és mindannyian elvonultak a püspöki palotába, a meglepett gondnoktól Peinhübel Nándor a tanácsterem kulcsait kérte, papírt, írógépet, néhány demizson bort is hozatott, és hozzáláttak a vádirat összeállításához. Fogyott a bor és gyarapodtak a vádpontok, egymás szavába vágtak a felhevült forradalmárok, csupa békés, normális ember, halász, gépészmérnök, gyerekgyógyász, földrajztanár és férfiszabó, akiket megvadított a lehetőség, egyre dühödtebben licitáltak rá egymásra, a pap meg újra és újra megakasztotta őket, „szóval négy árvaházi gyereket boncolt föl élve az iskola pincéjében?”, a földrajztanár vérben forgó szemmel és egyre lassabban mozgó nyelvvel makogta, hogy „igen, igen..., láttam... illetve majdnem láttam”, végül az asztalra borult, a többiek pedig egymást támogatva hazabotorkáltak, „holnap folytatjuk a munkát”, kiáltott utánuk Peinhübel atya, aztán gyorsan elégette a telegévelt papírlapokat, és indult vissza a Groh-ház felé, útközben a Duna-parton folszedett pár apró kavicsot, hogy legyen mivel bekopognia.

„Igen, nagyjából így történt”, bólogatott majdnem huszonöt évvel később az idős pap, amikor Koller Balázs írását végigolvasta az újságíró lakásán, imitt-amott kiegészítette még egy-egy apró részlettel, „lehet, hogy ezeket elfelejtettem mondani”, dűnnyögte, „de nagyjából így történt”, kiitta a teáját, „Erika, ez majdnem olyan jó, mint amilyet az a szörnyeteg Ferdi főzött”. „Nándi bácsi, maradj még”, az öreg visszahuppant a fotelba, és kérdően nézett Balázásra, „lehet, hogy van valami, amit te sem tudsz, amit én is csak pár napja hallottam Mártától, a feleségétől, tudod, a Tímár Ernő lányától”, az öreg bólogatott, láthatóan eltűnődött, mi tartozhat még a történethez. „Sipeki csak másnap hajnalban jutott el a Szamárhegyre, a szeminárium présházába, mert előbb a Roncshíd felé indult, talán öngyilkossági szándékkal”, a pap májfoltos kezében megremegett a teáscsésze, az arca fehérebb lett, majdnem egy percig ült némán előregörnyedve, kissé eltátott szájjal, aztán fölállt, letette a csészét és az ajtó felé indult, „igen, nagyjából így történt, ahogy elmondtam, ahogy leírtad, de abban a beszélgetésben akkor szó volt még egyről-másról, amit persze sosem fogok elmesélni neked... Tudod, ennyi idő múltán is szörnyű rádöbbenni, hogy esetleg kis híján embert öltem”.

M. KISS SÁNDOR

Almási Jánossal

Forradalom? — Forradalom.

1961-ben találkoztunk először, számomra emlékezetes körülmények között. Annak a bizottságnak voltál a tagja, amely felvett az ELTE BTK magyar-történelem szakára. Egy másik emlékezetes találkozásunk időpontja: 1991 nyara. Gondolom, emlékszel rá.

Természetesen mindkét találkozásunkra emlékszem. Egyetemi éveid alatt is segítettem kutatásaidat a második világháború alatti magyar ifjúsági antifasiszta ellenállási mozgalom története témakörében. A tanár és diák között kialakult jó kapcsolat egyik fontos bizonyítéka, hogy 1991-ben — egy véletlen találkozásunkkor — észlelhetted, még mielőtt megszólaltam volna, hogy mindaz, ami a rendszerváltozást közvetlenül megelőzően, majd utána történt, engem mélyen megrázott. A válságot az okozta, hogy rájöttem, a közben megismert történeti tények hatására, hogy nemcsak hogy sok mindent nem tudtam, hanem még több mindent rosszul tudtam. És éppen ezért nem mindig a történeti igazságot mondtam vagy írtam mint tanár és mint tankönyvszerző. Te tudod rólam — ahogy általában közismert is —, hogy naiv vagyok. Könnyen belevesztem egy koncepció bűvöletébe. S hogy még kegyetlenebbül fejezzem ki magam önmagammal kapcsolatban, sok koncepcióról azt hittem, hogy az a megtestesült igazság.

Mit hittél és meddig? Mire jöttél rá? S hogy az elején kezdjük: mikor lettél kommunista?

1934 és 1942 között olyan iskolába jártam — a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnáziumba —, ahol mind a tanárok, mind az egész iskola szellemében érvényesült a gondolat szabadsága. Néhány ismertebb tanárom nevét csak azért említem, mert az ő életművük ezt bizonyítja: Tálasi István a kiváló néprajztudós, Szathmáry Lajos az iskolai cserkészcsapat parancsnoka, az első népi kollégium, a vásárhelyi Tanyai Tanulók Otthona megalapítója 1938-ban, s 1945 után a Szabadművelődési Tanács egyik vezetője. Sipka Sándor kitűnő irodalomtörténész, aki főiskolai tanárként halt meg, és még sorolhatnám tovább mindazok nevét, akik jónéhányad magammal együtt engem is a népi mozgalom irányába és az akkor németellenesnek nevezett antifasizmus irányába neveltek, tanítottak és vezettek. Diáktársaim közül kiemelem a nálam három évvel idősebb Kristó Nagy Istvánt, Tárkány Szűcs Ernőt, a nálam két évvel idősebb kiváló néprajztudóst. Emlékezetes maradt azok közül, amit csináltunk, a néprajzkutatói kiállítás, amely tematikus összeállítás volt a magyar sorskérdéseknek a népi újságok és folyóiratok alapján. Többen összeadva a pénzt fizettünk elő a Válaszra, a Továbbra, a Hídra, a Magyar Útra, a Magyar Életre, vettünk könyveket és mentünk Szathmáry Lajos és Sipka Sándor vezetésével cserkész táborokba olyan helyekre, ahol még közelebb kerültünk az

akkori magyar valósághoz. Így jutottunk el 1937-ben az Ormánságba egy Baranyahidvég nevű községbe. Ez kétszáz lelkes falu volt, majd Dorogházára, a palóc vidékre. Akkor olvastam el a *Cifra nyomorúságot*. Úgy éreztem és érzem ma is, hogy ehhez a gondolkörhöz hű maradtam, legalábbis azt hiszem. Még egy lényeges vonás gimnazista koromból: három osztálytársammal feldolgoztuk a Vársárhely környéki szélmalomok történetét. Ezt mi néprajzi feldolgozásnak tartottuk. Talán ebből is látod, hogy diákkorom óta szenvedélyem volt a valóság megismerése. Köztudomású rólam, hogy tanár akartam lenni. Két tárgy érdekelt igazán: a matematika és a történelem. 1991-ben, amikor veled találkoztam — biztos hihetetlenül hangzik —, újra feltört bennem, hogy két olyan dolgot akartam összekapcsolni magamban, ami lehetetlen. Az, hogy a történelem nem matematika, mindenki számára világos, de örök naivitásomban azt hittem, hogy a történelmi igazság, ha nem is érheti el, de megközelítheti a matematikai igazságot. Azért vettem fel második tanári szakként a latint, mert a latin grammatika szigorúsága megközelítette a számtani precizitást.

Nem kerülhettem volna másként egyetemre, mint ösztöndíjjal. Nem voltam rossz tanuló, ezért kaptam ún. induló városi ösztöndíjat. De felvettek — felvételi vizsga után — a debreceni református kollégium tanárképző intézetébe, ingyenes helyre. Ez azt jelentette, hogy az egyetemi órák mellett ún. „ref. tanárképzős” órákat is kellett hallgatnom, amelyek szemináriumi jellegűek voltak. A szaktárgyaim mellett fel kellett vennem órát a református világnézetnek nevezett filozófiából és teológiából is. A légkör itt is kiváló volt: szabad, őszinte, népi és antifasiszta. Itt bukant rám a Kommunisták Magyarországi Pártja. Egy temetőben létrehozott illegális találkozás után, miután panteistának vallottam magam, letettek arról, hogy a pártba való felvételemmel foglalkozzanak. Ez volt 1943-ban.

Szociális érzékenységed tehát közel vitt a szocialista eszmeiséghez. Mindazonáltal nem tűnt fel neked a hozzád közelítő doktrinársége? Az a magatartás, ahogyan például panteizmusodat fogadták?

Valóban az érzékenység vitt közelebb a szocialista mozgalomhoz, de azért elég hosszú volt az út. 1943-ban ott voltam Szárszón, mint a Pro Christo Diákszövetség meghívottja. Fantasztikus élmény volt: magamban úgy összegeztem hazafelé utamban, hogy egy irányba haladó, de ugyanakkor sok mindenben egymással ellentétes nézetek kifejtésének voltam fültanúja.

Németh László „félelme” s az ott jelenlevő törpe kisebbségben lévő baloldali doktrinársége sem ijesztett meg?

A többség-kisebbség kérdése engem soha nem érdekelt. Ma is úgy érzem, hogy az akkor ott előadottak közül legközelebb az állt hozzám, amit Erdei Ferenc és Nagy István mondtak. Amit Németh László mondott, azt én sem akkor, sem azóta nem fogadom el. Abban a kiváltságos helyzetben voltam, hogy 1946-ban és '47-ben mint óraadó tanárjelölt — akkor a szegedi egyetem hallgatója voltam —

a vásárhelyi gimnáziumban Németh Lászlóval taníthattam egy iskolában. Erről írtam már.

Tehát a Pro Christo képvisellete és az Erdei-Nagy István iránt érzett rokonszenv ezek szerint a háború vége előtt összeegyeztethető volt?

Ismétlem: kiváltságnak tekintem, hogy gyermekkoromtól egészen 1947-ig olyan környezetben lehettem, ahol a gondolatszabadság és a vélemény szabadság természetes volt.

Mikor lettél a kommunista párt tagja és melyiké?

Ott, a debreceni temetőben engem nem a kommunista pártba akartak felvenni, illetve ezt előkészíteni, hanem szocialistává akartak nevelni. A pontos kérdés így hangzott: „Úgy tudjuk, hogy te szocialista akarsz lenni”. Ezután jött 1944; Budapesten részt vettem az ellenállási mozgalomban, de erről nem kívánok többet beszélni. Amit tettem, sokan mások is megtették, embereket mentettem, hamis papírokat szereztem stb. Ez humanista kötelességem volt. 1945. február 4-én mentem vissza szülővárosomba. Már diákként jártam a munkásotthonba, több tanárom is tartott ott előadást. Munkáskezületben laktunk. Ismertem az öreg mesterembereket. A legelső, akivel találkoztam, megkérdezte, hogy belépek-e a pártba? Így léptem be a Szociáldemokrata Pártba. Másnap megtudtam, hogy két párt létezik, a másikba is be akartak léptetni, de én már itt voltam. Azóta is az a véleményem, ha ez megvalósítható egyáltalán: legyen munkásegység. De nem olyan, mint amilyen 1948-ban létrejött. Az, hogy kommunista vagyok-e vagy sem, ezt a kérdést számtalanszor feltettem magamnak. Ma is szocialistának vallom magam, de miután a kommunizmus mint politikai irányzat sztálinizmussá formálódott, akkor inkább maradok a szocialista jelzőnél.

Ezzel a felfogással miként élted meg 1956-ot?

Néhány szót röviden addigi életutamról. Szülővárosomban 1945 nyarán vagy koraőszén a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom helyi szervezetének elnökévé választottak. 1947-ben befejeztem egyetemi tanulmányaimat és a vásárhelyi Gál Jenő hívására — aki 1945-ben érettségizett városi, majd megyei SZIM titkár volt, és 1947-ben a pártközpontban a Palac-ban a SZIM központi nevelési titkára lett — szeptember 15-ével a kulturális alosztály vezetőjévé váltam. Két munkatársam volt összesen. Mint ilyen lettem a Magyar Ifjúság Országos Tanácsa (MIOT) — elnök Nonn György, — kulturális bizottságának a tagja. Együtt dolgoztam itt a kommunista Kis Józseffel, a későbbi filmrendezővel, a MADISZ és az ugyancsak kommunista Bánki Lászlóval, a későbbi TV-dramaturggal, a SZIT kulturális vezetőjével. A velük való beszélgetéseim alapján tudatosult bennem, hogy egy ifjúsági egységsszervezet létrehozása több és jobb lenne, mint egy csupán bizottságokból álló tanácskozási testület. Miután engem ún. „jobboldali szociáldemokraták” juttattak a pártközpontba — sokan másokkal együtt —, eltávolítottak onnan, s

talant Kis József alkalmazott a Magyar Művelődési Szövetségben, ami kulturális téren ifjúsági egységszervezetnek volt tekinthető. 1948 nyarán azután az ott dolgozókból — akik sokáig különböző pártokban tevékenykedtek — kerültek ki az akkor létrehozott ifjúsági egységszervezet, a Magyar Ifjúsági Népi Szövetség (MINSZ) és rétegszervei kulturális alosztályainak vezetői és munkatársai. Én a középiskolai diákságot tömörítő Diákszövetség kulturális alosztályvezetője lettem. Rajtam kívül még egy másik szociáldemokrata dolgozott az apparátusban. Mindkét munkahelyemen műsorfüzeteket szerkesztettem középiskolás diákbizottsági kultúraktivisták számára, két-három hetes tanfolyamokat szerveztem, jártam az országot mint a többi munkatárs. A két munkaspárt egyesülésével egyetértettem. Ennek ellenére 1948 végén, mint volt szociáldemokratát kirúgtak. Hónapokig állás nélkül voltam, majd 1949 márciusában a Népszava szerkesztőségi könyvtárosa lettem. Miután az Archívum vezetőjét, Felischner Lászlónét, aki a főnököm volt, egyik munkatársát, Vándori Györgyit, Justus Pál szerkesztőségi titkárát és Horváth Zoltán főszerkesztőt letartóztatták, a SZOT káderosztálya nagy „lekáderezésbe” kezdett, s ennek eredményeként 1950 nyarán tizenegyed magammal együtt innen is elbocsájtottak. Akkor már nő voltam, volt egy beteg feleségem, aki nem dolgozott, és egy egy éves kislányom. (1948-tól 1968-ig két házasságom alatt albérletben, majd társbérletben laktam.) Azok segítettek — jórészt „fekete munkával” —, akikkel mint műsorszerkesztő, majd mint könyvtáros már ismeretségbe kerültem. A pártból nem zártak ki — sőt mint állás nélküli (!) — mint körzeti DISZ titkár a VI/4. pártkörzet vezetőségi tagja is voltam egy ideig. Sehogysem tudtam elhelyezkedni. Mentem volna könyvtárba, levéltárba vagy kiadóba. Egy volt debreceni évfolyamtársam és barátom a református tanárképzőből a Köznevelés című folyóirat szerkesztője lett akkoriban. Az államosítások során létrejöttek az ún. tárcakiadók, a folyóirat szerkesztősége a VKM (majd csak KM) kiadója a Közoktatási Kiadó kebelén belül működött. E barátom javaslatára alkalmaztak történelem szakos szerkesztőként 1951. január 22-én. A kiadót 1952 nyarán beolvasztották a Tankönyvkiadóba, ahol főállásban 1959. november 19-ig, az egyetemre kerülésemig, másodállásban 1976-ig dolgoztam. Itt ért október 23-a. Október 23-án ott voltam a Petőfi-szobornál, majd a Bem-szobornál is, végigjöttem a Margithídon, a Szent István körúton egészen a Kossuth térig. Hat órákor hazavittem a fiamat a Minisztérium óvodájából, otthon megvacsoráztam, és egyszerűen lefeküdtem. 3/4 10-kor telefonhívás ébresztett. Egy barátom hívott az Újságíró Szövetségből, és elmondta, hogy ledöntötték a Sztálin-szobrot, lőnek a Rádiónál és a Szabad Nép Székházánál is. Odarohantam a barátomhoz. Akkor vonszolták el a Sztálin-szobrot az akkori Sztálin úton. Utána elmentünk a New York-palotáig, s annak egyik erkélyéről néztük végig mindazt, ami ott történt. Utána elindultunk gyalog a Jókai úti lakásom felé. A Király

utca sarkán lévő Horizont Könyvesboltból akkor dobálták ki és gyűjtötták meg az orosz nyelvű könyveket. Többen odamentünk menteni a tüztől a könyveket, közben egy teherautóból ránk lőttek, rám is, akinek soha nem volt fegyvere. Egy másik teherautóról egészen fiatal munkások kiabáltak, hogy általános sztrájk. Igen, az volt a véleményem, hogy ellenforradalom kezdődik.

És november 4-e vagy az addigi két hét változtatott-e valamit a kezdeti véleményeden?

Tudd be naivitásomnak vagy párthűségemnek, de nagyon sokáig az volt a véleményem, hogy az a bizonyos 1956-os júliusi központi vezetőségi ülés nagyon fontos volt. Ha akkor nem Gerőt rakják a nyakunkba, s ha a szovjetek engedték volna, elindulhatott volna egy olyan folyamat, amit demokratikus szocializmusnak nevezünk. 1991-es önviaskodásom egyik oka, és ez ma is bennem él, lehetséges-e szocializmus, és ha igen, akkor az micsoda? Mert az, hogy proletárdiktatúra nem létezhet, azt a felfedett tények bizonyítják. Csak diktatúra lehet, vagy demokrácia.

Mikor kezdtél el viaskodni magaddal, és bocsáss meg a kicsit illetlen kérdésért, de milyen új tények jutottak 1991-ig a tudomásodra?

A Vasárnapi Újság egyik adása. A mosonmagyaróvári sortűzről. De az, hogy idáig eljutottam, hogy ez megdöbbentett, tehát hogy az ott elhangzott visszaemlékezések megdöbbentettek, annak régre nyúló előzményei voltak. 1956. október 30-án a Károly-kertben jártam és a Bakáts téren. Már nem tudom megmondani a sírok számát, de jól emlékszem a fejfák szövegére. Gyerekek voltak ott. Tizenegy-tizenhat évesek. Ott állt az anyjuk és a nagyanjuk. Akkor felmerült a kérdés: mi volt ez az egész? Mert az is lehet, hogy ilyen korú gyerekek lőttek rám is. De nem rám akartak lőni, hanem valami mást akartak. Valami jobbat. A november 2-án nyilvánosságra hozott Kádár-beszéddel egyetértettem. Azt a Kádár Jánost hallottam, akit Déry Tibor egy nyugati újságírónak adott nyilatkozatában Nagy Imrével együtt olyannak tartott, akik az ő elképzeléseit is meg tudják valósítani. Én minden nap bejártam a munkahelyemre, amely a Tankönyvkiadóban volt, a Művelődésügyi Minisztérium épületében. Körülbelül tizenöt méterről láttam a Parlament előtti sortűzet, ahol egy barátom a Néprajzi Múzeum sarkán, a Kossuth tér felől tüdőlővést kapott. De láttam a Körút és az Aradi utca sarkán a dagadtra vert és felakasztott Tóth nevű államvédelmi kiképző tisztet, és tudtam a Köztársaság téri áldozatokról is. Tehát összegzem: ezek voltak a közvetlen információim, amelyek hatottak rám, s formáltak a véleményemet, hogy ami történt, az ellenforradalom volt, s hogy közben mi minden történt, és miért, azt csak évekkel később tudtam meg.

A hatvanas évek eleji amnesztia-sorozat meglepett. Akkor gondoltam először arra, hogy az 1948-51-es koncepciók perekhez hasonlók lehetnek 1956 után is. Az akkoriban a politikai perekben elítélteket 1954 és 1956 között rehabilitálták. Most meg azokat, akiket 1957-ben, 1958-ban hosszú börtönbüntetésre ítélték. Az elítéltek számáról, a zárt tárgyalásokról, az ott meghozott ítéletekről, a megtorlás

máról, a zárt tárgyalásokról, az ott meghozott ítéletekről, a megtorlás mértékéről fogalmam sem volt, nem is lehetett, mert nem kerültek ezek az adatok a sajtó útján a nyilvánosság elé. Tudtam a Tóth Ilo-
na-féle perről, Obersovszky és Gáli ügyéről, továbbá arról, ami szü-
lővárosomban történt. Hódmezővásárhely 1956-ban megyeszékhely
volt. Kommunista újságírók hozták be a városba a tanyán élő Er-
dei Istvánt, egykori 1945 előtti szociáldemokrata párttitkárt és nem-
zetgyűlési képviselőt (1945-47 között). A megyei Nemzeti Bizottság
(ott úgy hívták) elnökévé választották az újjászervezett demokrati-
kus pártok vezetői. Azután több társával együtt másodfokon is hosszú
börtönbüntetésre ítélték. Ott pedig nem voltak még fegyveres har-
cok sem. Elítélték az egyik volt tanáromat, Gyáni Imrét is, aki a deb-
receni Márciusi Front egyik alapítója volt, 1945 után a Nemzeti Pa-
rasztpárt tagja, egy ideig szegedi főispán, majd újra tanár, gimná-
ziumi igazgató és Népfront-elnök. De nemcsak kettejükről nem hit-
tem el, hogy ellenforradalmárok voltak, hanem azokról a lefogottak-
ról, állásukból elbocsátottakról sem, akiket diákkorom óta ismertem. Így
a múzeumigazgató Galyasi Miklósról, József Attila barátjáról sem. Er-
dei Istvántól tanultam meg 1945-ben a régi szociáldemokrácia jelsza-
vát. „Ma a demokráciáért, holnap a szocializmusért”.

*S ezek a kételyek — a
Bakáts téri élmény, a le-
tartóztatott barátok és
ismerősök sorsa — csak
a mosonmagyaróvári
sortűzről hallott műsor
hatására támadtak ben-
ned?*

Nem hiszem, hogy egy tucat embernél több tudta volna, hogy 1956.
november 2-án Kádár János miért és hová ment el, hogy miként
tűnt el. (Szerintem ő is csak később tudta meg.) Tehát én sem tud-
tam, sőt egyáltalán nem lepődtem volna meg, ha arról szereztem
volna tudomást, hogy Kádár János is a jugoszláv nagykövetségen
van. Kádár János színváltozását éljük meg november 1-je és 11-e
között. Van egy MSZMP Ideiglenes Központi Bizottság november
2-től, két vagy három ember kivételével minden tagja eltűnt, vagy
így, vagy úgy, és jön a decemberi határozat az ellenforradalom okairól.
Visszatekintve akkori gondolataimra azt hittem, hogy Kádár Jánosnak
nem volt más útja, mert a két Kádár-beszéd — s vegyük hozzá a
november 4-i hajnali rádióbeszédet is harmadikként — tehát e há-
rom között mérföldnyi távolságok vannak. Vagy menjünk tovább:
a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány rendelete a Munkástaná-
csok létrehozásáról: utána lecsukják a munkástanácsok elnökeiket, at-
tól függetlenül, hogy 1956 október végétől vagy a rendelet megje-
lenése után lettek-e azok. Egészen 1989-ig azt hittem, hogy csak
azok ellen folyt bírói eljárás, akik közbüntényesként kerültek a vád-
lottak padjára vagy hátulról szították a paraszat. 1958-ban a Tan-
könyvkiadó párttitkára voltam. Azt hiszem, ez volt az egyetlen párt-
szervezet, amelynek akkori tizennyolc tagja közül (1956-ban hetven
tagja volt) Nagy Imre kivégzésének a hírére egy nyomdász párttag
kilépett. Ezzel a mondattal adta át nekem a tagkönyvét: „Nem volt
elég még a vérből!” Ez volt az 1956-os „sajnálatos események” után
az első olyan dolog, ami számomra az első — Nagy Imre és har-
costársai kivégzésére gondolok — válságot okozta. Abba a megfo-

galmazásba menekültem, hogy ellenforradalom volt ugyan, de nem volt mindenki ellenforradalmár. Úgy fogalmaztam a magam számára, hogy sokan voltak, akik megtévedtek, sokan a megtévesztettek, és még egy, ami nagyon fontos, annak a bizonyos '56-os decemberi párt-határozatnak az első pontja — a fő okok felsorolásában — a személyi kultusznak hívott, Rákosi nevével fémjelzett sztálinista diktatúra. Ismétlem — és miért hazudnék —, a megtorlások mértékéről és módszeréről néhány per kivételével én éppen úgy nem tudtam, mint ahogy a média által tájékoztatott óriási többsége sem.

Mit gondolsz, ha az MSZMP nem hullik széjjel, ezek a Te véleményed szempontjából is döntőnek bizonyult információk napvilágra kerülhettek volna?

Én azt szerettem volna, hogy az MSZMP megmaradjon, de ugyanakkor többpártrendszer jöjjön létre. Azt szerettem volna, ha a demokráciákban szokásos módon lebonyolított országos választáson a párt képviselőjelöltjei és a legutolsó programja megmérettetett volna. Annak kifejezetten örültem, hogy az MSZMP mégis választott képviselőket delegálhatott a parlamentbe. A Kádár János mellett felnőtt akkori és későbbi pártvezetés nem vállalhatta volna el a kormányzást. Hogy az ellenzékben eltöltött évek a mai ún. nagyobbik kormányzópárt irányítói számára mennyire szolgáltak vagy szolgálnak tanulságul, azt 1998-ban a magyar választó polgárok fogják eldönteni. Hogy félreértés ne essék: én azt szeretném, hogy az bizonyosodjék be, hogy lehetséges egy olyan megoldás, amikor a Magyar Szocialista Párt programja megvalósítottnak látszik, vagy legalábbis megközelíti a megvalósulást. Kérdésed második felére visszatérve: a tényeket sokáig el lehet titkolni, de meggyőződésem, hogy az MSZP vezetése nem gátolta volna meg kormányon maradása esetén sem a tények feltárását.

Álláspontod számomra világos. Mégis megkérdezem: a szocialista Almási János számára 1956 végül is mi ma?

Sokáig az volt a véleményem, hogy miután 1945-ben a földreformmal kezdődően s az első államosításokkal folytatólag lejártszódot egy forradalom, és utána megindult egy folyamat — amely szakaszainak elemzésére nincs szükség, hiszen ebben biztosan egyetértünk —, úgy gondoltam, hogy még egy forradalom nem létezhet. Most ünnepélyesen bocsánatot kérek, mert szégyenlem magam, hogy a beszélgetés egész ideje alatt én, aki egyetemes történelemmel foglalkozom, elfelejtkeztem egy lényeges történeti tényről, sőt tényso-rozatról, de ami most jelezve, megkönnyíti válaszomat. Kevésnek tartom azt a meghatározást, hogy 1956-ban népfelkelés tört ki. 1956-ban forradalom volt, amely követte az 1945-ös forradalmat, éppúgy, mint ahogy az 1789-93-as nagy francia forradalmat követte az 1830-as, az 1832-es és az 1848-as francia forradalom. Gondolom, nem kívánod tőlem, hogy belebonyolódjam a természetes történeti különbségekbe.

Az 1945-ös földreform, a nagytőke uralmának megdöntése forradalmi tett volt, de utána jöttek a diktatúra véres évei, elszegényedés, és csak egy kis szikra kellett: a poznani felkelés példája,

PUSKELY MÁRIA: KERESZTÉNY SZERZETESSÉG (Történelmi Kalauz I-II.)

A manapság szokásos könyvterjedelmek mellett monumentálisnak tekinthető alkotást vehet kezébe az olvasó a szerzetes szerzőtől, akinek legalább három könyve lényegesen rövidebb terjedelemben az elmúlt évek során előkészítette a most közrebocsátott szerzetesség-történeti lexikont és egyúttal enciklopédiát. Magyar nyelven ilyen átfogó mű e tárgyban még nem jelent meg. Utoljára a múlt században Karscsú Arzén vállalkozott a szerzetesség ilyen széleskörű bemutatására, tegyük hozzá, már akkor is avítottak számító forrásművek kompilációjával. Most azonban a hatalmas mennyiségű ismeretanyag alapján az olvasó bátran következtethet arra, hogy több évtizednyi szorgos kutatómunka előzte meg e nagy mű megjelenését. A szerző figyelme egyaránt kiterjed a szerzetesség egyetemes és hazai történetére. A 830 szócikk, melyet 800 szemléltető kép vagy ábra illusztrál, kiterjed valamennyi szerzetesrendre, ezen túlmenően a legnevezetesebb rendalapítókra, férfiszerzetesekre és apácákra egyaránt. A szerzetesi élet alapintézményeit szintén bőségesen magyarázza, és tisztázza a legfontosabb fogalmakat is. A szerző kiváló érzékkel egyesítette a lexikon és az enciklopédia műfajbéli sajátosságait. Vagyis a gyors, pontos tájékozódást oly módon teszi lehetővé, hogy nem bártortalanít el a majdnem megfejthetetlen rövidítések sokaságával, amint az történni szokott a lexikonoknál. Emellett az enciklopédikus stílus sajátos vonzóerejét is át tudja ültetni a szövegbe oly módon, hogy az olvasó a szükséges információszerzés után is folytatja a „történelmi kalauz” olvasását, mert annyira belemerül az érdekes, tanulságos olvasmányba, hogy alig bírja letenni a vaskos könyvet.

Puskely Mária külön érdeme, hogy a meglehetősen esetleges feldolgozottságú magyar szerzeteségtörténeti irodalmat szinte teljes mértékben fölhasználta és a szócikkek végén rövid bibliográfiában megadja. A szerzetesség történelmi ismereteit e mű évtizedeken keresztül fogja közvetíteni, amelyért a szerzőt köszönet illeti. Bárcsak e komoly lelkiégtörténeti fejezetekben is gazdag mű minél több szerzetesi hivatás fölkelésében hasznos eszköz lenne! (*Benecs Kiadó, 1996.*)

TÖRÖK JÓZSEF

A HERMENEUTIKA ÚJ ÚTJAI

Nincs irigylésre méltó helyzetben a pap, a lelképásztor, mikor a szószékre lépve a mai kor információ- és minden helyzetre frappáns megoldást kínáló elmélettömegével elárasztott „modern” emberhez kíván szólni, s még nehezebb a dolga, ha Szent Pál-i értelemben vett etikai szentírásmagyarázatra vállalkozik. Ha célja az, hogy a bibliai szövegek értelmezésével fogódzót, útmutatást adjon a gyülekezet tagjainak saját morális értékrendjük, egyéni etikájuk kialakításához, de ugyanakkor el akarja kerülni, hogy prédikációja — mint az bizony oly gyakran megesik — világias divatos retorikába, az adott szentírási helyhez már csak jóindulattal köthető fellengzős, közhelyektől hemzsegő moralizálásba fulladjon.

Az Írást, és általában az írott szót értelmezni, magyarázni a hermeneutika módszereit megalapozó athéni filozófusoktól kezdve Aquinói Szent Tamáson és Melanchtonon keresztül Gadamerig és Northrop Frye-ig minden kor fontos feladatának tekintette, s hogy az adott szövegnek mi is az „igazi” jelentése, illetve hogy a jelentés megfajlásához mi a leglényegesebb szempont, mindig is heves viták tárgyát képezte. Vajon a mű létrejöttékor fennálló körülmények, a szerző társadalmi helyzete, biológiai, pszichikai állapota a meghatározó, s az, milyen személyes vagy társadalmi, netán nemzeti célok indították a mű megírására? Vagy a szövegben megjelenő, keletkezésének korára jellemző eszmetörténeti, stílus- és ízlésbeli vonások? Vagy pedig minden műnek minden kor és minden egyes olvasó számára más és más a jelentése, s az olvasás, a befogadás pillanatához kötött, attól elszakítva nem meghatározható, és az adott olvasónak kell először, tekintet nélkül az eredetre, meghatározni a szöveg értelmét — a tudományon, a realitáson túli jelentés a fontos, hogy mit jelent a mű a befogadó számára a lét megismerése szempontjából. A hermeneutika feladata az írás, illetve az olvasás pillanatában meglévő jelentés igazolása a teljes szöveg, a szövegösszefüggés tükrében.

A *Hermeneutikai Füzetek*, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán működő Hermeneutikai Kutatóközpont gondozásában megjelenő kiadvány-so-

rozat első kötete napjaink új, a korábbi dogmatikus, illetve diakron módszereket felváltó, „olvasócentrikus”, holisztikus hermeneutikai megközelítésmódot valló szerzők tanulmányaiból kínál reprezentatív válogatást, a második pedig Gerhard Ebelingnek a témában alapmunkának számító tanulmánya mellé állítva a későbbi újrafogalmazási kísérleteket mutat rá a bibliaértelmezés változásai és az egyháztörténet alakulása közötti szoros összefüggésre.

A harmadik füzeten Fabinyi Tibor hat tanulmányból álló hermeneutikai sorozata — a szentírásertelmezés áttekinthető, a témában járatosan olvasó számára is érthető, rendszerező összegzése szerepel együtt a munkájára a Lelkipásztor című folyóiratban megjelent reagálásokkal együtt. A szerző amellett, hogy újszerű és jól alkalmazható rendszerbe állítja a hermeneutikai szemléletmód történelmi változásait, egyenként, a külföldi irodalom széleskörű ismertetésével (külön érenye a munkának a kimerítő, az olvasót a témával foglalkozó írások közt eligazító alapos bibliográfia), s minden esetben a megértést segítő elemző példával illusztrálva mutatja be az irodalomtudományi kutatások eredményeit felhasználó új szövegkritikai irányzatokat. Fontos Fabinyi tanulmánysorozata, nem csupán azért, mert az irodalmi, a szöveg egészére s annak az olvasóra gyakorolt hatására összpontosító módszerek megismertetésével visszaadhatja a történetkritika útvesztőiben el-eltévedő, s így a bibliamagyarázattól egyre inkább visszariadó pásztorkodó papság kedvét a szakirodalom olvasásához, annak prédikációikban való felhasználásához, de azért is, mert segít újból megtanulnunk olvasni, élvezettel olvasni — „szóra bírni” a *Szerírást*.

A Fabinyi Tibor szerkesztette sorozat — melynek legutolsó füzetében az irodalomtudós Frye személyesebb hangvételű esszéi, prédikációi és vele készült interjúk kaptak helyet — hiányt pótol, hiszen a hermeneutikai szakirodalom magyarul még mindig csak töredékeiben hozzáférhető, s bizonyára további köteteit is az első négyhez hasonlóan haszonnal forgathatja majd nem csupán a szentírásmagyarázattal „hivatásszerűen”, de a téma iránt érdeklődő, s a különféle álláspontok megismerése iránt nyitott gondolkodásra és továbbgondolásra kész laikus olvasó is.

TÖMÖRY ANNA

TÜSKÉS TIBOR: JELBESZÉD

Két karakterisztikusan elkülöníthető részből áll Tüskés Tibor új kötete, de a kettő voltképp közös töről sarjad. *Kutatóárok* címmel azokat az írásait sorolta ciklusba, amelyek irodalomtudományi érdeklődésének, kutatásának irányát jelzik (a *Kutatóárok* cím két okból sem szerencsés: egyrészt e tanulmányok egyáltalán nem idézik az árok zártságát és a régészeti ásatások tapogatózó bizonytalankodását, másrészt emlékezetem szerint Pasuth Lászlónak jelent meg ezzel a címmel könyve), a *Kézfogások* (a cím Illyés Gyula verseskönyvének emlékét idézi) ciklusban pedig kedvelt és nagy népszerűségnek örvendő, esszébe oltott, személyes hangú emlékezeit közli. A kettőt mégsem szabad elkülönítve tárgyalnunk, hiszen Tüskés Tibor mindig a felfedező türelmetlen szenvedélyével kalandozik az irodalom és a művészet világában, s amikor igazán „szakszerű”, akkor is átförösíti írásait a személyiség izgalma, míg ha emlékeit idézi, azok mögött ismeretek sokasága sejlik föl, amelyek szűken vett szakmai szempontból is fontossá, megalapozottá teszik írásait.

Rendkívül alapos tanulmány áll a kötet élén: Fülep Lajos *Magyar művészetéről*, amelyet 1918-ban kezdett közölni a *Nyugat*, ebben az évben három fejezetét, majd 1922-ben a magyar festéssel foglalkozó záró elemzését. Néhány egyéb írásával kiegészítve csak szerzője halála után jelent meg könyvalakban. Ez a „kis tanulmány” kivételesen jelentős: az első kísérlet a művészi jelenségek bölcséleti megközelítésére és elemzésére: Fülep megpróbálta a művészettörténetet a világszemlélet tágasabb tartományának szerves részévé tenni. „A művészet a szabad, mindent összefoglaló szellem szerkesztő tevékenysége” — idézi Fülep Lajos meglátását Tüskés Tibor, és joggal teszi hozzá: ezzel „már az absztrakt művészet megértésének a kulcsát is kezükbe adja”. Hasonlóképpen izgalmas és fontos a Minervával, a magyar szellemtörténet meghatározó műhelyével foglalkozó írás (*A Minerva mai szemmel*), amely nemcsak nagy hatást tett a magyar szellemi életre, hanem annak is jó példája, hogy az elkötelezett művész sosem köthet tudománypolitikai kompromisszumokat.

Tüskés Tibor írásainak egyik vonzó sajátossága, hogy tőlük mindig időszerűsíteni tudja: itt és most is fontossá teszi számunkra

Illyés Gyulát, Németh Lászlót, Weöres Sándort, s a részletkérdésekben is érezteti az életmű egészének nem halkuló üzenetét. S e szándéka még elevenebbé teszi személyes jellegű írásait, amelyekből egy szubjektív irodalomtörténet körvonalai sejlének föl. (*Kráter Műhely Egyesület*)

RÓNAY LÁSZLÓ

BENEY ZSUZSA—JELENITS ISTVÁN: BEVEZETÉS AZ IRODALOMBA

Manapság, amikor az új és divatos irodalomtudományi iskolák hazai képviselői elnyomattatásukat hangoztatva harcot indítottak a hagyományos megközelítési módok ellen, s nagyvonalú kézmozdulattal lesöpörnék a nagy hagyományú, legjelentősebb 20. századi íróink által magas színvonalon művelt esszét, megkérdőjeleződött az irodalom és az olvasó viszonya is, holott ez az irodalom léteének, hatásmechanizmusának egyik kulcskérdése. Nem lehet ugyanis, bármely elméletre hagyatkozunk is, közömbösen elhaladni olyan tények mellett, hogy adott egy mű, amely valamiért szép, írója valamit akart vele mondani, erkölcsi üzenetet bízott rá, s ráadásul ezt valami okból, valamilyen személyes vagy történelmi indíttatásból cselekedte.

Az áldatlan harc óriási károkat okozhat az iskolai irodalomoktatásban is, ha a diákokkal elhitetik, hogy elméleti sémákkal értelmezni és főként szeretni lehet a műalkotásokat. Nagy szerencse, hogy a Beney Zsuzsa és Jelenits István által jegyzett „bevezető” merőben más szempontokat követve csinál kedvet a művek olvasására. Ez persze természetes, hiszen egyik szerzője kitűnő költő, s nem egy könyvével bizonyította már, mennyire mélyen érti és érzi a verset, Jelenits István pedig az irodalom egyik legkiválóbb ismerője és tanára. Kettejük közös vállalkozásából remek műelemző kötet született, amelyből irodalmunk különböző korszakai tárulnak föl, s kiváló költőink műhelyébe pillanthatunk be.

Beney Zsuzsa részletes elemzésnek veti alá a verseket, felvillantva a költők életművének legjellemzőbb törekvéseit, Jelenits István igazi tanár módjára az adott műalkotásra összpontosít, azt állítja egy-két találó jellemzéssel egyetemes távlatba. Mindkét módszer eredményes, bizonyítja, hogy az irodalomról és a művekről nem lehet kizárólagosan gondolkodni, azokat egyetlen elmélet sem sajátíthatja ki.

Fontos könyv, mert azt bizonyítja, hogy a

művekhez személyes közünk van, lehet, ha figyelmesen, nyitottan olvasunk, ha tiszteletben tartjuk a szöveget és költője szándékát. *Valahogy úgy, mint Beney Zsuzsa és Jelenits István. (Nemzeti Tankönyvkiadó)

STAHL ERVIN

BODNÁR ISTVÁN: A GESZTENYEFA ÁRNYÉKÁBAN

Édes gyerekkori emlékeket, némi nosztalgiával és humorral átszőtt történeteket mesél el ez a kötet. A szerző saját ifjúságát idézi fel, az ötvenes években felnövekvő nemzedék világát, amelyben a mérhetetlen szegénység és az örökös fenyegetettség légkörét a gyerekkor derűje és csibészége oldja.

A szerző édesapja görög katolikus hittanár-pap volt, hivatása miatt örökös bizonytalanság és négy gyermekének sorsa miatti aggodalom jellemezte életét. Szorongásából ők azonban csak olykor-olykor éreztek meg valamit, hiszen a környező világ felfedezése, az iskolai élmények, az újonnan szerzett barátok szüntelen izgalomban tartották őket. Tudták, hogy anyjuk órákat állt sorba húsért, megélték, hogy egyházi iskolájukat államosították és a hozzátartozó zárdát drótkerítéssel zárták el, de a töretlen játszó kedv és a felhőtlen vidámság mindezen könnyen átesegítette őket. A padlás, a kert, az átjáróház vagy az utca megannyi titok számukra, a gyümölcszedések és a tisztai fűrdőzések pedig olyan felejthetetlen élmények, amelyek az időközben felnőtt embert évtizedekkel később is megmagyarázhatatlan könnyedséggel és boldogsággal töltik el.

A novellafüzér igazi erénye, ahogy a gyerekek és a felnőtt nézőpontját válogatja. Hol a hajdani elevenséget és szüntelen izgatottságot jeleníti meg, hol pedig az érett ember iróniáját és ifjúkora iránti nosztalgikus vágyakozását idézi fel. E kettősség sajátos megvilágításba helyezi az ötvenes évek légritka világát, ami arra figyelmezteti az olvasót, hogy a legnehezebb korszakok is átvészeltetők, ha megőrizzük magunknak a gyermeki derút és tisztaságot. (A szerző magánkiadása)

MONA KRISZTINA

HALAK A HÁLÓBAN

A cím nem Pilinszky János ismert versére, hanem az annak adaptációja nyomán készült színpadi műre utal, mellyel több színházban

ben. Nem tudom, ismeri-e a rendező Pilinszky színdarabjait illetve a színházra vonatkozó „vallomásait”, bizonyára igen, mert a színpadra állítás módja meglehetősen koherens azokkal. Igaz, mindezt már a darab műfaja is elősegíti: a 24 soros vers érzékszervi átírata, vagy inkább átírása érzékszervekre (amennyiben olvasás közben az érzékszervek szerepét viszonylag passzívnak fogadjuk el). Tehát multimédia-trükkök + mozgásszínház.

Pilinszky verseinek ihletője sokszor csupán egy-egy állókép, mely szinte megjelenik az olvasó szemei előtt, ennek ismerete támogatja azt az érzést, hogy a rendezés során a verssorok nyomán állóképek elevenednek meg. Ezek a képek már nem Pilinszky képei, hanem nagyon is markánsan a rendezőé, legfeljebb utalnak az eredetire. A képek azonban önmagukban mozognak, mint a kinyitható mesekönyvek sárkányfejei. A díszlet vetített háttér vagy előtér, puritán, de szellemesen funkcionális (Csurka Eszter az Iparművészeti Főiskolán végzett). A verssel való megfeleltetés nem csupán mint egészszel, hanem szinte soronként történik, ennek ellenére a néző sokszor jólesően meg tud feledkezni a szinkronfordításról. Véleményem szerint ezek Csurka Eszter színházának legsikerültebb részei. Külön érdemes említést tenni a mű szerves részét képező képzőművészeti alkotásokról, melyek a koreográfiával együtt képesek esztétikai egészet alkotni.

A vers azonban több lényeges pontban átértelmeződik. Pilinszky saját művészetéről mint vertikális művészetéről beszél, és szembeállítja a horizontálissal, amennyiben a vertikális művészet tudatában van a szenttel való kapcsolatának. A színdarabban azonban mindez a nézőre van bízva. A halak a hálóban című vers nem feledkezik meg az utalásról a halászra: „S éjjélkor talán / étek leszünk egy hatalmas / halász asztalán.” A *Halak a hálóban* című színpadi mű, éppen úgy, ahogyan a „világ”, ebben a kérdésben mégiscsak nem is „talán”-gat.

„Kiűzettünk a paradicsomból, és erről tudunk” — mondja a kereszténységgel együtt Pilinszky. „Egy biztos, nem vagyunk a paradicsomban: és az előzményekről semmit sem tudunk” — így a korszellem és a színdarab.

És ami mégis megmarad abból, amit Pilinszky vertikálisnak nevezett? Jelen esetben nem más, mint az értelmezés szenvedélye. Mert a szenvedély képes elrugaszkodni a földtől... például, ahogyan Csurka Eszter színháza tette. (Merlin, Szkéné, MU színházak)

RÉVÜTI KÁROLY

GÉCZI JÁNOS: ANGYALHÉJ (FIRENZE-ORVIETO RÓMA) 1992

Géczi János a megszólalások sokféleségét felmutató életműve újabb érdekes darabbal gazdagodott. A szöveg és kép, a különböző irodalmi műfajok új lehetőségeit kutató művész *Angyalhéj* című művében ismét határlétező fogalmazott meg. A kötet tulajdonképpen rendhagyó útinapló, egy olaszországi utazás emlékei, reflexiói — dióhéjban. A naplóforma azonban fellazul, a dátumok csak emlékeztetnek az eredeti műfajra. A szöveget igazából a mozaikszerűen összerakódó rövid reflexiók alkotják, melyeket a címek előtti rajzok vezetnek be. Ezek az emblémák minden esetben jól illeszkednek a szöveghez, annak lényegi alkotóelemeihez kapcsolódnak. Az *Angyalhéj* képeskönyv is, egy utazó mozaikszerű képei sorozata. Ezekre a pillanatszerű felvételekre azonban a marginalitás a jellemző. Minden utazó célját, egy város, egy táj megismerését, az igazi, lényegi pillanatot megragadását így látja az író: „*A mondatok paravánja mögött surrogás: seprűk és madárszárnyak csapnak zajt a délutánban, amikor lehunyt szemmel fekszel a bérelt szoba ágyán, bezárt zsalugáteres szobában, izzadtan, ólomtagokkal, és hallgatod, hogyan él a város. Ez a szünhetetlen hang, tompán, egyáltalán nem kellemetlenül. Ez.*” A szövegek meglehetősen elvarázsolt világba vezetnek, aminek szereplői (a borító szándékos félrevezetésével eltekintve) nem a műkincsek. A város velük egyenrangú, velük együtt élő lakói a félig valóságos, félig képzeletbeli állatok: kutyák, macskák, az asszony mellű sólyom, az unicornis, galamb, havasi varjú, a könyvtárlakó ló, etc. Antropomorfizáltak, kötődésük az emberi világhoz a szokásos relációk megfordításán alapul. Az ember alkotta világ helyébe nyomuló természet nem az egyedüli posztmodern jellegzetessége Géczi művének. A kötet központi kérdése képmás, kép és valóság viszonya. Helyettesítheti-e a kép a valóságot? Mi történik, ha a képmás helyébe a valóság kerül? Hogyan határolják be a megismerést elvárásaink? A *Szíveri tülköcske* című szöveg talán túl didaktikusnak közelíti meg a kérdést, de finomabb, játékosabb, ironikusabb megoldásokat is találhatunk a kötetben (*Méhek, A művész, Másodpéldány*). Géczi János új kötete játékos, szellemes, elgondolkodtató. (Nap Kiadó, 1996, Dunaszerdahely)

LIPTAI CSILLA

SZATHMÁRI ISTVÁN: A VILLAMOS ÉS MÁS TÖRTÉNETEK

A névazonosság már sok vitára adott alkalmat. A *villamos és más történetek* című kitűnő rövidprózai kötet szerzője természetesen nem a nyelvészprofesszor, hanem a negyvenedik életévén éppen túljutott, Magyarországra Szabadkáról áttelepült író. (Egyébként érdekes, hogy ha nem is az esztendőt, de a februári napot tekintve a nyelvész s a literátor köszönhetnék egymást.)

„Belelátom a sötétbe az arcot” — írja egyhelyütt Szathmári. Ez a legnagyobb ereje: arcokat lát, és látja a sötétet. Ennek ellenére a Széphalom Kiadó *Tótágas* sorozatának novellagyűjteménye éppenséggel nem mogorva, nem kedvetlen mű. Úgy vélem, Tolnai Ottó prózájához áll legközelebb az a ciklikus szerkesztés, az a — néhány oldalas tömörséggel fogalmazó — hangulati epika, amely *A villamos... és az ...és más történetek* című fejezeteket uralja. Valójában a kettő között nincs nagy különbség — de a villamos: a villamos toposszá, városjellemző motívummá lép elő a lapokon. A Lizi-novellák, a ház-novellák és még egy-két novellacsalád világosan ad hírt arról, hogy Szathmári István a rejtelmeket szereti, a kis titkokat keresi, és a kommentálás, az elemzés van a vérében. A párbeszédet szinte teljességgel nélkülözi. Enyhén groteszk, finoman fájdalmas meglepetés-novellákat ír. Villamosai közül a legmegrendítőbb az *utolsó villamos*, amely így kezdődik: „A halott villamost nem szívesen láttam. De muszáj volt, ha arra kellett mennem. A kaszárnya előtt.” Két-három riasztó szó alig pár sorban.

Ezen a tömény, zárt epikán belül Szathmári aforisztikussága is föltűnő. „Az emberek könnyen felejtenek” — az ilyen jellegű mondatok mindvégig kormányozzák a szöveget. Ez a szöveg persze tartalmaz Kosztolányi-reminiscenciákat, de miért ne tartalmazna egy szabadkai író tollán?

A *villamos és más történetek* egyszeri munka. Ez a villamos többé nem gördül sínére; ez a próza egyszeri életet él. De azt éli. (Széphalom Könyvműhely)

TARJÁN TAMÁS

TAR SÁNDOR: MINDEN MESSZE VAN

Tar Sándortól eddig csak novellásköteteket olvashattunk. Ez a kisregény első nagyobb lélegzetű műve, melyet kíváncsian vártunk: no-

vellái után, melyeket túlzott egyszerűséggel sorolunk a munkáséletet ábrázoló, szociografikus indíttatású, vizuálisan szuggesztív prózai irányzat körébe — ezzel inkább tényfeltáró, mint irodalmi értéküket hangsúlyozva —, vajon a hosszabb prózai forma lehetőségei új irodalmi megszólalást teremtenek-e, vagy regénye a kritikai tényfeltáró hagyományt fogja követni?

Négy elütő egyéniségű, élesre rajzolt arcélű, kétkezi munkás fiú Németerszágba megy munkát vállalni; egy szeméttelen dolgoznak, ahol rejtélyes dolgok történnek, miközben midegyik a maga boldogságát keresi, mígnem egy „véletlen” szerencsétlenség felnyitja szemüket és hazatérnek. A kisregény, történetét tekintve, elenyésző változásokkal lehetne akár egy krimi, vagy egy bestseller füzetsorozat darabja is. Az, hogy más lett belőle, elfojtott álmokkal és elhallgatott fájdalommal teli cinikus, mégis megrázó rajz a kiszolgáltatott ember hányódásairól, otthontalanságáról, igényeinek és jobbra törekvő vágyainak elvesztéséről, de a lelke mélyén megbújó emberség megőrzéséről, Tar Sándor már ismert sajátos írói hangjának köszönhető. A szociografikus elemek: a szeméttel, a pénz-hajszolás, a féktelen ivás, a svábbogaras ágyak önmagukban csak egy történet topozsai. Ezek pusztá kiválasztása csupán a tematika alappilléreit adja meg, melynek előterében azonban a narrátor beszédmódja, történetfűzése, szókészlete áll, amely mintegy tükröként veri vissza az ábrázolt világ képeit. A megszólalás formája a tematikus elemeknél sokkal jobban jellemzi az ábrázolt világot. Így a szereplők sorsa azért nem válik felcserélhetővé, tetszőlegesen bármelyik társadalmi réteg hívószavaival többé-kevésbé behelyettesíthetővé, mert a narrátor beszédmódja az ábrázolt világnak saját tükrét tartja maga elé, ezáltal a narráció válik a kiszolgáltatott lét legfőbb jellemzőjévé: a részletek riadt halmozása, a kopárságot festő képek sorjázása, a feliratok szövegbe emelése, a tagolatlan gondolathalmazok, a hosszú mellérendelő mondatok, az alig tagolt szövegtest, az élőbeszéd lendülete, a lélekelemzéssel nem foglalkozó, csakis külső nézőpontból ábrázoló narrátor egyszerűsége, naivsága mind az elbeszélte regényvilág monotonitását, egyszerűségét, szomorúságát és jövő nélküliségét tükrözik.

A szereplők és a narrátor distanciája tehát a minimálisra csökkent, miközben az olvasó és a narrátor közötti távolság merészen meg-

nőtt, így a szociológiai aspektus a regényen kívüli világba iktatózott. Nem az olvasó és az elbeszélő szociológiai distanciája, hanem a merész narratív forma alakítja a kisregény arculatát, melynek tartózkodó önmagára záródása példázatszerű, kikezdehetetlen képet fest a kiszolgáltatott emberi sorsról. (*Határ könyvek*, 1995.)

CSERESNYÉS DÓRA

BAKA ISTVÁN: NOVEMBER ANGYALÁHOZ

A költő-középnemzedék 1948-ban született jelentős poétája a konzervatív alkotótípusba tartozik. A szonett, a négysoros strófaból építkező gondolati vers, néhány más hagyományos forma áll igazán a kezére. De micso-da változatossággal tud „konzervatív” lenni! Hat kis ciklusából öt már a címében is igen erős individuális jelképességet hordoz, a személyiség-metaforák megfrissítésével. Szekszárd fia a *Háry János búcsú pohara* ciklus játékosabb mélabújjával, rímjátékaival kezd, és *Philoktész* álruhájának felöltésével, Philoktész sebével végzi. Kiemelkedően szép *Gecsemáné* című „zsoltáros” sorozata.

Visszaulva a Baka István — Szytepan Pehotnij magyar-orosz álnévjátékra, a Pehotnij(ál)versekre, a *November angyalához* lapjain a hamleti vívódású *Yorick visszatér* ciklus *Búcsú barátaitól* című verse így indul: „Yorick Pehotnij fogadott fivére / Most elballagtok egymást támogatva / Egyik Helsingör esti kék kódébe / Másik a pétervári alkonyatba / Mindegy a varjú egy nyelven beszél / Mindenhol épp csak Dániában racsol / Orosz-honban lány l-ekkel él / Kál kál ha udvarolgat és nem parancsol...” A fájdalmasan finom verszene itt is az alapmotívumot csendíti: a búcsút. Az emberélet útjának felén támadó betegség készleti — részint — arra a költőt, hogy testileg védtelen önmagát a kultúra- és líratörténeti maszkok mögé, a szeretet és a szerelem menedékeibe rejtve teremtsen meg tiszta, formailag harmonikus, tartalmában, érzeteiben mégis és szükségképp tépett létfilozófiáját, e közérthető és közös, szkeptikus számvetést.

A *November angyalához* kötet költeményeit olyan bölcsesség, akarat- és lelkiező járja át, s a mindössze egyetlen esztendő áldásos termését tartalmazó könyv hemzseg a továbbgondolható, továbbmuzsikálható motívumoktól, hogy máris várjuk az új elégiákat,

rapszodiákat Baka Istvántól, s reméljük a maszkok mögött a kisimultabb arcot. (*Jelenkor Kiadó*)

TARJÁN TAMÁS

GECSÉ GUSZTÁV: A SZERZETESSÉG TÖRTÉNETE

A hatvanas, hetvenes évek népszerű, marxista-leninista szellemben fogant vallásos témájú, ún. felvilágosító műveinek szerzője a szerzetesség történeti áttekintését adja abban az új szemléletben, amely a kilencvenes évek elején-közepén megkívántatik bármely kultúr- vagy vallástörténészről. Hol van már a *Csodák, ereklyék, babonák* harcias, támadó és gúnyolódó hangvétele, vagy a *Szentírás*, főként újszövetségi könyveivel kapcsolatban írt művek magabiztosságot sugárzó hangvétele? E recenzió szerzőjének is kötelező erővel írták elő gimnáziumi éveit a szerző műveinek olvasását, ellentételendő a templomi hittanórákon hallottakat. E személyesnek tűnő kitétel azt bizonyítja, hogy Gecse Gusztávnak egész életműve ismert, nem pusztán ez az egy könyve. A szerzetességről szóló történeti áttekintést a *Hitel* című folyóirat eredetileg folytatásokban közölte, és ezeket egybe gyűjtve bocsátotta közre a kiadó. A tekintélyes ismeretanyagot tartalmazó és természetesen kronológiai sorrendet követő könyvhöz mindössze egyetlen, ám nem lényegtelen megjegyzést kell fűzni: a nem keresztény szerzetesekről írt néhány, mindössze nyolc oldal a mű legelején sikerrel teljesíti a szerző ki nem mondott szándékát, ha az olvasó járatlan e témában. E rövid összefoglalásban a keresztény szerzetesség intézménye csupán mint egy jelenik meg az ember önmegváltó törekvéseinek sokaságából. Eszerint a keresztény szerzetesség talán a legszínesebb, legérdekesebb, leghasznosabb, mégis egy a többi közül, s nem különbözik minőségileg a buddhista vagy az iszlámhitű szerzetességtől. Márpedig ezen a hamis alaptételen még a nyugat-európai vallástörténészek is évtizedek óta keresztüllépnek. Ez az egyetlen alapvető nehézség sikeresen relativizálja az antik mondást az idők változandóságáról. Vagy talán mégis „mutamur”? Nem Herczeg Ferenc könyvének címe utalok... (*Seneca Kiadó*, 1995.)

TÖRÖK JÓZSEF

SOMMAIRE

ELEMÉR SULYOK: Le „Serviteur de Yahvé” „le Messie souffrant”

La Révolution de 1956

- GÁBOR KARÁTSON: Un anniversaire
 SÁNDOR M. KISS: Les conséquences de la fusillade de Mosonmagyaróvár
 LÁSZLÓ RÓNAY: Octobre—Novembre 1956
 ISTVÁN TABÓDY: Le Séminaire Central pendant les jours de l'insurrection
 TAMÁS TIRTS: En marge d'une commémoration
 Une pièce radiophonique inconnue de Sándor Márai
 Poèmes de Imre Oravecz et Tomas Tranströmer

INHALT

ELEMÉR SULYOK: Der „Kecht Jahwes” der „leidende Messias”

Die vierzigste Jahreswende des Aufstandes von 1956

- GÁBOR KARÁTSON: Zur Jahreswende
 SÁNDOR M. KISS: Die Salve von Masonmagyaróvár und ihre Folgen
 LÁSZLÓ RÓNAY: Oktober—November 1956
 ISTVÁN TABÓDY: Das Zentralseminar in den Tagen des Aufstandes
 TAMÁS TIRTS: Randbemerkungen zu einer Jahreswende
 Ein unbekanntes Hörspiel von Sándor Márai
 Gedichte von Imre Oravecz und Tomas Tranströmer

CONTENTS

ELEMÉR SULYOK: The „Servant of the Lord”, The „Suffering Messiah”

On the Anniversary of the 1956 Revolution

- GÁBOR KARÁTSON: Anniversary
 SÁNDOR M. KISS: The Volley in Mosonmagyaróvár and Its Consequences
 LÁSZLÓ RÓNAY: October and November 1956
 ISTVÁN TABÓDY: The Central Seminary in the Days of the Revolution
 TAMÁS TIRST: Remarks to a Revolution
 Sándor Márai's Unknown Radio Play
 Poems by Imre Oravecz and Tomas Tranströmer

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, MORVAY EDIT
 Szerkesztőbizottság: BÉKÉS GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE,
 POMOAGATS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató
 Lapunk megjelenését a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja
 Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 117-7246; telefax: 117-7682. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth
 Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím:
 vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HIRKER Rt., az NH Rt. és
 alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1000,— Ft, fél évre 500,—
 Ft, negyed évre 250,— Ft egy szám ára 95,— Ft. — Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az
 Inter-Europa Bank Rt.-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.) vezetett 11100104—1971941402 sz. számláján. Ára: 35,— USD vagy
 ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 95 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- PUSKELY MÁRIA Keresztény szerzetesség
■ A hermeneutika új útjai
- TÜSKÉS TIBOR Jelbeszéd
- BENEY ZSUZSA — Bevezetés az irodalomba
- JELENITS ISTVÁN A gesztenyefa árnyékában
- BODNÁR ISTVÁN ■ Halak a hálóban (Merlin, Szkéné, MU
színházak)
- GÉCZI JÁNOS Angyalhéj
- SZATHMÁRI ISTVÁN A villamos és más történetek
- TAR SÁNDOR Minden messze van
- BAKA ISTVÁN November angyalához
- GECSE GUSZTÁV A szerzetesség története

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Cseresnyés Dóra, Liptai Csilla, Mona Krisztina, Révüti
Károly, Rónay László, Stahl Ervin, Tarján Tamás,
Tömöry Anna és Török József

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Első reflexiók a püspöki kar körleveléről
- Ezer éves a magyar szerzetesség:
múlt és jövő
- Egyház és közösség, közösségek
az egyházban
- Műveltségcsizmény, nevelés, iskola
az ezredfordulón
- Márton Áron emlékezete
- Márai Sándor ismeretlen írásából